

D E O III

OPERATIVNI MANEVAR

I. ISTORIJSKI RAZVOJ ELEMENTA MANEVRA

Pošto smo ispitali verovatne uslove budućeg rata i razmotrili najvažnija operativna načela, umno smo se pripremili za studij stvaralačke strane ratne veštine: pripremanje, izvođenje i iskorišćenje bitke.

Sve što se radi u okviru ratnih priprema za vreme mira, a zatim i za vreme rata, ima samo jedan cilj: da se pripreme povoljni uslovi za odsudnu bitku, da se dođe do nje i da se ona dobije, jer bitka predstavlja vrhunac ratnih napora. Ona ima za cilj da uništenjem žive sile neprijatelja i njegovog ratnog materijala, kao i slamanjem duha njegovih komandanata i trupa, prinudi istog da prekine otpor. Svaka izgubljena glavna bitka povlači za sobom strašne moralne i materijalne posledice, koje često odlučuju o sudbini naroda. Zbog toga su napori oba protivnika obično vrlo uporni. Bitke postaju sve krvavije, zahtevaju sve više žrtava u pогinulim i ranjenim i povlače za sobom sve veća pustošenja u materijalnom i moralnom pogledu. Ovo je zbog toga što se, s jedne strane, naoružanje vekovima stalno poboljšava u smislu lakšeg masovnog ubijanja, a sa druge, što i vojske postaju sve borbenije. Danas još i mnogo više nego u doba Žominiја (Jomini), dobijaju značaj njegove reči: „Rat je strašna drama puna strasti“.

Bila su, istina, vremena kada su sve krvavije bitke izazvale sve-sne ili nesvesne pokrete otpora protiv surovosti rata. Rodila se želja da se ratovi rešavaju na drugi način. Bio je to jedan od razloga što je ratna veština pošla stranputicom, ne dajući pri tome željene rezultate. Pod uticajem humanizma i kulturnog progresu počela je da se javlja u zapadnoj Evropi odvratnost prema brutalnoj strasti u bici. Težnja da se besno jurne na neprijatelja radi njegovog uništanja počela se smatrati kao pojавa preživelog divljaštva. Mnogo-brojne vojskovode i vojni teoretičari na čelu sa tako sposobnim i čuvenim vojskovodom kao što je bio Moris Saksonski smatrali su, u doba između XVII i XVIII veka, da „vešt general može da ratuje celog života, a da ne bude prinuđen da bije bitku“.

Nastupila je epoha „izveštačene“ ratne veštine, u kojoj je spretno i duhovito planiran manevr imao da dovede neprijatelja u tako ne-povoljne operativne i taktičke uslove (ugrožavanje komunikacija, nepovoljno zemljište), da se priznao potučenim i povlačio bez bitke.

Kada je već došlo do bitke, oficiri obeju strana ponašali su se međusobno sa puno kurtoazije i uglađene učitivosti: izlazili su pred front, pozdravljali se, ljubazno ustupajući jedan drugom prvenstvo otvaranja vatre: „Gospodo Englezi, mi nikad prvi ne otvaramo vatu, pucajte vi“¹⁾.

Cilj je ovog, po načelima lepog, ali po rezultatima lošeg perioda ratne veštine bio sam po sebi nesumnjivo vrlo čovečan; međutim, on na žalost, nije bio i nije mogao da bude koristan. Sve dok čovečanstvo bude smatralo da je rat jedini, a u svakom slučaju najefikasniji način rešavanja uzajamnih sporova, dok masovna ubijanja budu smatrana i pa čak i slavljena kao „najlepši trenuci u životu društva i naroda“, a u isto vreme individualna ubistva kažnjavana smrću ili robijom, dотле još uvek treba da se za psihičku osnovu vođenja rata uzimaju ista shvatanja po kojima se upravlja ubica. Bilo u napadu bilo u odbrani on ovako rasuđuje: „Ako samo zapretim protivniku ili ga samo lako ranim, on će još uvek biti u stanju da mi u zgodnom trenutku nanese smrtonosni udar; međutim, ako se besno bacim na njega i zabijem mu nož u samo srce, uzeću mu sve što budem htio, a u svakom slučaju biće bezopasan po mene“.

Takvi su psihički nazori bez sumnje vrlo brutalni, ali, kako o tome svedoče poslednji ratovi, još uvek odgovaraju stvarnosti, a samo *istinskim* shvatanjem stvarnosti može se postići *stvarni* uspeh. Da čovečanstvo ne preza u ratovima ni pred kakvim sredstvima dokaz je bombardovanje civilnog stanovništva i večna pretnja od hemijskog i bakteriološkog rata. Bolje je onda da se stvari uzimaju onakve kakve su, nego da se zavaravamo neostvarljivim iluzijama.

Vojskovođe XVIII veka bile su svoje vrste romantičari. Lepa forma zaklanjala im je krvavu suštinu. Smatrali su da je moguće pomoći „umetnosti“ podići rat u red *lepih* veština; predvideli su činjenicu da se sama suštinu rata sastoji iz čudnog spoja patriotizma i želje za žrtvovanjem života sa naglom eksplozijom snage i bezobzirnosti. Zaboravili su da je ratna veština, pošto raspolaže tako lepim i uzvišenim elementima, kao što su spremnost na potpuno žrtvovanje samog sebe bez ikakve naknade i lično junaštvo, prinuđena da ih troši u usredsređenim naporima masovnog ubijanja. Zaboravili su žalosnu činjenicu da baš to masovno ubijanje predstavlja suštinu rešenja *prave* bitke i da samo takva besna bitka, izvedena sa strasnim razbuktavanjem svih dobrih i loših nagona, može da dovede do odсудnog potpunog uspeha.

Karakteristično je to da, istovremeno sa pozivanjem na humano ophodenje prema neprijatelju početkom XVIII veka, nisu zanemarivana nikakva sredstva, čak ni najoštrija, za održavanje gvozdene discipline kod sopstvenih trupa. Još se nije pokušalo sa vaspitanjem vojnika-građanina, ali se revnosno primenjivala poslednja mera u interesu discipline — smrtna kazna, koja na žalost mora da postoji

¹⁾ Bitka kod Fontenoaa (Fontenoy). Pplk. dypl. Arciszewski *Sztuka dowodzenia*, str. 7.

čak i u najdemokratskijim vojskama kao poslednja protivtežnja instinktu samoodržanja. Pa i jedan od tvoraca radničko-vojničkih saveta i sovjetski vojni komesar (ministar) Trocki ne tretira drukčije sankcije protiv kukavičluka i izdajstva sopstvenih vojnika: „Sve dok zli majmuni bez repova, koji se diče tekovinama svoje tehnike i koji se zovu ljudi, budu stvarali vojske i budu ratovali, komandovanje će morati da stavlja vojnika između moguće smrti koja mu preti spreda i neminovne smrti koja vreba iza leđa.“²⁾

Jedini je cilj bitke da se neprijatelj slomi moralno i fizički da bismo ga potčinili svojoj volji.

Pošto je prinuđena da ovaj cilj ostvaruje u uslovima opšteg narodnog egoizma i uzajamne zavisti, ratna veština može zaista opravданo da se smatra kao „dar bogova, koji osigurava zemlji slobodu i sreću“, ali jednovremeno ona mora da teži ostvarenju tih ciljeva uz potpunu bezobzirnost. Ona može da stvara i stvara narodne epopeje, jer je sama proizvod genijalnog napora razuma; stvara ih utočište lakše što prisiljava društvo na najveće naprezanje svih najlepših činilaca požrtvovanja. U tome se kriju zaista lepe i konstruktivne osobine ratne veštine, ali rezultati njenog rada moraju biti kako kravvi tako i rušilački, jer drukčije neće biti korisni ni stvari; prosti naprsto neće voditi cilju.

Treba biti svestan toga da postoje samo dva načina za rešavanje međunarodnih sporova: ili boriti se na život i smrt za postavljene ciljeve, ili *pobediti sam rat*, pronalazeći drugo rešenje za smirivanje prenapregnutosti masa i uklanjanje sukoba i razdora koji iz nje proističu. Vremenom mora do toga doći, ali dok to ne nastupi, rat treba videti onakav kakav je u stvari, treba ga shvatiti „kao strahovitu dramu punu strasti“ i izvući iz toga potrebne konsekvensije.

U ukrašeni mozaik „umetničke“ ratne veštine ušao je sa svom brutalnošću Napoleon. Lepa ali slabašna mrežica tadašnjih blještavih operativnih zamisli bila je odmah pocepana udarcem zbijene i silovite snage. Strategija ugrožavanja raznim dosetkama, strategija složenih marševa i kontramarševa kao i tačnih, idealno poravnatih borbenih poredaka, zajedno sa šarenim uniformama vojski i otmenim viteškim načinom otpočinjanja bitke, dala je ratu naročit, lep okvir, svojstven viteškim turnirima, koji su se nekad odigravali u prisustvu dama. Ova se strategija raspala na komade pri prvom udaru odrpane, ali moralno oduševljene i besne mase vojnika revolucije, koju je predvodio mladi Korzikanc.

Ovaj nagao i snažan udar ne samo što je prouzrokovao iznenadjenje i niz poraza koji su usledili brzo jedan za drugim nego je izazvao zbumjenost: „Kakvi su to divlji metodi, kakav je to povratak u

²⁾ Lew Trockij, *Moje zycije* (Moj život), str. 456, izdanje „Biblion“, Warszawa, 1930. (Naše isticanje.)

doba varvarstva“ — bunili su se ljudi. „Zar se smeju tako zaboravljati najelementarnija načela ratne veštine, kao što čini taj Bonaparta“, uzvikivali su 1796. godine potpuno zbumjeni austrijski generali.³⁾. Oni nisu mogli da shvate da se tu pred njihovim očima odjedanput srušio kodeks *ugovorenih formi rata*, ustupajući mesto besnom napadu povezanih ratnih faktora koji i predstavljaju suštinu rata. Zaboravili su da cilj rata i njegovu suštinu predstavlja glavna bitka, a ne *manevar*, da je manevar samo *sredstvo* koje ima za cilj da dobro pripremi i otpočne bitku, da će se onaj koji manevrujući izgubi iz vida bitku, ranije ili docnije izgubiti u besplodnim potezima i biti tučen od onoga koji strasno želi da se bije i dosledno teži tome najprečim putem.

Ovo što smo rekli o posrednoj ulozi manevra nimalo ne umanjuje njegov značaj. Utvrđimo odmah jasno da bitka koja je otpočeta kako bilo, samo da bi do nje došlo što pre, i izvedena naslepo, dakle, nepripremljena odgovarajućim *manevrom*, može da donese pozitivan rezultat samo onom koji premašuje protivnika ogromnom apsolutnom nadmoćnošću. Pošto je, međutim, to redak slučaj, možemo smelo tvrditi da se moderna bitka može dobiti samo uz pomoć dobrog manevra naravno ako se ne želi ili ako se ne mora njena sudska prepustiti dugotrajnom i iscrpljujućem materijalnom ratu.

Utvrdjujemo, dakle, da ukoliko dobitak odlučne bitke predstavlja cilj svakog komandanta u ratu utoliko je manevar najefikasnije, ako ne i jedino efikasno *sredstvo* koje vodi tom cilju.

Manevar se nije pojavio odjednom, preko noći. Počele su ga primenjivati još vojskovođe starog doba, ali su to bili često podsvesni pokušaji, koji su predstavljali više plod jako osetljivog instinkta nego metodičkog rasuđivanja. A to stoga što se ovo rasuđivanje nije zasnivalo na poznavanju i razumevanju nekih ustaljenih opštih načela, već na trenutnom traženju načina kako da se olakša izvođenje određene bitke; to je uostalom zahtevalo još veće umno naprezanje. Manevar je bio primenjivan u različitom, koji put neuspelom obliku, što ne znači da u njemu nisu mogli još onda da se zapaze svetlucanja velikog genija. Vidimo ih, na primer, jasno u Atilinim načinima celishodnog upravljanja hordama, u održavanju savršene veze među njima pomoću najprimitivnijih sredstava itd., što je sve zahtevalo mnogo veći napor podsvesne ratne veštine nego danas kada, ipak raspolažemo pojmovima proverenim u toku istorije i velikim tehničkim olakšicama.

I baš kod njih, kod azijskih naroda, pojavio se početak manevara, koji se kod njih izražavao u želji da okruže protivnika i prinude ga

³⁾ Pplk. dypl. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 8.

da se bori sa povijenim, pa često i obrnutim frontom, u lošim fizičkim i moralnim uslovima.

Primer azijskih naroda nije odmah našao sledbenike. Prve grčke istorijske bitke, pod uticajem želje da se iskoriste savršeno naoružanje i individualna veština u borbi, dobile su oblik niza pojedinačnih dvoboja, koji su neizmerno proširivali front borbe i imali za posledicu njenu malu dubinu. Skupna, linijska i uzev u celini nepokretna borba pojedinih ratnika došla je umesto brzih udara pokretljive i brze azijske konjice. Bitka je izgubila karakter snage i zamaha; počela je da se odvija u mestu, pri čemu je često, ako pogine neki slavni ratnik (Hektor) u pojedinačnom dvoboju, cela njegova vojska odustajala od borbe i priznavala se pobedenom. Često je zatim nastalo primirje od nekoliko dana, svečanosti oko sahranjivanja, pa tek onda je iznova počinjala čitava ceremonija bitke. Nije onda nikakvo čudo što je bitka, vođena na ovaj način, imala karakter pojedinačnih nadmetanja individualne hrabrosti i spretnosti. U ovakvoj je bici pozitivan ili negativan rezultat celine vojske zavisio od zbira uspeha pojedinaca.

Pod uticajem iskustva, a možda, još pre, slučajeva, lagano i s mukom formirao se pojam *skupne* snage, *slivenе u jedno*, koja deluje kao prikupljena masa i u kojoj se nedostaci slabijih pojedinaca izravnjavaju vrlinama jačih i slivaju u jedinstven vrlo koristan napor. Ovaj je pojam dosta kašno našao svoj izraz u obliku falange, koja se uostalom nije odjednom oslobođila stega tradicionalnih zaostataka ranijeg karaktera borbe. Nad zbijenom formom falange još dugo je lebdela navika na borbe u liniji, dakle na frontalno postizanje pobeđe na otvorenom polju, u punoj sunčanoj svetlosti, sa svima uvodnim ceremonijama koje su imale da odsudan susret učine što svečanijim. Još u XVI veku vidimo poravnate i bliještave, a pri tom široke i plitke „falange“, kako stoje jedna naspram druge sa oružjem „k nozi“ i posmatraju borbu pojedinih „megdandžija“. Čak su i divlji Tatari bili podložni ovim viteškim tradicijama, koje su onemogućavale primenu osnovnih načela ratne veštine, odnosno ekonomije snaga, slobode dejstva, a pre svega iznenađenja.

Ovaj skupni, linijski napor individualnog junaštva i spretnosti nije predstavljao u suštini ništa drugo do široki mehanički udar. U njemu je odlučivao zbir sposobnosti ratnika pojedinaca, koji se ispoljavao u snazi falange. Nije se uočavala mogućnost povećanja rezultata ovakvog napora putem izbora povoljnog pravca i *podesnog* trenutka udara. Ratna veština nije izlazila iz primitivnog stanja, nije se mogla probiti preko tradicija frontalne bitke, koja se, pošto je nastala u mraku starog doba, često i uporno vraćala i vraća se na stranice ratne istorije, svaki put iz drugih razloga. Najzad, u I svetskom ratu ona je dospjela neverovatan porast i značaj, težeći da se zauvek ugnezdi u pojmovima komandanata i vojskovoda i da ratnu veštinu sroza na nivo preživelih vrednosti.

A) *Frontalna bitka*

Sve odlike frontalne bitke zapažamo bez teškoća u ranijoj grčkoj istoriji, u kojoj su se ratni sukobi odvijali većinom u prostim, povravnatim borbenim porecima, koji su se valjali jedan prema drugom. Vojskovođa koji je upravljao takvom bitkom ograničavao se obično na to da izabere za nju podesno zemljiste i dobro naoruža svoje ratnike, a pre bitke raspaljivao im je oduševljenje. Od trenutka kada je počela, vojskovođa nije imao više mnogo šta da uradi: navlačio je bojnu opremu, uzimao mač u ruke i zauzimao mesto u prvim redovima boraca, da bi ih povukao svojim primerom i time povećao u celini borbenu efikasnost u odsudnoj bici.

Treba priznati da je ovakav vojskovođa, vaspitan u tradicijama frontalne bitke, postupao pravilno u skladu sa uslovima u kakvima se odvijala, jer je znao da ionako ne može uticati na njen tok. Dakle, najbolje što može da uradi to je da podigne svojim ličnim primerom moral vojske, jer se u frontalnoj bici komanda izmiče iz ruku vojskovođe i prelazi u ruke izvršilaca; uspeh odlučuju potčinjeni komandanti pa čak i obični vojnici.

Da čujemo šta kaže o tome maršal Foš.⁴⁾

„U ovakvoj se bici angažujemo svuda, a u toku bitke vrhovni komandant očekuje zgodnu priliku ili srećno nadahnuće, koje obično dolazi i koje će mu pomoći da odredi mesto ili vreme kada treba da deluje. Ili se, pak, oslanja na potčinjene koji se, postupajući isto tako, obraćaju svojim potčinjenima; na taj način na kraju krajeva obični vojnici odlučuju bitku — *anonimnu bitku*.“

Linijski borbeni poredak krije uvek opasnost frontalne bitke. Ali ipak su se našle u istoriji vojskovođe koje su pokušale da čak i krute linijske borbene poretke izvedu iz nemoći frontalne bitke; one su se sa uspehom starale da je ožive svojom inicijativom, koja je poticala iz bistrine uma i snage karaktera. Kao primer takve bitke može da posluži bitka kod Maratona, koja je bila unapred usmerena i ostvarena vodećom zamišlju, a izvedena u čisto linijskom borbenom poretku.⁵⁾

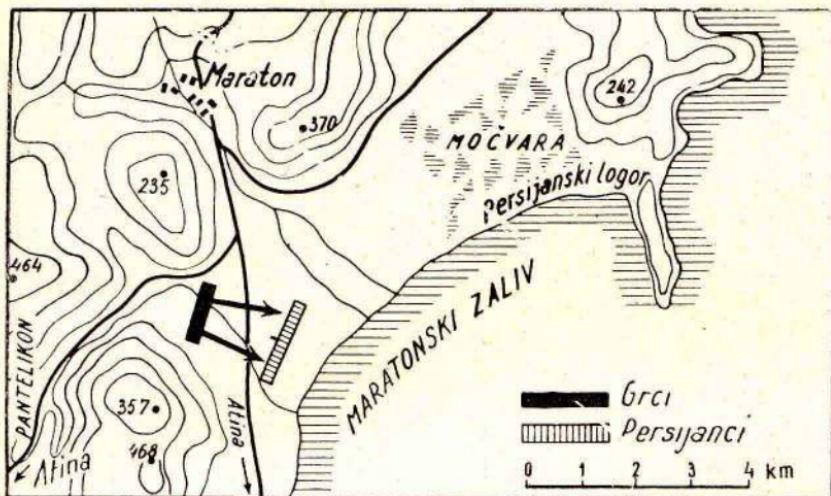
Godine 490. pre n. e. iskrcale su se veće persijske snage u Maratonskom zalivu 38 kilometara od Atine. Miltijad je ubedio grčki vojni savet da ne treba neposredno braniti Atinu i da će biti korisnije krenuti neprijatelju u susret. Ovaj je marš, dosta ubrzan, bio izведен u toku jednog dana okolnim planinskim putem preko tešnaca Pantelikona, posle čega se grčka vojska rasporedila preko do-

⁴⁾ *Zasady sztuki wojennej*, str. 285.

⁵⁾ Ovu bitku opisujemo prema Roli-Arčiševskom, koji se sa svoje strane oslonio na usklađene hipoteze Delbrika (Delbrück) i Makana (Macan).

linice potoka, sa krilima oslonjenim na padine brda, odnosno sa potpuno obezbedenom pozadinom.

Persijska vojska je uspela da za to vreme završi iskrcavanje i da se razvije u borbeni poredak. Videći ovo, grčki su stratezi rešili da odlože napad i čekaju pojačanja (Spartane). Persijanci, kojima je grčki borbeni poredak zatvarao neposredno planinski put za Atinu, a posredno put koji je vodio pored mora, bili su nestrpljivi na obali gde su se iskrcali te su pokušavali da izmame Grke sa povoljnog položaja na otvorenu ravnicu, gde bi mogli da ih smrve udarom konjice

Skica 21. — Bitka kod Maratona 490. god. pre n. e.

na oba krila. Radi toga su oni svakodnevno razvijali borbeni poredak pred frontom Grka, ali ih ipak nisu uspeli izazvati da krenu napred. Ovo više puta ponovljeno izlaženje oba protivnika iz logora i mučno razvijanje iz kolone po dubini u paralelan (poprečni) borbeni poredak nametnulo je Miltijadu misao da iznenadi Persijance neočekivanim udarom u trenutku nepovoljnog za njih — kad prelaze iz kolone u razvijeni poredak. On je uspeo da u to ubedi ostale stratege, i ovi su mu ustupili svoj red u komandovanju.

Da bi se povećao rezultat iznenadenja, falanga kreće, nasuprot ustaljenom običaju, s mesta trkom, prelazi u jednom dahu odstojanje od 1500 metara i baca se u trku na nepripremljenu persijsku falangu, koja se prestrojavala u neredu. Delovi za osiguranje ove falange (ili možda „megdandžije“, kako tvrde neki pisci) razbežali su se u neredu prema krilima, a za njima su pošle snage grčke falange, razređujući se u sredini. Ovo je imalo za posledicu da je najjači, središnji deo persijske falange bio napadnut razredenim delom grčkog borbenog poretku, pa se uporno branio, i čak imao i uspeha, dok su krila brzo razbijena i odbačena. Tada su se pobednički krajnji delovi grčke falange mahinalno okrenuli prema središnjem delu, odnosno prema

kičmi borbenog poretka persijske vojske koja se očajnički branila, što je prouzrokovalo njeno uništenje, ali je jednovremeno pružalo vremensku mogućnost većim persijskim snagama, koje su se izvlačile sa odbačenih krila, ne samo da odstupe u pozadinu, već i da se dosta mirno ukrcaju na brodove (izgubljeno je samo 7 brodova). Bitka je bila dobijena, ali nije dovela do uništenja svih neprijateljskih snaga, pa su ove nekoliko dana docnije čak pokušale (doduše bezuspešno) da napadnu na Atinu s morske strane.

*
* *

Šta je značajno za ovu bitku vođenu u linijskom borbenom poretku, jednu od prvih takvih u istoriji? Pre svega to da je, pored snage, zbijenosti i borbenosti, na čemu su dotada skoro isključivo zasnivale svoja dejstva evropske vojskovođe, Miltijad upotrebio i načela ratne veštine čiji se začeci, kao što smo pomenuli, mogu zapaziti u lukavim potezima azijskih vojskovoda. Fizičke i psihičke vrednosti bile su ovde podržane dubokim naporom misli i, blagodareći tome, Miltijad je uspeo da primeni dva osnovna načela ratne veštine:

1) izborom odgovarajućeg mesta za bitku i podesnim rasporedom vojske u ovom klancu on je osigurao slobodu dejstva, sputavajući je u isto vreme neprijatelju;

2) izborom pogodnog momenta za udar postigao je potpuno iznenadenje, koje je slomilo duh Persijanaca i razbilo kompaktnost njihove vojske.

Primena ova dva načela ratne veštine donela je Miltijadu važnu pobedu, ali zbog krutosti linijskog borbenog poretka nije mogao da postigne odsudnu pobedu, jer neprijatelj nije bio uništen niti prioruđen na predaju.

Zašto? Jer linijski borbeni poredak isključuje, ili u najmanju ruku jako otežava primenu osnovnog načela *ekonomije snaga*, bez kojeg se nikad ne može ostvariti odlučujuća relativna nadmoćnost, ne može se stvoriti ono što Nemci nazivaju „Schwerpunkt des Gefechtes“ (težište borbe). Krutost falange onemogućila je upravljanje bitkom u toku njenog odvijanja i *iskorišćenja uspeha*, usled čega je dobro, čak i još kako dobro otpočeta borba morala da dobije odlike frontalne bitke, a upravljanje njome moralno je od početka sudara da ispadne iz ruku vojskovođe.

Grčka je vojska prestala da bude taktička jedinica sa jedinstvenim komandovanjem. Kao vreća jako nabijena peskom, i falanga je imala da zahvali za svoju kompaktnost spoljnoj formi. Ali kao što rasečena vreća prosipa svoju sadržinu, tako i prelomljena (razređena u sredini) grčka vojska nije predstavljala dva dela falange, već dve skupine ratnika, koji su se individualno borili, i to utoliko više, što je okretanje prema persijskom centru potpuno razlabavilo kompaktnost krila.⁶⁾

⁶⁾ Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 197.

Maršal Foš na ovaj način karakteriše ravnometernost napora linijskog borbenog poretka, koji uvek vodi frontalnoj bici i u njoj dovodi do toga da nema težišta:

U frontalnoj se bici taktika podređuje ili se može podrediti ideji savladivanja neprijateljevog otpora putem laganog i postepenog trošenja njegovih sredstava; u tom cilju svuda vodimo borbu i podržavamo je. Rezerve su namenjene za podržavanje bitke. One, dakle, predstavljaju rezervoare snaga. Odatile ih crpemo za popunu snaga koje se stalno troše; ovaj se utrošak stalno povećava i stoga zahteva njihovu popunu. Veština se sastoji u tome da se ima na raspolaganju dovoljno snaga i onda kada je neprijatelj već utrošio svoje. Na taj se način čuva mogućnost da se kaže poslednja reč u borbi, u kojoj istrošenost predstavlja jedini argument. No u tom slučaju rezerve nemaju unapred određeno mesto; treba ih imati svuda da bi se mogle koristiti u slučaju potrebe, tj. dejstvovati na celom frontu. Ove snage se mrve i zatim tope u borbi. Za vreme te borbe stalno očekujemo neku povoljniju priliku, ne znajući gde ćemo i kako ćemo je naći, a u njoj snage služe samo zato da se ne bi dozvolio prekid borbe.⁷⁾

Falanga nije imala čak ni lokalnih rezervi i bila je potpuno kruta. Prema tome, potpuno je razumljivo da, ukoliko je Miltijad odlično upravljao bitkom pre sukoba, izabравši za nju pogodno zemljište i povoljan trenutak udara, utoliko više nije bio u mogućnosti da njome upravlja posle početka borbe, jer raspored falange, osveštan vekovnom tradicijom (i u tom pogledu verovatno i za njega samog prirođan i pogodan), nije imao ni senku gipkosti.

Frontalna bitka, odnosno frontalni ravnometerni susret dva linjska borbena poretka može samo u početnoj fazi da koristi odlomke ratne veštine, koji joj daju oblik unapred zamišljenog manevra, i to pod uslovom da u određenoj bici komanduju vojskovođe kao što je Miltijad.

* * *

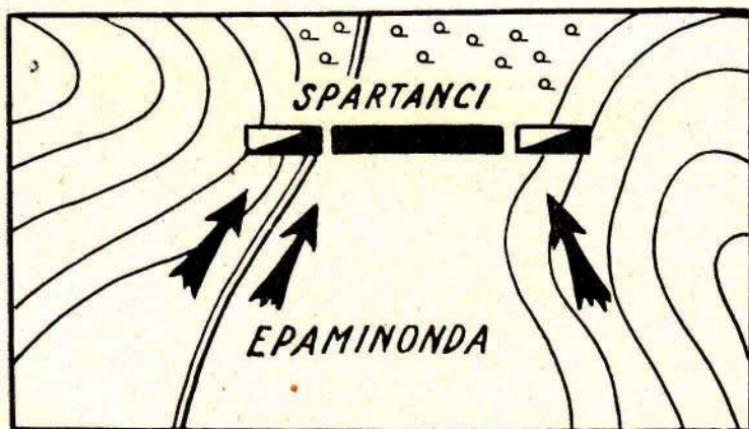
Tradicije krute falange trajale su vrlo dugo. Epaminonda je možda prvi put u istoriji učinio pokušaj da joj da veću gipkost i mogućnost deljenja borbenog poretka. Posle toga umnim naporima Hanibala, Scipiona i Cezara borbeni poreci su počeli da se dele na sve više delova (sredinu, krila, rezervu), što je davalo vojskama veću gipkost i koliko-toliko omogućivalo primenu načela ekonomije snaga i komandovanje za vreme same bitke, a zatim i njeno iskorišćavanje. Ali, kao i obično, zbog nedostatka osećanja prave *suštine*, prosečne su vojskovođe pribegavale tokom vekova primeni krutih formi. Forme krutih taktičkih i operativnih borbenih poredaka, koje vode pravo frontalnoj bici, vidimo sa čudnom sličnošću kako u V veku pre n. e., tako i u XVIII, pa čak i XX veku naše ere. Samo se skala ovih formi promenila pod uticajem sve većeg porasta snaga, ali im je suština ostala ista.

⁷⁾ F. Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 289.

Frontalna je bitka oživela sa naročitom snagom u XVIII veku, kada je težnja za iskorišćavanjem vatrene moći nametnula komandantima i vojskovođama misao o stvaranju dugačkih linija pešadije, u kojima bi svaki pešak predstavljao izvor vatre i morao imati obezbeđenu mogućnost gađanja. Stvorili su se dugi i plitki borbeni poreci, sastavljeni od četiri, a docnije od tri vrste, pri čemu je druga vrsta gađala preko glava prve, a treća između glava druge. Takvo postrojavanje radi *iskorišćenja vatre* postaje *borbeni* poredak pešadije, pa čak i prouzrokuje čudnovatu *vatrenu* taktiku konjice (caracol). Ako uzmemo u obzir da je tehnikā prelaska iz marševskih kolona u ove duge, poravnate borbene linije bila vrlo spora i naporna, a punjenje oružja oduzimalo vrlo mnogo vremena, biće nam jasno koliko su kruti i nespretni bili ovakvi borbeni poreci. Treba još dodati da su zahtevi spoljne pravilnosti borbenog poretka dovodili ponekad do bezdušnog drila da bi se postigla forma; počelo se smatrati da suština bitke nije u naglom udaru, već u tačnoj, automatskoj tehničici vatre.

Poštatrajući ovu pojavu, možemo lako uočiti neverovatnu sličnost plitkih borbenih poredaka ovog doba sa najgorim vremenom grčkih borbenih poredaka. Interesantno je kako su se ove forme stalno ponova radale i kako su bile nalik jedna na drugu u razdoblju od dve hiljade godina.

Kod Maratona je borbeni poredak obe strane bio podjednako krut i samo iskorišćenje perioda nespremnosti jednog od njih dalo je pozitivan rezultat. Kod Mantineje Epaminonda je suprotstavio krurom borbenom poretku Spartanaca i Atinjanu masovni udar.

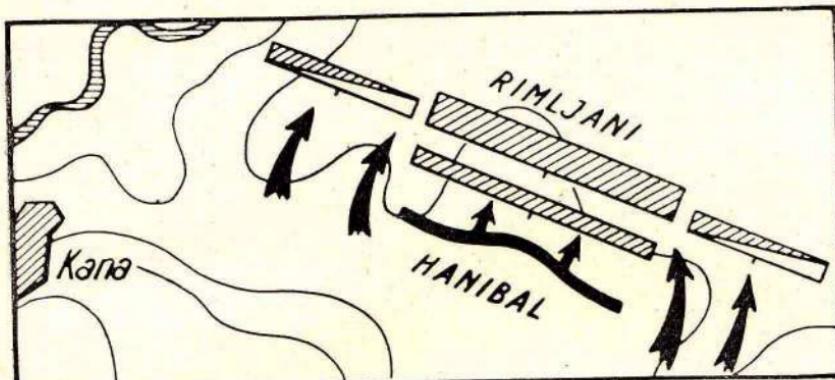

Skica 22. — Mantineja (362. god. pre n. e.)

Sigurnost Spartanaca u sebe i želja da iskoriste u bici sve ratnike dovela je do linijskog rasporeda, tipičnog za frontalnu bitku, koji je pukao pod udarom na jednu tačku, kao što puca staklena ploča uđena čekićem.

Kod Kane je isti takav linijski raspored Rimljana bio potučen lomljenjem oba krila i potpunim okruženjem.

Spoljna forma (jak centar i pokretljiva krila) borbenog poretku Rimljana odražavala je sadržinu: spremali su se za frontalnu bitku, računajući da će velikom nadmoćnošću lako slomiti jedinstvo protivničke linije. Međutim, Hanibal je, umesto da stvori krutu liniju, izveo dva masovna krilna udara, slomio krutu rimsку dasku na oba kraja, ugurao ove krajeve ka sredini, izazivajući zabunu i paniku, a na kraju ove zamašne igre prikupljenih snaga uništio je nadmoćnijeg ali krutog neprijatelja.

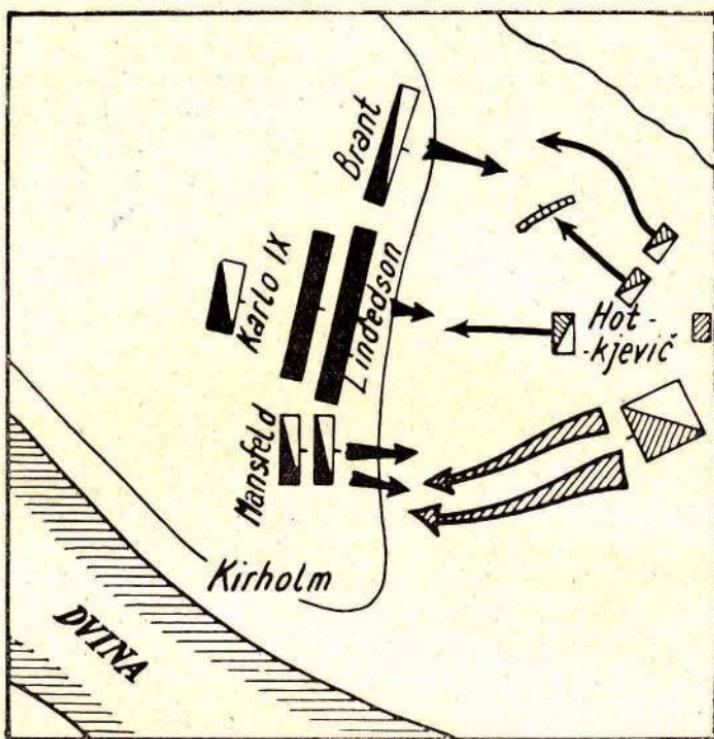

Skica 23. — Kana (216. god. pre n. e.)

Kod Kirholma Karlo IX prima bitku sa Hotkjevićem u isto tako krutom borbenom poretku, koji neverovatno podseća na borbeni poredek Rimljana kod Kane (jak centar i pokretljiva krila).

Nasuprot linijski raspoređenoj švedskoj vojsci, našao se Hotkjević sa malobrojnom poljskom vojskom i potukao je do nogu protivnika. Zašto? Zato što je krutoj formi suprotstavio sadržinu: posegaо je sa više ili manje svesti ili možda genijalnom intuicijom u najbitnije postavke ratne veštine; primenio je do krajnosti načelo ekonomije snaga, udarajući prikupljenom masom samo na jedno, južno švedsko krilo, a vezujući ostale protivničke snage neznatnim sanga-ma. Pošto je razbijeno to krilo, sabijene i neuređene mase Mansfeldovih konjanika naletele su u bekstvu na sopstvenu pešadiju (centar borbenog poretku), izazivajući neverovatnu pometnju i paniku, isto onako kao što je nekad bilo kod Kane, a docnije kod Lojtena. Momentano iskorišćenje uspeha od strane poljske konjice nije dozvolilo ni za trenutak da splasne moralno iznenadenje (s obzirom na mali prostor i kratko vreme ovo se moglo postići). Stoga su petostruko nadmoćnije švedske snage bile potučene. Značajno je da je, iako u celini petostruko slabiji, Hotkjević osigurao na odlučnom mestu, na južnom krilu, jaku lokalnu nadmoćnost (1200 Donbrovinih (Dabrowy) sabalja, koje su nadmašivale ne samo brojno nego i brzinom udara 900 Mansfeldovih teških konjanika).

Hotkjević je uspešno primenio kod Kirholma većinu načela ratne veštine, te je stoga pojmljivo što je primenjujući suštinu onih načela potukao suvu formu protivnikovog poretka.

Skica 24. — Kirholm, 1605. god.

* * *

Zašto se i pored tolikih neuspeha stalno ponovo oživljavala frontalna bitka? Zato što njene pristalice nisu uvek trpele takve poraze kao što su ranije navedeni. Nisu sve vojskovođe raspolagale tolikom nadmoćnošću razuma i veštine nad protivnikom kao Epaminonda kod Mantineje, Hanibal kod Kane ili Hotkjević kod Kirholma. Često se prosečnost srela sa prosečnošću, a slučaj, ili srećan sticaj okolnosti, ili pak inicijativa potčinjenih ili, najzad, nadmoćnost u naoružanju, moralna nadmoćnost ili nadmoćnost u pogledu borbenosti vojske davali su značajnu pobedu i takvim vojskovođama koje nisu uspevale da se sačuvaju od prihvatanja frontalne bitke. Više puta smo već spominjali koliko je jak sugestivni uticaj pobjede, koji ističe u prvi plan sve pozitivne odlike vojskovode-pobedioca, njegove vojske i borbenog poretka, a baca u zasenak sve njihove mane. Stoga je razumljivo što su desetine bitaka dobivenih u čisto frontalnim suda-

rima pokrivale ružičastim zastorom znake nemoći koji se kriju u njima.

Relativno lako teorijsko ovlađivanje „sistom“ frontalne bitke, osim već spomenute težnje za iskorišćenjem vatre, predstavljalo je drugi uzrok ponovnog oživljavanja ovakve bitke, u kojoj je podela vojske na centar, krila i rezervu davana prividnu gipkost borbenom poretku i navodnu lakoću njegovog prilagođavanja promenljivim prilikama u njoj.

I najzad treću, a možda i najvažniju tajnu upornog održavanja frontalne bitke predstavljala je činjenica da su se našli u istoriji ljudi koji su po primeru Miltijada uspeli da udahnu u krute linijske forme varnicu istinskog genija, zaklanjajući sjajem svojih pobeda slabost širokih i plitkih grupisanja.

Jedan od takvih vojskovođa, a možda i najistaknutiji, bio je Fridrik Veliki. Pošto je bio odgojen u tradicijama krutih uvežbanih borbenih poredaka svoje epohe, nije promenio njihovu suštinu jer se, kao i Miltijad, verovatno suviše sa njima saživeo da bi mogao u potpunosti oceniti opasnost njihovog drvenog sistema. On je, dakle, ostavio na miru osnovnu formu linijskog borbenog poretka, ali ga je oživeo sa dva činioca, koji su proisticali iz snage uma i karaktera ovog velikog kralja: prvo, vratio je vojsci (pre svega konjici), kako pomoći ubedivanja tako i drakonskim sredstvima, brzinu napada, koja je bila potpuno zamrla u njegovo doba i, drugo, uvek je težio da potpunom jasnoćom misli i gvozdenom doslednošću osigura najpo-voljniji *pravac* udara.

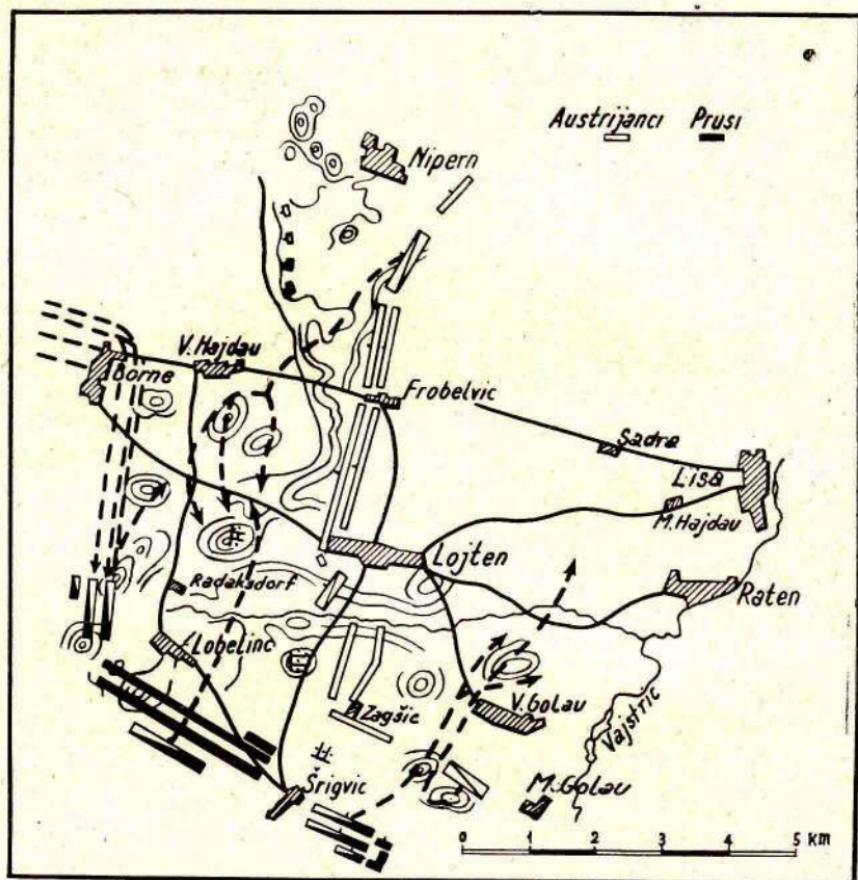
Da bacimo pogled na bitku kod Lojtena (skica 25).

Vidimo, jednu naspram druge, dve vojske u skoro podjednakom linijskom rasporedu. Jedna od njih, austrijska, zauzela je „pogodan položaj“ i pasivno očekuje da protivnik otpočne bitku; ona ima centar, krila i lokalne rezerve, kao Švedani kod Kirholma, ali njen komandant maršal Daum ispoljava još manje inicijative nego Karlo IX i uopšte ne traži mogućnost upotrebe delova svog borbenog poretka prema svojoj zamisli i volji, već čeka razvoj događaja i možda – kako kaže Foš – srećnu misao, koja ne dolazi.

Sa zapada mu se približuje pruska vojska, isto tako kruta i malo okretna, sputana skoro isto tako tradicijama i rutinom linijske tak-tike, vodeći računa o idealnom ravnanju i zahodenju. Ali njen je komandant aktivan, pun energije, strasti i upornosti, zna šta hoće i ne misli da čeka da mu dogadaji nametnu rešenje: traži ga sam.

Odbacivši austrijska osiguranja preko istaknutih visova koji su se nalazili pred Austrijancima, vrši pod zastorom ovih visova smeо polukružni obilazak, pravi okret ulevo i celom širinom svog linijskog fronta udara na levo austrijsko krilo postižući potpuno moralno iznenadenje i ogromnu relativnu nadmoćnost na mestu udara. Ništa ne pomaže užurbano savijanje krila i pregrupisavanje krutog austrijskog borbenog poretka u neredu. Vojska raspoređena linijski predstavlja vreću jako nabijenu peskom i u punom značenju te reći „ima da zahvali za svoju kompaktnost spoljnoj formi“. Jednom rasečena,

vreća je „prosula svoju sadržinu“, koju je moćan pruski udar lako razbacao na sve strane. I opet krilna konjica pri povlačenju upada u centar, stvarajući paniku i pometnju. Broj poginulih, ranjenih i zatrobljenih Austrijanaca dostiže skoro brojno stanje cele pruske vojske (30 000).

Skica 25. — Bitka kod Lojtena (5. decembra 1757)

Videli smo s jedne strane suvu rutinu koja traži povoljnu priliku u frontalnoj bici, a sa druge smelu zamisao, koja se, istina, još nalazi u vezama *linijske taktike*, ali se odvažno oslobođa veza *frontalne bitke* i svesno traži iznenadenje i ogromnu lokalnu nadmoćnost. Kao dokaz da je ta zamisao bila svesna i unapred smisljena služi činjenica da je Fridrik Veliki postavio na svom desnom, rešavajućem krilu, osim vrlo jake konjice Citenę (Ziethen), i odabrane bataljone grenadira „koji su navikli da jurišaju na topove sa nečuvenim preziranjem smrti“.

Na žalost, linijska taktika Fridriha Velikog zaklonila je od očiju njegovih sledbenika i naslednika suštinu stvari, identificujući spoljne oblike njegovog poretka sa suštinom frontalne bitke, koju ovaj veliki vojskovođa nije priznavao i tako se sjajno klonio njenih sugestija koje su sputavale misli.

Ovde se krio veliki nesporazum koji je ponovo gurnuo površne posmatrače na stranputicu; frontalna je bitka ponovo procvetala. Većina je evropskih generala, koji su delovali između epoha Fridriha Velikog i Napoleona, podlegla ne zna se već po koji put u istoriji mršavim i plitkim olakšicama frontalne bitke ili nikako ne shvatajući ideje Fridriha Velikog ili primenjujući ih neveštvo. Istina, pokušavalo se sa traženjem rešenja po ugledu na Lojten; pokušavano je da se usmeri čitav sopstveni borbeni poredak na krilo i pozadinu protivnika. Ali je za sprovođenje ovih ciljeva nedostajala ondašnjim generalima pronicljivost i dubina misli, kao i energija Fridriha Velikog. Sputani teškoćom složenih linijskih pregrupisavanja, evropski generali su obično zadocnjavali sa manevrom i blagodareći tome protivnik je imao vremena da izvrši odgovarajući okret i da im se frontalno suprotstavi, što je sve zajedno neizbežno vodilo frontalnoj bici. Docnije, pod uticajem razvoja naročitog humanitarizma i međusobne kurtoazije, vojskovođe su razvile želju da dobijaju bitke samom taktkom pretnji, uživajući u „elegantnim“, kako ih naziva Foš, formama bitaka, tražeći finese ratne veštine u izveštaćenim, komplikovanim pokretima, kosim manevrima i linijskim zahodenjima, koji su imali za cilj da postave protivnika u tako loše operativne i taktičke uslove, u kojima bi on priznao da je potučen bez bitke, ili bi se brzo povukao, ostavljajući plen, ili bi se potpuno predao. U nejasnim previranjima ove psihičke osnove treba tražiti uzroke neobjašnjive popustljivosti takvih generala kao što su Bolije (Beaulieu), Vurmzer (Wurmser) ili Mak (Mack), koji su, kad su se našli u nepovoljnoj operativnoj situaciji, ili odstupali daleko, iza Alpa, ili su čak kapitulirali ne iskoristivši poslednji adut — snagu.

Ova težnja za beskrvnim ratom i uživanje u njegovim estetskim formama pretvorili su ratnu veštinu u neku vrstu šahovske igre, u kojoj su se pojedini pioni i figure uzajamno „izmanevrisavali“ i isključivali iz igre, ne čineći inače jedan drugom suviše velike štete.

Napoleon je snažno udario po toj umetnički izrezbarenoj šahovskoj tabli i bacio bez ustezanja pod sto njene nakindurene figure, namećući nov, snažan i krvav metod igre. Poneo se kao bokser, neotesan, ali svestan svojih ciljeva, koji upada u gomilu gospodićića što mu mlako prete i sa nekoliko udaraca pesnice krči put. Razmaženi i mlitavi borbeni poreci frontalne bitke su se potresli od utiska i sklonili u senku, onemeli od zgražanja i negodovanja.

*
* *

Međutim, pre no što je ovo nastupilo, čak su i generali revolucije podlegli opštoj psihozi, navedeni na to drugim uzrocima, naime, ponovno izmenjenim razmerama rata.

Da bi se mogla odupreti snagama koalicije koje su je ugrožavale sa svih strana, revolucija je pozvala pod oružje narodne mase. Narodna je vojska zamenila kadrovsku, usled čega su pojedine armije neverovatno porasle, a samim tim postale teške i mnogo manje pokretljive nego elastični i vrlo disciplinovani kadrovski korpsi. Frontovi bitaka porasli su neizmerno, dok je brzina kretanja ostala ista, a kao jedino sredstvo za vezu ostao je, isto kao i pre više vekova, kurir na konju. Svakako da je u takvima uslovima komandovanje i manevrovanje postalo teško. Kad su vojskovođe koje su se iznenada našle na čelu brojnih ali dosta slabo obučenih masa razvile trupe na širokom prostranstvu, osetile su se pragnjećenim zadatkom održavanja discipline i težinom komandovanja otežalim masama. U njima se probudilo jasno osećanje neprebrodivilih teškoća, koje nam je već tako dobro poznato i koje se toliko puta javljalo u istoriji; nastupilo je, tada još podsvesno, opadanje pouzdanja u opravdanost i snagu ratne veštine.

Fon Bernhardi daje odličnu sliku ovog duhovnog stanja koje se jednak ponavlja u istoriji:⁸⁾

Pojedinci manje istaknuti duhovno, dopuštaju da ih ponesu okolnosti, umesto da zagospodare njima; oni se pokoravaju prividnom pritisku događaja (*Zwang der Dinge*), i pripremaju i vode rat svoje vrste sa oportunizmom, čija su volja, uticaj i uspeh u većoj ili manjoj meri zavisni od slučaja.

Što se tiče operacija, prva posledica tog popuštanja pod pritisom okolnosti javlja se podsvesno ili čak i svesno dopuštanje da se razvije frontalna bitka. Jasno vidimo kako je to nastupilo, kada su se pod uticajem porasta i tromosti masa narodne vojske vojskovođe revolucije našle u prividno povoljnem i lakom, a uz to prostom sistemu frontalne bitke. Moro (Moreau), inače hrabar i sposoban general, stvorio je ipak od potčinjenih masa isti onaj krut, ravnomerne podeljen borbeni poredak, kakav od pamтивекa vodi frontalnoj bici: postavio je centar, krila i rezervu — raspored vodnjikav i u isto vreme tvrd kao daska, nepodesan ni za ofanzivna ni za odbrambena dejstva, težak za stvaranje težišta, i koji je već unapred krio klicu bespomoćne stabilizacije. Zar ne zapažamo znake stabilizacije u godinama 1795—1796, zar ona ne predstavlja kao neko istorijsko najavljivanje stabilizacije iz jeseni 1914. i sledećih godina? Šta je drugo primio Napoleon od svog prethodnika 1796. godine ako ne potpuno stabilizovan front prema budućem obrascu I svetskog rata? Zar osećanje nemoći,

⁸⁾ Elemente des modernen Krieges, prilog uz „Militär Wochenschrift“, sveška IX, str. 432, Berlin, 1898.

u kome se bespomoćno nalazio prethodnik Bonapartin, stari general Šerer (Scherer), nema upadljivih zajedničkih crta sa raspoloženjima mnogih komandanata iz I svetskog rata, pa čak i mnogih posleratnih vojnih teoretičara, koji su isto tako podlegli „Dem Zwang der Dinge“, koji su se isto tako osetili bespomoćnim pred strahovitim porastom vojski i nedostatkom njihove pokretljivosti, drugim rečima, zar se nisu isto tako potčinili tobože neizbežnoj neophodnosti frontalne bitke, kao što su to uradili generali revolucije?

Moro ne shvata novu mehaniku — piše maršal Foš⁹⁾) — isto kao što je nisu razumeli ni prvi generali revolucije i neće je shvatiti francuski generali iz doba restauracije, koji će oživeti linijski sistem; isto će tako ona izmaknuti pažnji redaktora francuske Ratne službe iz 1883. godine koja je do 1895. dakle, još do pre 3 godine, odredivala da se armije dele na centar, krila i rezerve; da maršuju najvećim mogućim brojem puteva itd.

Proučavajući ovo doba, jasno zapažamo kako se kroz osećanje operativne nemoći generala revolucije mučno probijao veliki um Karkoa (Karnot), nestručan na polju ratne veštine ali svetao, jednostavan, smeо i svestan svojih ciljeva. Treba sa istinskim pippetetom čitati njegova dugačka pisma, u kojima mučno ali u isto vreme strastveno ubeđuje generale kako treba ratovati, da se ne bi gubilo vreme oko mršavih operativnih i taktičkih pируeta, kako treba voditi operacije da bi se protivnik potukao brzo i odlučno.

Sve armije Republike moraju da deluju ofanzivno, ali *ne i svuda sa istom količinom sredstava*.

Naredujemo generalima — komandantima armija koje dejstvuju u Nemačkoj da, umesto brojnih i sjajnih okršaja koje izvode, preduzmu mnogo ozbiljnija dejstva, čiji će rezultati imati odlučujući karakter. Samo pobedničkom *glavnom bitkom* može se potpuno uništiti austrijska armija.

Cuvajte se, dragi generali, da zauzimate odbrambeni stav, jer će hrabrost Vaših trupa oslabiti, a smelost neprijatelja neće imati granica.

Treba, ponavljam Vam, da se izvede velika bitka, nju treba izvesti na desnoj obali Rajne, što bliže Diseldorfu, u trenutku kada se protivnik počne okretati da bi dočekao Moroa, najzad, izvesti je *svima vašim snagama*, sa Vama svojstvenom *žestinom i goniti neprijatelja bez predaha*, sve dok ne bude potpuno rasteran.

To je predavanje o ratnoj veštini. Često se čudimo, čitajući ovakva pisma, što je bio potreban čak tako veliki mozak, kao što je Karkoov, pa da se otkriju tako proste i jasne stvari kao što su osnovna načela ratne veštine. Lako postajemo uobraženi; zaboravljamo da je izrada prve praćke sigurno zahtevala većeg genija nego danas izrada dalekometnog topa; da je prodiranje u *nepoznata* načela i *osećanja* ovih načela, bilo svesno ili podsvesno, predstavljalo mnogo veću veštinu nego *razvijanje* već otkrivenih i ustaljenih načela, koja danas čine našu zajedničku svojinu. Jer, ratna načela koja je izrekao Karko (na primer, ekonomija snaga), bila su uočena još 2000 godina pre njega (Epaminonda), ali nisu bila jasno iskristalisana i formulisana, te su se

⁹⁾ Zasady sztuki wojennej, str. 51.

stoga (od slučaja do slučaja) pojavljivala i gubila na čitave stotine godina u bezbojnosti oportunizma, prividnoj lakoći i plitkosti frontalne bitke.

Ali ne samo mudre reči, već ni snažna i istorijski velika dela često nisu imala trajnu uverljivu snagu.

Ubrzo posle Napoleona (koji je potpuno zbrisao sa lica Evrope staraku iznemoglost linijskih borbenih poredaka i ravnomerno rasipanje snaga u frontalnoj bici) ponovo se vratio mutan i težak talas istih grešaka i, kao obično u istoriji, vratio se sa dvostrukom snagom, potapajući ponovo živu istinu u mrtvima virovima ratnog rutinerstva.

„Generali iz doba restauracije oživeli su linijski sistem“.

Ponovno se vraćanje nemoćnoj frontalnoj bici ispoljilo naročito jako pred sam francusko-pruski rat 1870—71. godine. Želja da se iskoristi vatra dalekometne puške podmetnula je francuskim generalima težju za iskorisćenjem „dominirajućih položaja“, na kojima je trebalo sačekivati neprijateljski napad da bi mu se naneli krvavi gubici vatrom, a zatim da se potuče udarom. Zar nije mislio na isti način maršal Daum, posedajući pogodan položaj kod Lojtena? Zar su drukčije mislile spartanske i atinske vojskovođe kad su zatvarale linijskom falangom logor kod Mantineje? Prošlo je više od 100 godina od bitke kod Lojtena i preko 2000 godina od bitke kod Mantineje, a psihoza *linije* je podjednako jako, makar i podsvesno, uticala na generale Napoleona III. U toku 2000 godina promenile su se samo okolnosti, uniforme, oružje i brojnost trupa u borbi, ali se duh vojskovođa jednakо vraćao ka ranijim navikama; bacili frontalne bitke stalno su se ponova rađali i zaražavali vojnu misao klicom nemoćnosti.

A pobedioci? Da li su se Nemci sačuvali od te greške? Ne potpuno, jer iako su pojedine armije težile da stvaraju smaknute borbene poretke i dejstvuju udarom i snagom, ipak je opšti operativni borbeni poredak imao izrazito linijski oblik, tako tipičan za docnije operativne borbene poretke u I svetskom ratu. Inicijativa je često dolazila odozdo, što predstavlja tako karakterističnu pojavu u frontalnoj bici. „Strategiju je često pripremala taktika“, kako to — ne neopravdano — tvrdii maršal Foš, dok je jasno da mora biti uvek obratno.

Pogreške su Francuze upropastile, jer su bili u ovom ratu izuzetno loše vođeni, dok su pogreške Nemaca odmah nestale u atmosferi pobeđe. Već 27 godina posle ovog neobičnog uspeha koji je postiglo nemacko komandovanje 1870. godine, fon Bernhardi opominje u svom referatu u Vojnom društву.¹⁰⁾

Iskustva iz našeg poslednjeg rata imaju sasvim jednostran karakter. Svuda smo nastupali s moralnom, duhovnom i najčešće materijalnom

¹⁰⁾ U Berlinu, 9. februara 1898.

nadmoćnošću, što nam je skoro potpuno osiguravalo pobedu. Blagodareći tome mi smo upoznali rat samo sa povoljne strane, a uspeh koji prikriva sve pogreške, suviše se lako izdiže iznad stvarne vrednosti ondašnjih poduhvata.

Tako su, dakle, s jedne strane pukovnik Foš, a sa druge, nemački, pukovnik fon Bernhardi, podjednako trezveno upozoravali na sugestije pobeđe, koja je svojom slavom prikrila bacile linijskih borbenih poredaka, i ovi su ponovo počeli da dolaze do izražaja.

*
* . * . *

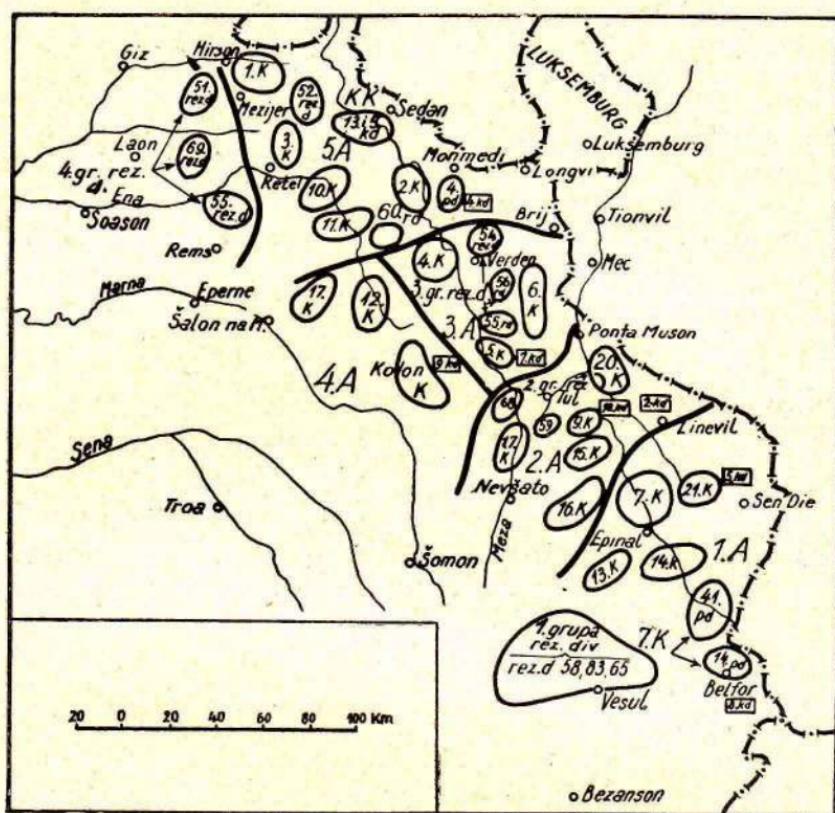
Uoči I svetskog rata skoro se zaboravilo na te opomene, a to se desilo utoliko lakše što su mase narodnih vojski porasle do dotad neviđenih razmara. Trebalo je skupiti, dovesti i razviti za bitku milionske armije, što je, s obzirom na njihovu glomaznost i sporost, počelo da predstavlja zaista neizrecivo težak zadatak. Linijski raspored trupa, koji je do tog vremena proisticao iz navike i sklonosti ka šematičnim olakšicama, pojavio se još jednom, dobijajući ovog puta jasne odlike neizbežne nužnosti. Veliki Šlifenov um pokušao je da mu se odupre, pribegavajući istom načinu koji je upotrebio i Epaminonda skoro 2300 godina pre njega, kada je pokušao da potuče krutu liniju pomoću zbijenog udara mase. Naslednik Šlifena je već popustio pod pritiskom zahteva sa strane. „Zwang der Dinge“, koji se ispoljio u vidu jakih političkih, privrednih i komunikacijskih potreba, pobedio je i savio čoveka — pametnog, ali kome je nedostajala žestina Fridriha Velikog i snaga karaktera Šlifena. Moltke, ako je čak i mogao da izbegne tu grešku, nije nikako bio sa njom usamljen; pogledajmo raspored francuske vojske prema jednoj od varijanata Žofrova plana: on ima, istina, izvesnu *dubinu*, svojstvenu svakoj koncentraciji, međutim njegova je *jačina* skoro ravnomerna na celoj širini.

A ta je ravnomernost učinila da se posle upada Nemaca u Belgiju, kada je trebalo naglo produžavati francusko levo krilo, linearna koncentracija brzo izdužila u ravnomerno usku traku koja se pružila od švajcarske granice čak do Amijena. Linijski se raspored opet iznova pojavio, samo se izdužio do razmara kakve pre tога nikad nisu videne.

Ponovo su se promenile samo razmere, dok je suština ostala ista.

Da li bi moglo biti drugčije? Teško je odgovoriti na ovo pitanje sa potpunom sigurnošću. Glasovima koji slave francusku koncentraciju prema Bonalovu planu, može se staviti primedba da na taj način koncentrisana francuska vojska, sa jakim grupisanjem po dubini, sastavljena od strategijske predstraže (1. armija i konjica), glavnih snaga (2, 3. i 6. armija), kao i strategijskih rezervi (5. armija i sve grupe rezervnih divizija), nije bila baš prilagođena *komunikacijskim mogućnostima* razvoja sporih masa pešadije. Ne zna se, drugim rečima, da li bi taj ogroman „bataillon caré“ („bataljonska kara“) uspeo da se na vreme razvije. U svakom slučaju Bonalov pokušaj je bio,

mada možda još nerealan, smeо pokušaj obnavljanja elastičnog Napoleонovog borbenog rasporeda, pokušaj oslobođenja od dominacije linijskog operativnog poretka, koji sadrži sve štetne osobine frontalne bitke.

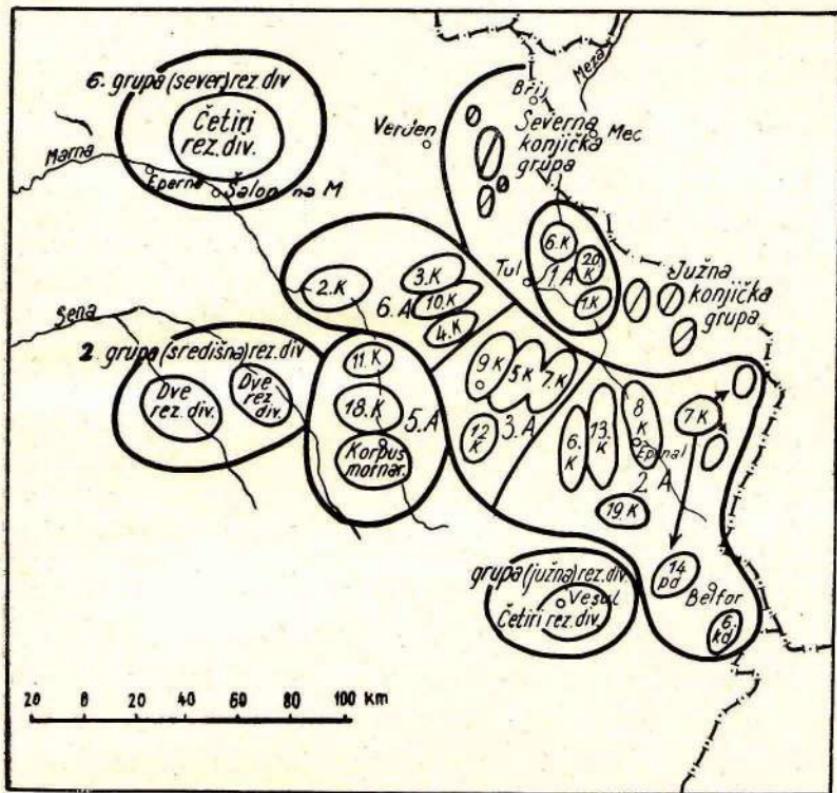
Skica 26. — Koncentracija francuske vojske prema varijanti Žofrova plana

Možemo zamisliti da bi udar ove mase u severnom pravcu morao da zaustavi ofanzivu desnog nemačkog krila odvajajući ga od ostalih snaga i presecajući njegove komunikacije. Naravno, sve to pod uslovom da se ova masa može *na vreme* koncentrisati frontom prema severu, na uskom polaznom položaju Šalon—Mec.

Ne presuđujući unapred da li je takva želja za obnavljanjem elastičnosti borbenog poretka bila onda u odnosu na komunikacijske mogućnosti realna, možemo tvrditi da su i Šlifen sa nemačke i Bonal sa francuske strane učinili skoro u isto vreme pokušaj da se oslobode teškog bremena koje je svemoćno pritiskalo usled protivrečnosti uslova prostora i brzine pokreta. Danas, s obzirom na razvoj brzih saobraćajnih sredstava koja povećavaju operativnu pokretljivost čak i obične pešadije (jače nego ondašnji prevozi železnicom i automobili-

lima) i s obzirom na razvoj brzih jedinica, ovakav pokušaj mogao bi svakako da ima mnogo veće izglede na uspeh.

U stvarnosti desilo se da su ostala neostvarena oba pokušaja oslobođanja od teškoća u vezi sa porastom razmera operacija; uopšte nije došlo do njihovog ostvarenja, te se stoga, osim teorijskog pretresanja ovih pokušaja, ne može čak ni približno proceniti njihova praktična vrednost.

Skica 27. — Bonalov plan iz 1898. godine

Posle kratkog Šlifenovog i Bonalovog doba, plodnog snažnim mitslima, pod pritiskom sve veće operativne tromosti i masovnosti povili su se k zemlji pogledi kako njihovih naslednika, tako i njihovih kolega iz drugih vojski. Pogledajmo početnu rusko-austrijsku koncentraciju u graničnoj zoni istočne Malopoljske (Galicije) 1914. godine.

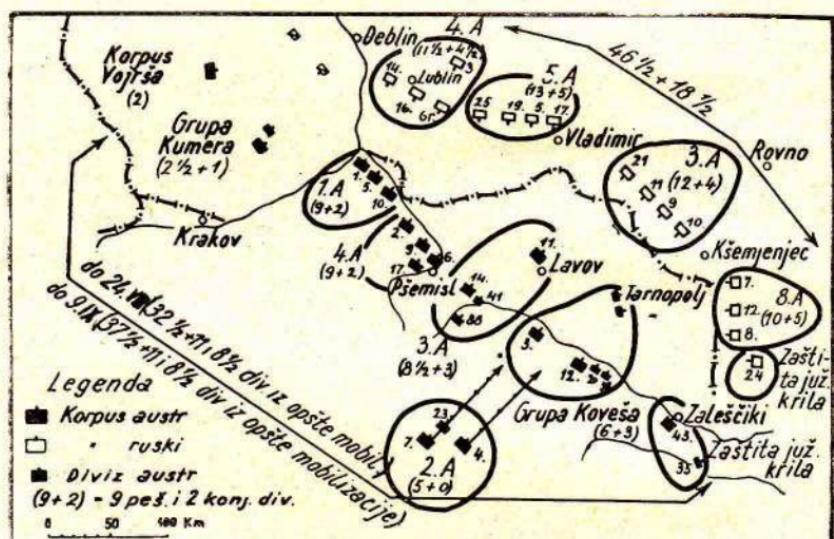
Ovde vidimo potpuno krute, a pri tom ogromne kordonske operativne poretkе koji se pružaju na stotine kilometara. U njima je nestalo čak i prividne elastičnosti, koju su brižljivo negovali generali Fridrihove epohe i epohe revolucije: ovde se više ne vide ni centar, ni pokretljiva krila, ni operativne rezerve. Međutim, jasno se vide dve monolitne ploče koje imaju neznatna ojačana mesta na zapadnim krilima (ruska 4. i 5. i austrijska 1. i 4. armija), daleko uostalom od

onog velikog značaja koji su hteli da dаду svojim težišnim tačkama Šlifen (desno krilo) i Bonal (glavne snage).

Gledajući na gornje operativno grupisanje i prateći zatim bitke ovih armija, možemo doslovno da ponovimo Fošove reči¹¹⁾:

U frontalnoj se bici angažujemo svuda; pošto bitka otpočne, podržavamo je svuda; snage se troše — popunjavamo ih, zamjenjujemo, pojačavamo. Posledica toga je stalno i postepeno trošenje koje se savladuje, dok se ne postigne uspeh kao posledica jednog ili više srećnih poduhvata u borbi potčinjenih komandanata ili jedinica; ovi poduhvati su drugorazredni činioci, jer se izvode samo delom sredstava.

Uostalom, celinu će predstavljati niz nepovezanih borbi, više ili manje sličnih, koje rasparčavaju komandovanje i unapred rasporeduju borbenu sredstva; u ovom slučaju rešenje će biti zbir ili više srećnih rezultata, koji na svaki način ne podležu intervenciji višeg komandovanja.

Skica 28. — Situacija 19. avgusta posle završene koncentracije obeju strana

Zar nije bilo ovako 1914. godine?

Zar Kluk i fon Hauzen nisu bili inicijatori najvažnijih poteza na zapadnom frontu? Zar nisu pojedine armije istočnog fronta, kako austrijske tako i ruske, dejstvovalе samostalno, pipajući, bez jasnog cilja i pravca? Zar se nisu sudsarale sa protivnikom neočekivano, podležući stalnim iznenadenjima, tako karakterističnim za period bitke kod Komarova? Zar nisu komandanti armija, puni inicijative, kao što je general Aufenberg, projektovali samostalne operacije, uzimajući od suseda onoliko jedinica koliko se moglo (čuveno pogađanje oko grupe nadvojvode Jozefa Ferdinanda)? Zar njihova inicijativa nije uticala na vrhovnu komandu, prisiljavajući je od slučaja do slučaja

¹¹⁾ Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 286. Ovo su vrlo istinite reči za celu prošlost frontalne bitke i proročanske za dočnji period njenog progmatika u I svetskom ratu.

da donosi odluke na brzu ruku, umesto da *planski rukovodi celinom* dejstava svih operacija pojedinih armija?

Ako general Kamon ne bez opravdanosti piše da je „potpukovnik (Henč) odlučio sudbinu sveta“ (dodajući uostalom objektivno da je u tom trenutku „to bilo neophodno naređenje“), onda bi se isto tako odlučujuća uloga, mada u manjem stepenu, mogla pripisati kako onom komandantu kozačke divizije koji je nesigurno lutao na krilu nadvojvode Petera u bici kod Komarova, tako čak i čuvenom zastavniku fon Ajzenštajnu koji je doneo o tom ugrožavanju nadvojvodiji Peteru paničan i netačan izveštaj.

Kako bilo da bilo, vrhovne komande obeju strana su prihvatile frontalnu bitku, očigledno očekujući da mesto i vreme kada treba da stupe u dejstvo odredi „povoljna prilika ili srećno nadahnuće, koji tada obično ne dolaze“.

Doduše, došlo je do inicijative potčinjenog austrijskog komandanta generala fon Aufenberga, ali ju je osujetila korisna, mada slučajna inicijativa nižih ruskih komandanata (kozačke divizije na severu i izviđački eskadroni u pozadini grupe nadvojvode Jozefa) i štetni postupci sopstvenih, po položaju i značaju, sasvim neznatnih starešina, koji su posmatrali sve kroz naočare straha.

„Na taj način na kraju krajeva obični vojnici biju bitku, bitku *anonimnu*“.

To je, dakle, večno mletačka frontalna bitka, koja izmiče iz ruku komandovanja i odlučuje se obično ne naporom volje i razuma komandanta, već ili sticajem okolnosti ili složnim korisnim učinkom individualne borbenosti, inteligencije i inicijative potčinjenih. Na ovo značajno stanje stvari skoro nije uticala činjenica da su se borci frontalne bitke i njene razmere menjali kao u kaleidoskopu; da su grčke hoplite zamjenjivali šarenim grenadirima, a ove opet u sivo obučeni vojnici savremenih vojski. Suština stvari ostala je ista, vraćajući se sa neobičnom upornošću na stranice istorije i namećući se vojničkom shvatanju sa svim prividnostima neumoljive nužnosti.

Ne smatramo da je lako boriti se protiv ove uporne psihote. Neka se niko ne zavarava da će mu to uspeti zasigurno. Treba, međutim, uvek imati u vidu da ratna veština odumire u frontalnoj bici, a zajedno sa njom vene i nada na pobedu, koja se ne rađa slučajno, već putem razuma i volje. Ko god želi da u borbi izbori pobedu, a ne da u njoj samo učestvuje, ko želi da se prilagodi savremenim ratnim prilikama, a da ne dopusti da ga odnese njihov neproziran talas, taj mora uvek težiti da savlada ključne frontalne bitke, čineći to nasuprot svim teškoćama i tobože tako silnim zahtevima mase i prostora, koji se danas nameću. Ko bi mogao jemčiti da ta psihička nadmoćnost, već toliko puta u istoriji očevideća čak i za razumne i sposobne ljude današnjice, — ne crpe i u naše doba sugestivnu snagu iz nesavršenstva našeg razuma i nedovoljne snage našeg duha?

U svakom slučaju možemo izraziti sigurnost da je baš ovde, na polju oslobođenja operativne misli od neizbežnosti frontalne bitke, mesto gde će se istaći budući ratni genije.

B) Manevar

Videli smo na kraju ranijeg odeljka kako su faktori nemoći frontalne bitke ponovo odneli veliku pobedu nad udruženim snagama ljudskog duha i razuma. Pošto su u I svetskom ratu stali na čelo milionskih ali nepokretljivih masa, oni su tako poveli njihov sukob 1914. godine da se široki, ali suviše slabi manevar jedne strane, Nemačke, istopio u dodiru sa vrelim vatrenim duhom otpora druge, francuske strane, koji se jednako širio i brzo jačao. To što je posle nastupilo bila je samo prirodna posledica postignute ravnoteže snaga. Posle konačnih besplodnih pokušaja uzajamnog obuhvata (trka ka moru), mase — do krajnjih granica razvučene i usled toga lišene snage — bile su primorane da se bez odlaganja ukopaju u zemlju da bi izbegle uništenje od ubitačne vatre modernih mitraljeza i topova.

Ta zaista ubitačna vatra zagospodarila je čitavim vojničkim životom i svim pojavama aktivnosti na bojištu. Pod njenim su se uticajem streljački zakloni pretvorili brzo u rovove, rovovi u betonska skloništa, a ova se povezala međusobno čitavim lavirintom saobraćajnica za dolazak i odlazak, posle čega je sve to bilo spojeno gustom mrežom bodljikave žice i telefonskih kablova.

Oblik rata je na kraju očvrstnuo, postao je tvrd i nepokretan kao beton od kojeg su ga izgradili. Faktori nemoći frontalne bitke još jednom su odneli pobedu, ovog puta sabijajući potpuno ljudski duh u tesne i zagušljive hodnike pozicijske arhitekture.

Da li je izopačavanje bitke ovog puta neminovno? Ne zna se: samo budući rat može da pobije ili da potvrdi ovu sumnju. Ne treba, međutim, da se predajemo, jer je već više puta pritisak neophodnosti izgledao nepremostiv, pa ipak je popuštao pod pritiskom razuma i ljudske volje.¹²⁾

Pokušajmo, dakle, da bar teorijski potražimo odgovor na ovo pitanje u ispitivanju onih perioda u kojima je ljudski razum uz pomoć ratne veštine dominirao nad povratnim talasom činilaca operativne slabosti. Mi smo već spominjali u opštim crtama ove momente, a sad — da ih razmotrimo podrobnije.

1. PRVI POKUŠAJI

Okruženje kao sredstvo moralnog dejstva

Još u najmaglovitijim periodima ratne istorije zapažamo želju da se bitke dobijaju ne samo korišćenjem same mehaničke snage, no i izdašnim povećanjem njene korisne mogućnosti pomoću intelektualnih zamisli. Ove pojave vidimo naročito jasno kod azijskih naroda, čije su „lukavstvo“ i podmuklost u bici predstavljali strah i trepet za

¹²⁾ Kao što je poznato, u II svetskom ratu nadjačao je ljudski razum — mada su brojnost ljudskih masa i materijalno opterećenje još više porasli.

zapadne vojske, koje su dejstvovale otvoreno i najčešće bile pristalice frontalnog udara.

Ta lukavstva i podmuklosti nisu bili ništa drugo do samo primitivna, možda još podsvesna forma ratne veštine.

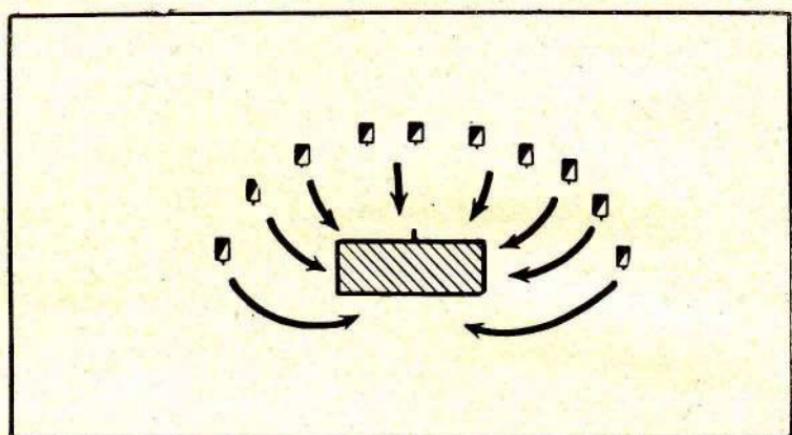
Na čemu se ona zasnivala? Pre svega na tome da se postigne moralni potres kod protivnika. Željom da se izazove takav potres treba tumačiti ona tiha, majstorski vešta podilaženja, koja je docnije primenjivala poljska konjica, pomoću kojih su velike konjičke jedinice mogle da se dovedu do samog neprijateljskog logora, na daljinu „dometa strele“, da bi naglom pojavom postigle potpuno iznenadenje. Ovim treba takođe objasniti želju da se udvostruči moralni potres dizanjem divlje vriske u trenutku naglog polaska u napad. Možemo zamisliti da je vojska u bivaku, grubo i iznenadno u toku nekoliko sekundi prebačena iz stanja psihičke sigurnosti i tištine u uslove nagle grozote i strašne vriske, doživela jak moralni potres, koji joj je rušio sposobnost za pružanje otpora. Ovim treba takođe tumačiti zasipanje neprijatelja u trenutku napada kišom strela, čak i nasumce bačenih, ali koje su svojim prizorom činile isti utisak nagle pojave smrti, kao što ga danas čini svojim zvukom mitraljez koji iznenada počne da dejstvuje u blizini. Ovim najzad treba objasniti stalnu težnju kod azijskih naroda da protivnika okruže da bi kod njega stvorili utisak da su mu sve odstupnice presečene, da se kod okruženog odreda izazove isto osećanje koje obuzima opkoljenu divljač, nesposobnu da se staloženo bori, da celishodno i ekonomično nanosi udare, već da se brani grozničavo, bez razmišljanja, bez računa — očajnički. Sa sličnim osećanjem se bori za svoj život davljenik koji užurbano mlatara rukama i nogama po vodi, umesto da štedljivo troši svoju snagu, da pravi mirne i sigurne pokrete, da ne preoptereće organizam, već obratno, da se postepeno umiri i odmori.

Strah od okruženja urođen je ljudima i životinjama. Potrebna je velika moralna snaga, ili u najmanju ruku duže stvaranje fizičke i psihičke discipline, pa da se čovek odupre tom osećanju. Poznato je da ista ona jedinica, koja se bije sa potpunim preziranjem smrti u otvorenoj frontalnoj borbi, postaje često osjetljiva, pa čak zapada i u paniku, kada je okružena.

Naglo okruženje uništava hladnokrvnost i sposobnost mirnog razmišljanja. Ono obično budi životinjski strah koji dominira nad razumom i voljom. To je ono u čemu leži snaga okruženja.

Budući svesni toga, azijski su narodi stalno i uporno primenjavali u borbama ovo sredstvo. Docnije, na evropskom tlu, taj je činilac borbe našao takođe primenu; dobri su rezultati brzog okruženja uticali možda na vojskovođe iz doba Hanibala, koje su ga primenjivale kao jedan od osnovnih elemenata (ali ne i jedini) svojih zamisli za bitku. Želja da se protivnik okruži održala se dugo posle njih, jer je još u XVI veku zapažamo kod Turaka, a naročito kod Tatara, čiji je polukružni borbeni poredak, kojim se težilo da se protivnik okruži, prešao u istoriju pod nazivom tatarski borbeni poredak.

Koje su dobre i loše strane ovog borbenog poretku? Njegova pozitivna odlika bilo je pomenuto moralno dejstvo, koje je imalo za cilj da pomoću psihičkog delovanja učini ono što nije mogla da izbori njegova relativno mala *snaga*, jer je i on predstavljao u stvari linijski poredak, samo raspoređen u obliku polukruga, svuda podjednako jak, a u celini dosta slab. Taj je borbeni poredak bio moralno strašan, ali sam je bio takođe osetljiv na sasređene udare, kakve su izvodili, na primer, tako žestoko i celishodno, poljski husari (oklopna konjica). Oni su u masama uništavali razularene tatarske horde, koje su često bile i desetostruko brojnije, ali rasturene.

Skica 29. – Tatarski borbeni poredak

Moralno dejstvo taklike opkoljavanja bilo je sve dotle efikasno i celishodno dok je vojska koja je okruživala imala nad protivnikom prednost u pogledu brzine i pokretljivosti. To je bilo dobro za lake i brze, a pri tome brojno veoma jake azijske horde, ali su, s druge strane, ta lakoća i brzina isključivale dobro naoružanje, koje je uvek teško. To je opet prouzrokovalo da konjičke mase azijskih ratnika, obučene u kože i naoružane samo sabljama i lukovima, nisu bile sposobne za oštru borbu „na snagu“; stoga su od trenutka *kad je iznenadenje prošlo*, a pojavio se čvrst otpor, buljuci lake konjice odskačali od zbijenog neprijatelja istom lakoćom kao što odskaču svežnjevi drvenih štapića odbijajući se od zida.

Pošto su se vojske povećavale ili postajale sve glomaznije, takтика okružavanja nije se mogla održati na prvom mestu među činiocima pobjede. Njeni elementi, istina uvek efikasni, morali su često da se srozavaju na ulogu drugorazrednih pomoćnih sredstava u bici.

U svakom slučaju, u borbama evropskih vojski, obično istovrsnih u moralnom, brojnom i materijalnom pogledu, a pre svega podjednako pokretljivih, okružavanje je bilo uvek teško izvodljivo i *sumo po sebi* nije moglo da dovede do rešavajućih rezultata.

2. POČECI KORIŠĆENJA PRIKUPLJENE SNAGE

Za krutu i sporu falangu bila je nekorisna i neizvodljiva težnja za okružavanjem protivnika da bi se na taj način postiglo raspadanje njegove moralne snage, jer je falanga bila nesposobna za prikriveno i brzo podilaženje, već pre podešena za traženje rešenja u otvorenom, skupnom ispoljavanju borbene snage i veštine savršeno uvežbanih i naoružanih ratnika.

Trebalo je tražiti druge načine. Jedan od prvih vojskovođa u istoriji koji je uspeo da nađe pravo rešenje bio je Epaminonda. Istina je da je već mnogo vremena pre njega uočavana slabost dejstva koje je ravnomerno jako po celoj širini fronta. Još je Ksenofont izrekao misao, koja je docnije nalazila tako čest odjek u teoriji ratne veštine, naročito kod Napoleona, i koja je tokom vremena dobila značaj načela.

„Ako ste slabiji, da biste pobedili, budite dosta spretni i postanite jači na tački na kojoj se neprijatelj smatra najjačim“.

Videćemo kako je spretno i skoro dosledno primenio to načelo Epaminonda u bici kod Leuktre.¹³⁾

Kralj Kleombrotos izišao je 371. godine pre n. e. u susret tebanskoj vojsci od 6000 ljudi kojom je komandovao Epaminonda. Spartanska vojska je imala veliku nadmoćnost, jer je brojala ukupno 10 000 koplita i 1000 konjanika. Posle širokih zaobilaznih pokreta spartanske vojske najzad je došlo do susreta u širokoj dolini severno od Leuktre.

Kleombrotos je rasporedio svoju vojsku u falangu širine 2 km, pri čemu je po tradiciji postavio najbolje snage (2400 takozvanih spartijata u 12 redova) na desno krilo; za zaštitu razvijanja izbacio je napred deo konjice desnog krila.

Ova je konjica imala da po izvršenju svog zaštitnog zadatka uzme mesto na desnom krilu; međutim to joj nije uspelo, jer je bila odbačena jakim napadom tebanskog krila pravo na jug, na lake — demonski borbeni poredak, stvarajući u njemu zabunu.

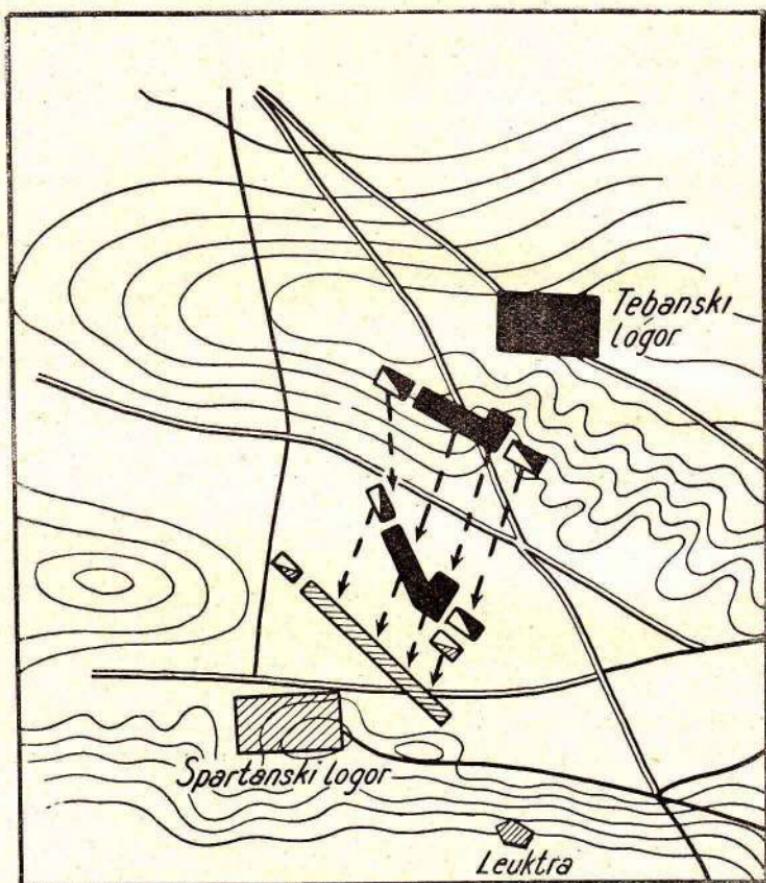
Taj je početni neuspeh Spartanaca nastupio otuda što je Epaminonda, poznavajući njihove tradicionalne običaje, odlučio da „bude jači na tački na kojoj se neprijatelj smatra najjačim“, i u tom je cilju postavio na svom levom krilu najbolje odrede, dajući im uz to oblik ovna (beotijskog četvorougla) dubine 50 redova. Udar ove mase (namerno istaknute napred da se rasterete slab centar i desno krilo) prvo je nabacio konjicu u borbeni poredak spartijata, a zatim je razbio i samo jezgro spartanske vojske, pri čemu je od 2400 Spartanaca palo na mestu 1000. Na taj je način razbijen glavni stub otpora „porumećujući ravnotežu ostalog“. Bitka je bila dobivena uvodnom borbotom, jer su ostale spartanske snage, od kojih levo krilo uopšte nije stupilo u borbu, brzo odstupile.

¹³⁾ Tok bitke i skica prema: Krohmayer-Veidth, *Schlachten Atlas*, Greichische Abteilung, Leipzig, 1926.

*
* *

I pored donekle različitih gledišta nekih pisaca o izvesnim pojedinostima toka ove bitke, ne podležu diskusiji sledeće činjenice:

1) Epaminonda se potpuno svesno i unapred oslobođio zahteva tradicije, po kojoj su i u tebanskoj vojsci na desno krilo obično stavljane najbolje snage, a lošija, pak, saveznička vojska, na levo;

Skica 30. — Bitka kod Leuktre

2) ovaj je vojskovođa uspeo da uoči u protivničkoj vojsci odlučujuću tačku i rešio se da je razbije primenom svoje velike prikupljene lokalne nadmoćnosti.

Na taj je način Epaminonda odbacio tradicionalnu *formu bitke*, da bi spretno, snažno i potpuno iskoristio njen pravi *sadržaj*.

Pošto nije mogao, zbog malobrojne konjice i sporosti falange, da traži uspeh u moralnom dejstvu pomoću okruženja ili makar delimičnog obuhvata, tebanski je vojskovođa pribegao drugom načinu, slomio je duhovne snage neprijatelja *mehaničkim lomljenjem* onog dela njegove grupacije, koji je ovaj smatrao najjačim i koji je s toga gledišta predstavljao *fizički i moralni oslonac celog spartanskog borbenog poretka*. Od trenutka sloma ove tačke oslonca sve ostalo, dakle, sve taktičke i moralne dogradnje, pale su same od sebe, mada mnoge od njih neprijatelj uopšte nije ni dotakao.

* * *

Epaminonda je ovde primenio skoro sva osnovna načela ratne veštine: potpuno načelo ekonomije snaga, iznenadenje (nepoznati oblik borbenog poretka, brzinu udara levim krilom), slobodu dejstva (zadržavanje sredine i desnog krila, odbacivanje neprijateljske konjice), kao i *izbor odlučujuće tačke udara*.

Većinu ovih načela mi smo već razmatrali u ranijim odeljcima. Poslednje načelo, izbor tačke udara, predstavlja glavni cilj razmatranja suštine operativnog manevra, te ćemo stoga njemu posvetiti još vrlo mnogo pažnje.

* * *

Dokaz koliko se Epaminonda osloboodio veza krutih formi, koje su toliko jako moralno sputavale njegove savremenike — vojskovode i nametale im frontalnu bitku, jeste bitka kod Mantineje. Radi postizanja potpunog iznenadenja i što potpunije primene načela ekonomije snaga ovaj vojskovođa je u toj bici ne samo promenio tradicionalni borbeni poredak falange (kao što je to već uradio kod Leuktre), već ju je podelio na dva *zasebna* dela, od kojih je svaki imao drugu formu, drugu snagu i drugi zadatak, što je predstavljalo jedan od prvih istorijskih začetaka operacije.¹⁴⁾

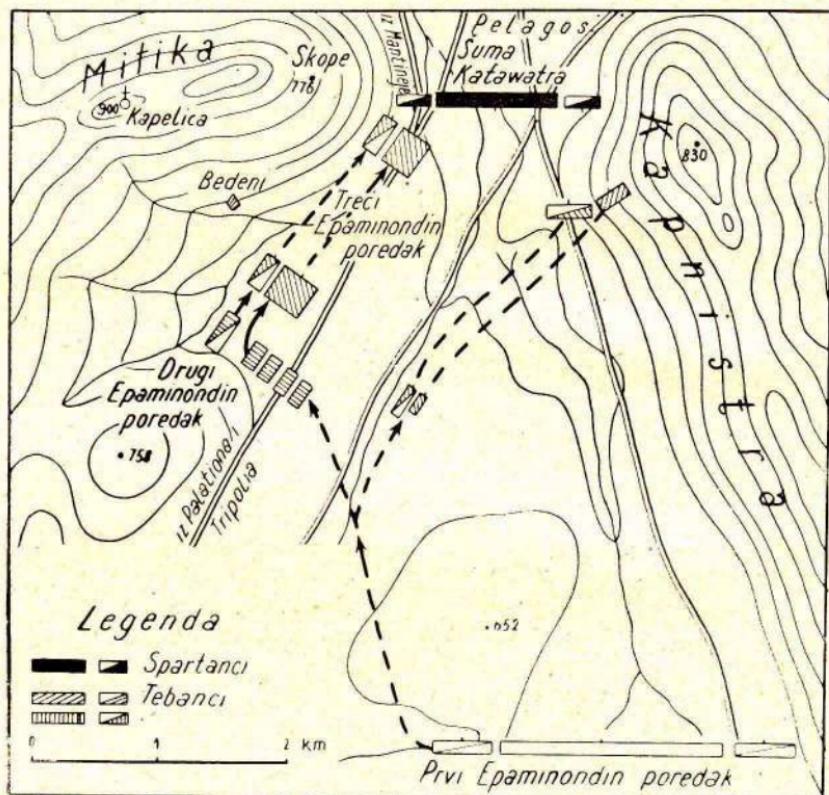
Spartanci su bili u ovoj bici slabiji (22 000 prema 33 000) i odlučili da iskoriste zemljiste na taj način što su zatvorili usku dolinu koja je vodila prema Mantineji i naslonili krila na visove Mitiku i Kapnistru. Izabrali su, dakle, zemljiste i raspored slično Miltijadu kod Maratona, samo što njihov protivnik, Epaminonda, nije bio kao persijski vojskovođa: nije pokušao da izmami Spartance sa njihovog povoljnog položaja, već je smesta odlučio da ih napadne na njemu,

¹⁴⁾ Tok bitke i skica prema citiranom delu Krohmajera i Fajta. Izdavanje vrlo sitnih delova za obezbeđenje ili obuhvat zapaženo je već pre toga, na primer, u bitkama Aleksandra Velikog; nikada, međutim, pojedine grupacije nisu imale tako celishodnu, unapred smisljenu formu, niti tako jasne zadatke koji su vodili direktno cilju.

da bi potukao protivnika pomoću celishodno usmerenog smaknutog udara.

Iz početnog širokog borbenog poretku, koji se ničim nije razlikovao od tradicionalne linije, Epaminonda se odlučio da krene napred, ostvarujući u pokretu unapred smisljenju vodeću zamisao:

Glavna se masa usmerava uлево, pri čemu se prestrojava u duboku smaknutu udarnu kolonu („eine einzige gedrängte Sturmkolonne“, kako naziva taj poredak Krohmajer) i, obezbeđena konjicom, odlučno udara na desno krilo Spartanaca.

Skica 31. — Mantineja (362. god. pre n. e.)

Epaminonda je ovde imao isti cilj kao i kod Leuktre: da razbije najbolje protivničko krilo, da njegove ostatke nabaci na ostale debove falange, da ih pomete i odlučno potuče. Osnovna je zamisao, da-kle, ista, ali se jasno razlikuje način njenog izvršenja: *pravac udara još je efikasniji*, jer izlazi kosije na protivnikovo krilo; primena ekonomije snaga još je potpunija, jer je ovan još dublji; da bi to bilo moguće, ostatak je grupacije još više oslabljen nego kod Leuktre; tamo je primenjeno koso postavljanje centra i desnog krila, da bi se

sudar ovih slabijih delova sa neprijateljem odigrao docnije i blaže, a ovde je centar uopšte nestao, i slabije desno krilo je iskorišćeno za vezivanje levog krila protivnika. Odašiljući ovaj odred za vezivanje, Epaminonda je htio da omete kretanje napred ovog neprijateljskog krila radi uzimanja učešća na glavnom žarištu bitke, što bi doveo do bitke u „vrtlogu“. Zaslužuje da se podvuče činjenica da je vezivanje protivnika tako slabim snagama bilo takođe rešeno na vrlo ekonomičan način: Epaminonda je naredio tom odredu da privuče pažnju protivnika svojim kretanjem pravo na njegovo levo krilo, i posle toga da zauzme na padinama brda *odbrambeni položaj*, da bi se *zadržalo* levo spartansko krilo i da mu se ne bi dozvolilo učešće u bici. Tipičan primer vezivanja neprijatelja pomoću odbrane; to je nesumnjivo najekonomičniji način vezivanja neprijatelja, naravno, korištan je samo onda ako postoji sigurnost da će odgovarajući deo neprijateljske grupacije krenuti napred, što je u ovom slučaju moralno nastupiti.

Organizovan na taj način, glavni udar dao je očekivan rezultat: desno krilo Spartanaca bilo je potučeno i sreća odlučujuće pobjede počela se vidno okretati na stranu Tebanaca, kada je poginuo Epaminonda, koji se borio u prvima redovima ovog „ovna“. Njegova smrt je oslabila napor Tebanaca i pogodila njihovu moralnu snagu; nastupila je obična — posle smrti vojskovođe — zabuna, te se bitka završila nerešeno.

3. POKUŠAJI POVEZANE UPOTREBE PRIKUPLJENE SNAGE I OKRUŽIVANJA

Videli smo u dva ranija odeljka dva vrlo značajna istorijska perioda razvoja manevra: prvi se odlikovao težnjom uništenja otporne snage protivnika pomoću moralnih posledica okruženja, dok je za drugi bila karakteristična težnja za spretnom upotrebom probojne snage u cilju mehaničkog razbijanja *jezgra* protivničke grupacije, da bi se time uzdrmala celina i potukli ostali delovi.

Prvi je način bio odličan za brojne konjičke vojske, jer je iskorisćavao njihovu brzinu, a jednovremeno je zaklonjen maglom iznenadenja spretno maskirao nedostatak probojne snage svojstven lakoj konjici. Takvo je okruženje bilo naročito efikasno prema slabijim, manje pokretljivim, ne baš dobro uvežbanim i moralno malo otpornim vojskama, dok je uvek podbacilo (u celoj ratnoj istoriji sve do našeg doba) prema jakom, fizički zbijenom i moralno otpornom protivniku.

Drugi način uspešnog oslobođanja krutih stega linijskog borbenog poretku bio je prikupljanje snaga na najvažnijem pravcu čime se stvarala tako velika *lokalna nadmoćnost*, da je omogućeno razbijanje čak i vojski fizički i moralno vrlo jakih (Spartanci). Ovaj je način, međutim, imao te nedostatke što je izvestan lokalan neuspeh, koji

bi zadržao ovna (ranije smrt vojskovođe, docnije zemljische teškoće, iscrpenost usled udaljenosti), dozvoljavao protivniku, koji nije bio ugrožen za drugih strana, da automatski povrati punu fizičku i moralnu snagu, zbog čega je uvek postojala pretnja da se iscrpe snage ovna i poraze drugi, slabiji delovi, a u celini doživi slom.

Oba su načina, dakle, bila nesavršena jer su delovala *jednostrano*, mada suprotno: prvi je težio da *moralnim* pritiskom postigne opšte kršenje *fizičke otpornosti* neprijatelja, dok je drugi bio usmeren na to da uništenjem najboljeg dela *fizičkih* snaga protivnika postigne opšti slom njegovog *moralu*.

I jedno i drugo je predstavljalo, kao što smo rekli, jednostrani napor i često je podbacivalo bilo usled nedovoljnog iznenađenja bilo zbog gubitka slobode dejstva bilo, najzad, radi drugih sporednih uzroka. Da bi se našao tome lek, ljudska je misao, koja je stalno tražila savršenija rešenja, počela pokušavati da poveže ova dva načina.

Mora da je baš ova želja potpunijeg iskorišćenja načela ratne veštine ležala u osnovi genijalnih zamisli Hanibalovih. Proučavajući njegove bitke jasno vidimo da je najčešće težio *jednovremeno* kako *okruženju* protivnika tako i *razbijanju* oba njegova krila; kad mu je to uspevalo, neprijatelj je, makar bio fizički i moralno najbolji, bio zbijen u sredinu, zbumjen, sa sviju strana okružen, te je prosto išao pod nož, onesposobljen moralno i fizički.

*
* *

Još pre Hanibala, u početku punskih ratova, mogla se zapaziti kod kartaginskih vojskovođa želja da postignu rešenja obuhvatom oba krila protivnika, uz jednovremen frontalni proboj, koji je bio, međutim, najčešće usmeren u sam centar protivničke grupacije. Oni su smatrali da je glavni činilac uspeha okruženje nadmoćnom konjicom, a ne proboj, koji, pošto je frontalno izvođen, nije mogao da pruži brz rezultat čak i pored upotrebe slonova. Na taj je način sam centar bio jako *angažovan*, a bitku su dobijala brza krila sastavljena od nadmoćne konjice. Obrazac ovakve bitke je predstavljala bitka kod Tunisa (255. godine pre n. e.) u kojoj je rimski konzul Regulus bio skoro potpuno potučen, i poginulo ili palo u ropstvo 13 500 Rimljana (od ukupno 15 500).

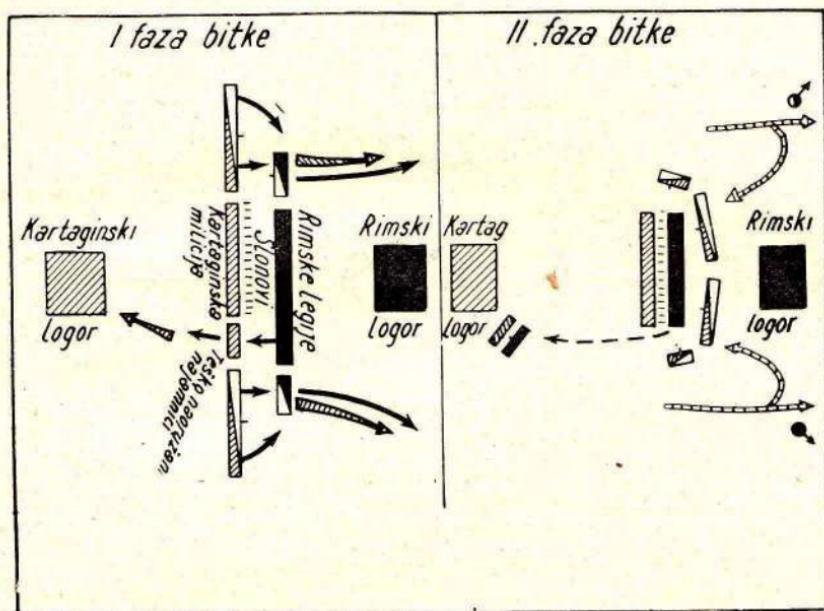
„Značajna je u ovoj bici upotreba nadmoćne konjice“ — piše Krohmajer. Tu bitku su izveli Kartaginjani na sličan način kao što su je izvodili azijski narodi, s tim samo usavršenjem što se u njoj pojavila već i jasno izražena prikupljena *snaga*, koja je zasad služila za frontalno vezivanje neprijatelja; međutim, odlučujući faktor ovde je bila, ponavljam, i nadalje brojna krilna konjica.

U slučaju nedostatka konjice, njenu su ulogu vršili koji put laki pešadijski odredi, kao, na primer u bici Hamilkara sa Rimljanim

kod podnožja Džebel Janane (239. godine pre n. e.), čime se u suštini nije ipak ništa promenilo.

Docnije je kartaginski vojskovođa Hanibal primio, kao pre njega Miltijad, a mnogo vremena posle njega Fridrih Veliki, tradicionalne forme vođenja rata svojih prethodnika skoro bez promena, ali im je, isto kao i oni, dao nov, živ sadržaj, uvodeći u istoriju razvoja manevra dalja poboljšanja: odlučio je da ne zavisi od toga da li ima na raspolaganju nadmoćniju konjicu i udvajao efikasnost njenog *okružujućeg* dejstva time što je snagom slamao oba neprijateljska krila.

Dovoljno je pogledati skicu bitke na Trebiji tipične za Hanibala pa da se shvate njegove misli (skica 33).

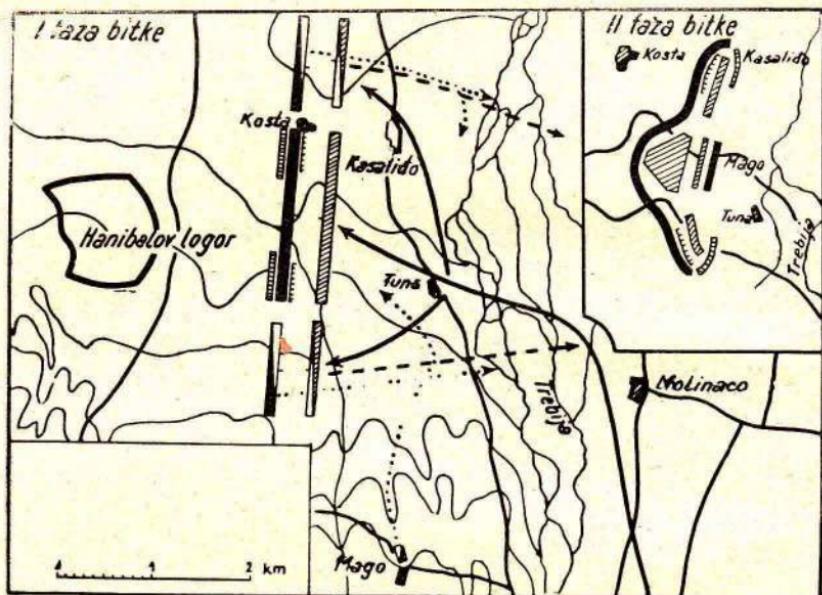
Skica 32. — Bitka kod Tunisa (255. god. pre n. e.)

U ovoj su se bici srele skoro jednake snage (oko 40 000 sa svake strane, pri čemu je ipak Hanibalova konjica bila više nego dvostruko jača, jer je brojala 10 000 naspram 4000).

Po starom običaju, Hanibal je stavio u centar svog borbenog porteka pešadiju, a na krilima konjicu, ali je centar kartaginske vojske na Trebiji bio sasvim drukčije izgrađen nego što smo to videli u Hamilkarovim bitkama; njegovi su *spoljni krajevi* bili celishodno i vrlo snažno ojačani: ispred njih se nalazio poredak slonova, a iza njih vidimo novu pojavu, lokalne rezerve sastavljenе od lake pešadije. Dubina, dakle, krajeva bila je trostruko veća od dubine sredine.

Predviđeno okruženje pomoću konjice bilo je još produbljeno odašiljanjem u rimsku pozadinu odreda od 2000 ljudi pod komandom Hanibalovog brata Magoa.

Bitka je počela tačno prema volji i predviđanjima Hanibala. Rimska su krila bila brzo potučena, a centar okružen; na žalost, kartaginska konjica je odjurila suviše daleko u gonjenju za potučenom rimskom konjicom i nije stigla da se na vreme vrati za bitku. Kao što vidimo iz druge faze bitke (skica 33), zadatak da se Rimljani zadrže s leđa pripao je isključivo slabom odredu Magoa i lakoj pešadiji;

Skica 33. – Bitka na Trebiji

u takvim uslovima bitka je dala samo nepotpun rezultat, jer nije mogla da dovede do uništenja protivnika: veliki je broj Rimljana uspeo da se povuče preko Trebije na Pjaćencu.

*
* *

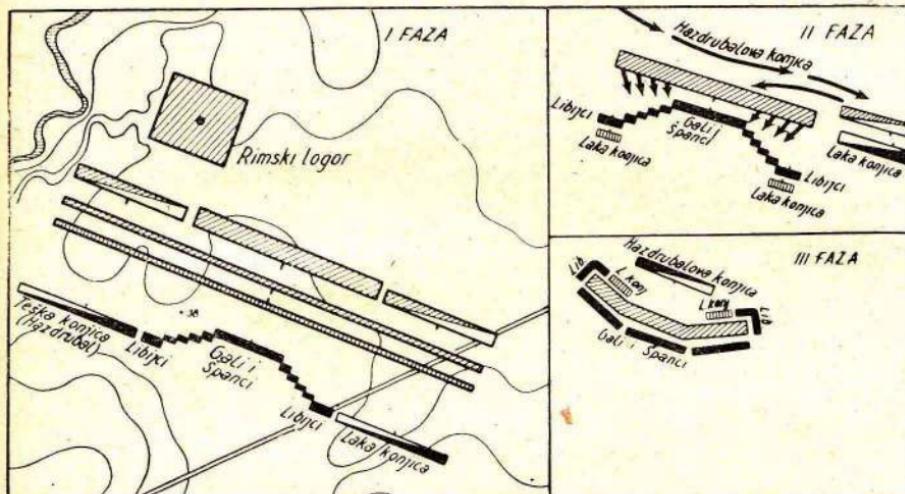
U sledećoj svojoj velikoj bici kod Kane Hanibal je još dalje usavršio okružavanje povezano sa snagom, pa je stoga i odneo odlučujuću pobedu, mada je ovog puta bio slabiji od Rimljana (50 000 prema 76 000; ipak, moramo naglasiti da je njegova konjica još uvek bila jača od rimske jer je brojala 10 000 naspram 6000).

Opšta kontura bitke bila je vrlo slična planu bitke na Trebiji. I ovde i tamo radilo se o okruživanju protivnika, koje je bilo pojačano

lomljenjem njegovih krila. Ukoliko je, međutim, na Trebiji podbacilo izvođenje bitke, utoliko je svaka pojedinost bitke kod Kane bila izvedena bez greške, te je stoga i rezultat bio potpun i odlučujući (skica 34).

Šta se to promenilo u izvođenju bitke?

Pre svega, bilo je neobično spretno zamišljeno vezivanje i okruživanje centra rimske grupacije. Hanibal je znao da je taj centar snažan i dubok (70 000 pešadije), te je stoga utoliko više želeo da ga obuhvati i sabije u sredinu; međutim, teška rimska falanga bila je suviše široka da bi se mogla obuhvatiti slabim centrom Hanibalovog

Skica 34. — Bitka kod Kane (216. god. pre n. e.)

poretka od oko 30 000 ljudi, usled čega je ovaj vojskovođa pribegao lukavstvu: isturio je centar svog borbenog poretka izazivajući time rimsku falangu na pokret unapred da bi ga okružila; ova falanga je zbog tog pokreta prema centru postala znatno uža (druga faza bitke). Kad je to uspelo, vrlo jake i duboko poređane grupe Libijaca uspele su da obuhvate krila rimske falange. Tada je nastupilo vreme za drugi majstorski potez u toj bici — za dejstvo konjice Hazdrubala, koji se ovde odlično pokazao: sa svojom teškom konjicom on je prvo potukao slabu konjicu zapadnog rimskog krila, a zatim je napravio široki luk iza njihovog fronta i udario u leđa istočne grupacije rimske konjice, primoravajući je na panično bekstvo i prepuštajući njenog gogenje lakoj nubijskoj konjici. Kada su na ovaj način oba rimska krila bila očišćena od konjice, Hazdrubal ponovo okreće svoju tešku konjicu i to baš u trenutku kad su Rimljani već počeli da se zbijaju prema centru pod pritiskom Libijaca. Njegov napad s leđa dopunjuje poraz Rimljana, dovodeći do skoro potpunog uništenja njihove vojske.

*
* *

Pošto smo ukratko prešli obe za Hanibala najkarakterističnije bitke, vidimo kako je njegov veliki um umeo da sjajno poveže oba elementa manevra, koji su do njegovog doba delovali obično odvojeno: okružavanje (brojna konjica) i prikupljenost snaga (snažni i duboki krilni delovi). Uzimajući ovo u obzir, možemo smelo smatrati Hanibala za tvorca pravog manevra, jer je on umeo da primeni i iskoristi sva tri elementa koja tražimo od manevra: vodeću misao, pokret i snagu.

4. OBUHVAT SNAGOM

Posle uvodnog drevnog perioda razvoja manevra koji smo isptali, dalja je sudbina ratne veštine već ušla u usko istorijski period (pravu istoriju njenog razvitka). U toku skoro dve hiljade godina naše ere manevar je prolazio kroz razne promene: sa manjim ili većim uspehom primenjivan je ili elemenat okruživanja (Turci, Tatari, Poljaci Lisovskog, delimično Rusi), ili elemenat celishodno usmerene prikupljene snage, postepeno oformljene u blokove, koji naglo udaraju. U tome su se najviše odlikovali švedski kraljevi (Gustav Adolf, Karlo XII) i poljske vojskovode, koje su se služile odvažnom i besno jurišajućom konjicom. Primenjivana je, sa većom ili manjom srećom, kombinacija oba ova elementa, dakle, kako obuhvatni pokret tako i probojna snaga.

*
* *

Pronalaskom vatreng oružja nastupila je kriza elementa pokreta koji je dotada uglavnom predstavljala konjica. Makijaveli je proglašio tezu da je konjica prestala da bude korisna u bici i ovo je tvrđenje bilo jedan od uzroka pada ili u svakom slučaju izrođavanja ovog roda vojske.

Teško naoružane mase vitezova srednjovekovne Evrope već su bile izgubile raniju brzinu konjičkih jedinica; korak je postao njihov osnovni način kretanja na maršu, a u borbi se redovno primenjivao kas, i samo retko kratak, spor galop. Vojske vitezova bile su uostalom polako potiskivane od teško naoružanih pešaka najamničkih vojski. Okruživanje pod ovim uslovima je počelo da postaje sve teže, a zatim i nemoguće; pokrivene oklopom, konjičke jedinice koje su otada računale samo na snagu mača i spretnost u mačevanju, ukočile su se u linijskim borbenim porecima; uostalom, njihovo je mesto počela da zauzima sve brojnija, surovo uvežbana i teška pešadija. Metak vatreng oružja je, istina, smakao oklope, ali konjici nije povratio brzinu; pre bi se reklo obratno: postavio je znak pitanja na smisao njenog opstanka. U ovakvim je uslovima konjica, koja je sišla na ulogu pomoćnog roda vojske, korisnog samo za izviđanje i obezbeđenje, postajala sve malobrojnija i slabija. Brzina kao element manevra, koja

je omogućivala okruživanje protivnika i brzo prebacivanje tačke težišta bitke, počela je da nestaje; ne treba se, dakle, čuditi što su borbeni poreci vojski i njihovi pokreti postali otežani i nespretni za manevrovanje i njihove vojskovode sve češće počele da podležu uticaju frontalne bitke.

U ovom, za manevar tako nepovoljnog periodu, pojавio se nov vojnički talent, koji je uspevao da iz ukočenih formi borbi koje je zatekao iskreše varnicu života. Nastupilo je za manevar novo stvaračko doba Fridriha Velikog. Imajući u rukama linijski borbeni poredak pešadije i relativno slabu konjicu, Fridrik je dugom vežbom i strogim odabiranjem komandanata stvorio kod oba roda vojske osobinu koja mu je bila najviše potrebna: brzinu i jačinu udara. Od trenutka kad je to postigao, primenio je u bici povezane elemente: pokret i snagu, ali drugičije nego Hanibal.

Osnovna je promena bila sledeća:

1) nemajući nikad tako veliku nadmoćnost u konjici kao Hanibal, Fridrik je odustao od potpunog okruživanja neprijatelja, zadovoljavajući se delimičnim *obuhvatom*;

2) pošto je njegova konjica bila slaba (Makijavelijeva je teza još uvek imala svoj uticaj) a borbeni poredak pešadije krut i malo pokretljiv, Fridrik je odustao od stvaranja zasebnih grupa za vezivanje, proboj i obuhvat, već je vršio manevar čitavim svojim poretkom, tj. primenjivao je obuhvat masom.

Obično je cela njegova grupacija vršila širok pokret zahodenja jednovremeno utičući na moral protivnika pomoću *obuhvata* (koji je prouzrokovao savijanje njegovog fronta) i lomeći njegov fizički otpor *udarom* na krilo uz veliku *lokalnu nadmoćnost*.

Pretresli smo već najpoznatiju i za Fridriha najtipičniju bitku kod Lojtena (skica 25), te se nećemo na nju vraćati; samo ćemo se podsetiti da je tamo pruska vojska oterala austrijska osiguranja i zaklanjajući se iza brda izvršila širok obilazan pokret, posle čega je načinila okret uлево i celom svojom snagom udarila na krilo austrijske vojske, lomeći ga i utiskujući u ostali deo borbenog poretka. Na vreme paralisana intervencija austrijske konjice sa suprotnog krila (general Lukeze (Luchese) nije uspela ništa da promeni, predajući u ruke Fridrihu Velikom potpunu pobedu).

Ova je bitka, vrlo jasna i prosta kako po osnovnoj zamisli tako i po izvođenju, postala za dugi period obrazac obuhvata masom, dakle, takvog oblika manevara u kojem se elementi obuhvata i snage ostvaruju jednovremeno čitavom vojskom, ili u najmanju ruku *najvećim njenim delom*. Umesno će biti ako se doda da čak i u ovakovom manevru uspeh u velikoj meri zavisi od postavljanja na krajnjem krilu koje vrši zahodenje tako pokretljivog a u isto vreme tako snažnog faktora kakav je onda predstavljala Citenova konjica, jer to omogućuje *brz obuhvat*, brzo stvaranje zabune na većoj dubini i najzad *brzo razvijanje uspeha*, pre nego što se neprijatelj povrati. Na taj način iznenadenje postaje potpuno i u potpunosti se iskoristiće.

*
* *

Spominjali smo već da su vojskovođe koje su došle posle Fridriha primile doduše njegove metode dejstva, ali nisu uspele da se održe na visini njegove misli. Linijski borbeni poreci postajali su dakle sve veća kočnica, pošto su i vojske postajale sve brojnije i teže naoružane, to je i izvođenje manevra bilo sve teže.

Šta više, velike koncentracije trupa počele su postajati vrlo osetljive zbog ugrožavanja njihovih komunikacija. Ovo je opet odvelo manevar na poznatu stranputicu, dajući podstrek za takozvanu takтику ugrožavanja. A kad se tome priključila i težnja ka spoljnom sjaju vojski kao i ugađenosti forme, podržane neostvarljivim humanim strujama, onda je ratna veština morala da podlegne izrođavanju. Ona je postepeno prestala da bude ono što jeste.

Vešt manevar je postao samom sebi *cilj*; zaboravljen je da on treba da dovede do bitke. Izgledalo je kao da se polako i neprimetno prestalo misliti o bici, a često se ona čak i svesno izbegavala.

5. OPERATIVNO POVEZIVANJE ELEMENATA SNAGE I OBUVVATA

Ubrzo je nastupila reakcija na pomenuto stanje stvari, a pokazala se u vidu Napoleonovog ratnog genija na tako blistav, tako snažan i efikasan način da doba tog najvećeg od svih vojskovođa treba odlučno priznati za dotada najvišu tačku razvoja ratne veštine.

*
* *

Možemo prihvati da bez bojazni da ćemo pogrešiti, da je Napoleon malo polagao na ratnu veštinsku svojih neposrednih prethodnika i savremenika. Verovatno mu je dubina razuma i karaktera omogućila da odmah oseti da su to kruti, bezbojni i malo efikasni metodi, jer vode cilju nekako na birokratski, delimičan i spor ili bar u svakom slučaju polovičan način. Odnos Napoleona prema ondašnjem stanju ratne veštine mogao bi se danas formulisati na taj način da *on nije imao unutrašnje poverenje* prema njoj. Ovaj rođeni vojskovođa sigurno je osećao, čak i bez duboke analize, da tu nešto nije kako treba. On je osećao da su se ondašnje vojskovođe izgubile u zamršenim spletovima rata, koji je rastao i postajao sve komplikovaniji, kao što se i mi danas gubimo u isprepletenoj mreži spoljnih, privrednih i vojnih pitanja, tražeći njihovo delimično rešenje, a ne mogući da obuhvatimo njihovu *celinu*, niti da dospemo do glavnog osnovnog čvora savremenih teškoća.¹⁵⁾ Oni su tražili polurešenja i četvrtrešenja, koja su se izražavala u obliku spretnih obrti i poteza, a nisu bili

¹⁵⁾ Pisac je posvetio vreme od 5 godina, koje je proveo u zarobljeništvu, studiranju kompleksa uzroka savremenog revolucionarnog doba i ima nameru da obradi ta pitanja u zasebnoj knjizi.

u stanju da bace velik, širok pogled na pitanja rata u celini, da bi smelo pružili ruku prema samoj njegovoј osnovi i da bi dospeli do suštine stvari.

Napoleonov um, karakter i urođena intuicija težili su sigurno radije drevnim primerima, čija su jednostavnost i snaga mnogo više uticale na njegovo uverenje. On je morao da odaje dužno priznanje strastvenoj težnji vojskovođa starog veka da presek u teškoće, što se tako markantno razlikovalo od mučnog *razmrsivanja* pitanja od strane savremenih ljudi. Divlja energija i lukavstvo Hanibala, razum i smerlost Aleksandra Velikog, ili najzad blagorodstvo i snaga volje Cezara sigurno su više odgovarali mladom Bonaparti nego prefinjena Makijavelijeva igra polusredstvima, ili pak elegantna čipkasta ratna veština ondašnjih evropskih generala.

* * *

Imajući takav umni i psihički stav prema atmosferi koja ga je okruživala, Napoleon je dugo morao pasivno posmatrati tok događaja, dok nije odlučeno da mu se poveri komandovanje. Njega su morala mučiti slična osećanja kao i docnije Bizmarka, kad je posmatrao nesposobnost i nije mogao da se dočepa vlasti. Tu nametnuto pasivnost iskoristio je mladi general, kao što je poznato za razmišljanje, stvaranje planova i studiranje, te je stigao u Italiju sa gotovim i jasnim pogledom na stvari. On se više nije kolebao, nije tražio puteve; imao je u mislima i srcu ne samo gotov plan operacije koju je trebalo da neposredno izvede, već je imao i gotov i jasan pravac za celu svoju veliku delatnost. Mada je bio mlad, on je od početka svoje karijere umno i duhovno bio potpuno zreo. Možda još nije video jasno *za čim teži*, ali je sigurno znao da će počinuti velika vojna dela i *kako ih* treba ostvariti prema sopstvenim shvatanjima.

U svakom su slučaju njegovi pogledi na pravu suštinu i ondašnje mogućnosti ratne veštine bili već 1796. godine potpuno jasni i ustaljeni.

S njima je on počeo svoju veliku karijeru vojskovođe i ostao im je veran do kraja, koji je nastupio, pre svega, zbog njegovih sopstvenih političkih grešaka, zatim zbog sve jačeg i spretnijeg pritiska nadmoćnijih snaga koalicije, i najzad zbog tereta premorenosti i godina. Kada je pao, njegove vojničke misli ništa nisu izgubile od svog sjaja. Izgrađene na snažnim, logičkim istinama i neobično pronikljivom osećanju stvarnosti, one su izdržale do danas i ne mislimo da bi ma kada izgubile svoju pravu vrednost kao *rukovodeći* (a ne šablonski) pravci ratne veštine.

* * *

Da pokušamo prozreti atmosferu u kojoj su se te misli rodile i uči u njihovu suštinu.

Napoleon je želeo brze, odlučujuće, istinski velike pobeđe. Kako su se one mogle postići u njegovo doba? Da li su još bili na snazi relativno najsjajniji primeri pobeda Fridriha Velikog? Da li su se još mogle primeniti njegove metode?

Ne. Umesto kompaktnih kao gvožđe i surovo disciplinovanih profesionalnih vojski, Napoleon je dobio u ruke kao oruđe rata pik-tijastu, brojnu i dosta neuredenu vojsku revolucije, mada osetljivu za junačka nadahnuća. Već je i sama širina novih bitačnih prostorija isključivala izvršenje tako veštih zahodenja kao što smo ih videli kod Lojtena, ili se u najmanju ruku nije mogla više održati tajnost obilaznog pokreta toliko dugo koliko su to zahtevale razmere bitačne prostorije u Napoleonovo doba. Ne zaboravimo da raspored austrijske vojske kod Lojtena nije dostizao čak ni 10 km širine, dok su, u vreme poveravanja komande Napoleonu, armije Šerera, Žurdana, a naročito Morača zauzimale više puta šire frontove.

Sveži su, dakle, primeri bili nerealni i suviše komplikovani, ili pak tako izrazito izopačeni da se u njima nije moglo naći nadahnuće. Trebalo je tražiti nova, neophodno prosta, a jednovremeno snažna rešenja. Gde su se mogla naći ako ne u surovim, klasičnim potezima ratova starog veka, slobodnim od psihičkih i taktičkih nadgradnj, koje su narasle u toku vekova kao lastina gnezda na glatkom kipu ratne veštine, kvareći harmoniju njegove linije i unakazujući krivim naraslinama njegov ponosan oblik.

Poznato nam je s kakvom je strašću Napoleon uživao u čitanju Cezarovih dela; više puta je sam govorio koliko mnogo duguje studijama ratova starog veka. Možemo lako shvatiti da je tako velik i pronicljiv, a u isto vreme prost razum brzo pronašao u ovim zaista čistim izvorima ratne veštine prava zrna istine; ta zrna, mudro presađena na savremeno tle i ojačana mladom a tako životvornom i plodnom mišlju, morala su klijati i dati neobične plodove.

Koja su to zrna? Studirajući ratove starog veka, Napoleon je svakako morao zapaziti da radi brzog i uspešnog završetka rata treba odneti *odsudnu* a ne polovičnu pobedu; da se takva pobeda može postići samo brzim i, ukoliko je moguće potpunim razbijanjem neprijatelja; da onaj koji hoće da postigne tako nešto mora svom strašnošću i doslednošću težiti odlučujućoj bici i starati se da je brzo reši; da se brzo rešenje ne može nikad očekivati od frontalne bitke, odnosno da se ne može u bici operisati ravnomerno razvijenom snagom, već treba primeniti manevar; da se, najzad, manevar vojskovođe starog veka zasnivao: ili na prodiranju moralne snage neprijatelja putem okruživanja, ili na razbijanju najvažnijeg dela njegove grupacije celishodno usmerenim udarom zbijene mase, ili, najzad (što je bilo uvek najkorisnije po posledicama), na spajanju ova faktora veštački stvorene fizičke i moralne nadmoćnosti.

To su malobrojna zrna istine koja je Napoleon izvukao iz istorije ratne veštine starog veka i prikazao nam ih u vidu neuporedivih primera operativnog manevra. Njegovo je neobično osećanje sinteze moralno odigrati pri njihovom izvlačenju ulogu sita, pomoću kojeg

su otpale sa njih isušene narasline i pleva formalne prirode, posle čega su zrna ostala čista i izražajna. Kada je to bilo izvršeno, Bonaparti nisu više bili potrebni nikakvi obrasci. On je znao istinu. Posmatrao je jasno stvarnost i tražio u sopstvenim mislima za svaki poseban slučaj najcelishodnije rešenje. Blagodareći neobičnoj povezanosti sposobnosti i hrabrosti kao i velikom osećanju stvarnosti — što sve zajedno čini genija — Napoleon je uvek jasno video splet teškoća i umeo da ga preseče ili brzo reši, izuzev ako je sam činio greške koje nije mogao da kao čovek izbegne, ili ako su greške pravili njegovi potčinjeni, od kojih mu nijedan (izuzev možda Klebera i Davua) nije dorastao čak ni do ramena.

Kakve je to neobične odlike imao manevar prema shvatanju Napoleona? Zašto smatramo da je baš taj vojskovođa doveo ratnu vesteštinu do najvećeg procvata?

Hteli bismo da skrenemo pažnju čitalaca na dve odlike koje izdižu Napoleonovo doba iznad svih ranijih perioda postepenog razvoja ratne veštine.

Prva od njih je činjenica da je Napoleon, održavajući se na *strateškom* nivou svojih najvećih prethodnika, pridao dejstvima na bitačnoj prostoriji izrazito *operativni* karakter, dok je čak i izvođenje bitaka Fridriha Velikog, a da i ne govorimo o ranijim, imalo u velikom stepenu *taktički* karakter. Motivisaćemo dalje ovo zapažanje.

Velika *raznolikost* vidova njegovog manevra predstavljava je drugu odliku zbog koje Napoleona treba ceniti više nego druge vojskovođe. Kod svakog od velikog vojskovođa pre Napoleona mogli su se zapaziti izvesni omiljeni oblici manevra, koji ne samo što su dominirali u njihovim dejstvima kao osnovna misao već su čak i u izvršenju imali slične odlike. Izdizanje iznad te sklonosti dokazuje da je Napoleon raspolagao izuzetnom slobodom misli i da se njegov način rasudišvanja skoro nikad nije mogao ukalupiti ni u kakve veštačke forme, čak i kad ih je on sam stvorio.

Pokušajmo da obrazložimo ono što smo napred rekli.

a) Operativni karakter Napoleonovih dejstava

Kod svih vojskovođa starog veka, dakle, kako kod Miltijada i Epaminonde tako i kod Hanibala, odnosno Aleksandra Velikog i Cezara, može se uočiti izvesna skučenost dejstva u bici, izbegavanje širokih pokreta, što predstavlja tipičnu odliku taktičkih dejstava. Ova je skučenost, a koji put i izrazita plitkost manevra predstavljava prirodnu i potpunu razumljivu posledicu nekoliko uzroka i to: malih razmaza bitačne prostorije, brzog razvoja i toka sudara, teškoće komandovanja šire razvijenom grupacijom, a pre svega krutošću potretka falange. Male su razmere bitačne prostorije prouzrokovale da se bitka obično rešavala u toku jednog dana ili čak nekoliko sati, te stoga njena priprema i izvođenje nisu zahtevali ni duboko planiranje

niti *prethodne uvodne pokrete*. Jedino se pogdege može zapaziti širok pokret manevra, unapred smišljen i uskladen u daljem toku s pravom bitkom (na primer, pokret grupe Magoa u bici na Trebiji, pokret manjih izdvojenih odreda u bitkama Aleksandra Velikog, Cezara itd).

Usklađivanje pokreta samostalnih delova u toku dužeg vremena i na širem prostoru, ova *tipična odlika operativnog dejstva* zabilistala bi doduše koji put kod pomenutih vojskovoda, a još ranije u širokim borbenim pokretima azijskih masa. Ali je ona ipak imala oblik izvesnog običaja, po koji put potpuno istog načina dejstva, koji nije proisticao iz razmišljanja o konkretnoj situaciji, već je pre vodio poreklo iz tradicije, slično onome što je bivalo sa desnim jakim krilom grčkih borbenih poredaka. Nije, dakle, ovo uvek predstavljalo celishodnu operaciju prema današnjem shvatanju. Više zaslužuju pažnju već pomenuti potezi evropskih vojskovoda, ali i oni su izvođeni samo od slučaja do slučaja i u malim razmerama.

Operativna misao nije tada imala ni potrebe niti uslova za razvoj, te se stoga ispoljavala samo sporadično i u kraćem periodu. Obično je vojskovoda dovodio vojsku do bitke, birajući pravac i vreme suda, kao i bitačnu prostoriju povoljnu sa strategijskog gledišta, ali je samu bitku izvodio na čisto taktički način, bilo da se lično ograničavao samo na njeno otpočinjanje i stavljanje u pokret bilo da je njome upravljao iz centra, imajući pred očima sve delove koji su tesno sadejstvovali. Ovo je bilo moguće s obzirom na male razmere bitačne prostorije te je vojskovoda mogao lično da rukovodi bitkom u celini, razume se, pod uslovom da njegov borbeni poredak nije bio suviše krut (falanga, nemanje rezervi) i da običaj nije zahtevao od njega da se bori u prvim redovima (Epaminonda). Pošto su uslovi takve slobode retko postojali, uloga vojskovođe ograničavala se obično na taktičku organizaciju bitke, a od trenutka njenog početka komandovanje je potpuno ispadalo iz njegovih ruku (Miltijad).

Bitačne su se prostorije već u doba Fridriha Velikog toliko proširile da je bilo sve teže lično obuhvatiti bitku u celini. Trebalо je već onda preći na primenu *zasebnih delova* koji se samostalno usmeravaju ka bici. Ali šta se moglo uraditi kad to nije dozvoljavala tradicionalna krutost borbenog poretka. Linijski borbeni poredak nije bio podesan za stvaranje samostalne grupe, jer bi to bilo u suprotnosti sa njegovom prirodnom. Pešadija je stupala u borbu u proširenom i snažnom, ali ne suviše dubokom pravougaoniku, sputanom vezama preciznog drila i matematičke disciplinovanci pokreta. Kao i u Hanibalovo doba, nije se pokušavalo sa stvaranjem mešovitih jedinica, sposobnih za samostalno dejstvo. Nije se čak ni pokušavalo da se pravougaonici sa jednakom naoružanim ljudstvom ospособe za samostalno dejstvo, što bi bilo moguće, bilo da im se postavljaju posebni samostalni zadaci, bilo makar razni pravci dejstva, koji bi širim pokretom vodili ka zajedničkom cilju.

Fridrik Veliki je, međutim, blagodareći svom vojnom geniju, našao izlaz iz tih teškoća: zadržavajući povezanost celog borbenog

poretka, uspeo je, blagodareći odličnom osećanju situacije, spremnom iskoriščavanju zemljišta i relativno velikoj brzini kretanja, da svojim krutim borbenim porecima vrši širok manevar, koji je izvodio njegovu vojsku na najpovoljniji pravac udara.

Vojskovode posle njega imale su u rukama isuviše glomazne ili brojne, a uz to spore vojske, da bi za njih bilo izvodljivo ovakvo *operisanje celim borbenim poretkom*. One su, istina, pokušavale da podražavaju osnove manevra Fridriha Velikog, ali nisu mogle da savladaju nove teškoće i popuštale su pred njima. Drugi su opet, kao, na primer, Moro, prividno prekinuli sa linijskim borbenim poretkom, stvorili zasebne borbene delove — centar i krila, pa čak i rezerve, ali nisu umeli da se izdignu iznad uske, čisto taktičke upotrebe tih delova, što je bilo dobro i korisno u starom veku, ali je u ondašnjim uslovima moralo podbaciti zbog velikih razmera bitačnih prostorija. Nisu uspeli da stvorene grupacije sposobne za samostalno dejstvo, da ih široko razviju, da bi ih zatim uskladili po vremenu i prostoru na jednoj bitačnoj prostoriji u duhu unapred stvorenog plana.

Tek je Napoleon pokazao ovu veštinu. Već u prvoj njegovojo kampanji 1796. godine ne vidi se nikakav šablon. Odjednom je nestalo stalne, krute podele na centar, krila i rezervu. Ne nameće mu grupacija plan bitke, već obrnuto, pojedine grupacije razne jačine i često potpuno samostalne stvaraju se prema potrebi, od slučaja do slučaja, svaki put u drugom obliku i druge jačine. Odmah u prvoj bici vidi se ova gipkost u stvaranju operativnih grupacija: čak tri odvojene grupe imaju *demonstrativne zadatke* [Červoni (Cervoni), Makar (Macquart) sa Garnijeom (Garnier) kao i Seririje (Serrurier)], usled čega su mnogo slabije od drugih, ali pošto je jednoj od ove tri grupe za kasnije predviđena važna uloga u glavnoj bici (Seririje), ona je mnogo jača od ostalih dveju.

Glavni zadatak pripada Maseni (Massena) i Ožerou (Augereau), te su stoga ove dve grupe najveće i najbolje opremljene. One predstavljaju isti onakav *element snage* kakav je predstavljalo levo krilo Epaminondino kod Leuktre i Mantineje i oba Hanibalova krila na Trebiji i kod Kane. Težište operacije leži u početku na grupi Massene, usled čega ovaj general ima pod svojom komandom čitavih 18 000 ljudi, odnosno skoro $\frac{1}{3}$ celokupnih snaga. Ali od trenutka kada je prva faza bitke (uklinjavanja između obe protivničke armije) završena i uloga Massene postala sporedna, izdvaja se on kao zaseban *deo operativnog obezbeđenja*, gubeći automatski veći deo svog sastava. Napoleon mu ostavlja u rukama samo nekoliko bataljona (umesto dotadašnjih 18 000 ostaje 2000), a ostatak uzima u sastav *glavnih snaga*, dakle, u sastav *manevarske mase* koja sada dejstvuje protiv Sardinaca.

Ovo zaista umetničko uskladivanje odvojeno dejstvujućih grupacija, čas jačih, čas opet slabijih, u zavisnosti od njihovog zadatka, sadrži sve odlike operacije, utoliko pre što je širina početnog rasporeda svih grupa dostizala 100 kilometara, da bi docnije celishodnim

koncentričnim pokretima mogao stići na vreme za bitku, u kojoj doslovno niko nije izostajao. Već ova početna Napoleonova kampanja, blagodareći tim odlikama, predstavlja klasičan, možda prvi u isto vrijeme — primer operacije.

Za ovim sleduje čitava serija uvek široko i smelo zamišljenih operacija zasnovanih na dalekosežnom planu, slobodnih, ni u kakve forme neukalupljenih, promenljivih u pogledu zamisli i izvršenja, a istovremeno usmerenih ka postavljenom cilju na najefikasniji i najekonomičniji način.

Treba objektivno utvrditi da, iako je Napoleon bio pravi tvorac operacije, nije se ipak mogao potpuno oslobođiti taktičkih veza koje su sputavale njegove prethodnike i nadvijale se nad njegovim vremenom. Naročito je jedan od tih zaostataka prionuo jako uz njega i vukao se za njim kroz ceo njegov život. To je bila želja za centralizovanim komandovanjem, želja za ličnim upravljanjem širokom operacijom u celini, čak do najmanjih pojedinosti.

Snažan, nesumnjivo *autokratski* karakter ovog rođenog vojskovođe nije mu dozvolio da pripremi samostalne operativne komandante. Sve potčinjene je vodio ka njihovim ciljevima skoro iz dana u dan, na suviše neposredan način, što mi danas nazivamo naredbodavnim rukovođenjem. Ako im je čak i jasno izlagao svoj dalekosežni plan, on nije obaveštavao sve zajedno, već svakog zasebno (pisma Miratu, knezu Hijeronimu itd.), pri čemu im je jednovremeno s tom opštom direktivom slao veliki broj sitnih uputstava koja su tačno propisivala kako imaju da postupe u jednom a kako u drugom slučaju. Na taj način ne samo da kod svojih potčinjenih nije razvijao samostalnost već nije umeo da iskoristi ni tako samostalne i sposobne pojedince kao što je bio, na primer Davu: vodio ih je suviše ograničeno od tačke do tačke, ne pružajući im mogućnost da razviju punu inicijativu i energiju.

Svakako da je to bilo loše, jer je ovakav način komandovanja morao da sputava operativni zamah. Pri ondašnjoj sporoj vezi, zasnovanoj isključivo na kuririma-konjanicima, suviše je sitničarsko komandovanje jako kočilo tempo razvoja operacije i dovodilo često do zastojia i neuspeha. Naročito se to moglo osetiti kada je Napoleonova armija porasla do tako širokih i glomaznih razmara kao što to vidimo u ogromnom manevru kod Vilne. Pojedini delovi međusobno vrlo udaljeni a pomerani napred putem, gotovo, svakodnevnih naređenja, stalno su zadocnjavali, olakšavajući protivniku da se izvuče iz operativnih zamki (Bagation, Barklaj de Toli).

Svi smo svesni da se takvo centralizovano komandovanje širokim dejstvima ne slaže sa današnjim pojmovima o operativnom rukovođenju. Ali, zar još pre nešto više od dvadeset godina komandanti austrijskih armija nisu učinili istu grešku?

Utvrđujući nedostatke izvršne strane Nopoleonove operativne misli, složimo se ipak s tim da je njena stvaralačka strana nastala baš u njegovo doba i odjednom se uzdigla u toj znamenitoj eposi do zaista najvišeg nivoa.

b) Raznolikost oblika manevra

Druga osobina kojom je Napoleon izrazito nadmašivao svoje prethodnike bila je velika raznolikost njegovog manevra. Naglasili smo napred veliku slobodu Napoleonove misli koja je, gledajući jasno na stvarnost, uspevala da odjednom shvati pravu *suštinu* svake situacije i da smelo krene prema njoj nekako „prekim putem“, ne držeći se uobičajenih puteva i načina. Već prvo njegovo dejstvo, više puta pominjana kampanja protiv savezničkih austro-sardinskih snaga u Italiji, predstavlja nešto potpuno sveže i novo. Klasičan manevar po unutrašnjim pravcima, koji je tamo izveo Bonaparta, nikad nije bio u istoriji izведен sa takvom snagom i brzinom. Sledeća dejstva, manevar na Pjaćenci i Lodi, već je potpuno drugačiji, jer predstavlja tipičan jednokrilni manevar. Vidimo zatim sve nova rešenja, sve nove zamisli, kojima su uvek iskorisćavane sve povoljne okolnosti, a koje neprijatelji nisu očekivali.

* * *

General Kamon dokazuje u svojoj knjizi da je Napoleon imao izvestan sistem za vodenje rata.¹⁶⁾

Pre nego što se zamislimo da li je to gledište ubedljivo, obratimo pažnju na to da je većina velikih vojskovođa, koje su dejstvovali pre Napoleona, imala, kao što smo već napomenuli, dosta izraženu sklonost prema izvesnoj vrsti manevra, mada je sumnjiva stvar da li bi čak i u odnosu prema njima bilo opravdano nazvati tu sklonost sistemom.

Epaminondina vodeća misao, na primer, bila je, istina, u obe njegove glavne bitke, kod Leuktre i Mantineje, ista: radilo se o tome da razbije najjače, desno protivničko krilo, ali je u oba slučaja ovo bilo izvedeno potpuno različito.

Od svih vojskovođa starog veka Hanibal je, izgleda, imao najveću sklonost prema jednom načinu savladavanja protivnika (dvo-krilnom manevru), ali prvo, on je to vršio svaki put na drukčiji način, i drugo, on je umeo i da prekine sa tom sklonosću prilagođavajući se momentalnim prilikama, dakle, stanju protivnika, njegovom borbenom poretku i zahtevima zemljišta. Dovoljno je da se setimo bitke na Trazimenskom jezeru, koja nimalo nije ličila niti na bitku na Trebiji niti na onu kod Kane. I ovde je, istina, dominirala težnja da se neprijatelj potpuno okruži, ali zbog uslova zemljišta, falanga se u ovoj

¹⁶⁾ Gen. Camon, *Napoleonski system wojny*. Poljski prevod F. Lipińskog, izd. WINW, Warszawa, 1926.

bici pretvorila u dugu, nepravilnu zmiju, koja je preko brdovitog zemljista dostizala jednim krakom čak odstupnicu Rimljana, presecajući pokret njihovog čela, a celim razvučenim borbenim poretkom napala odozgo njihovu marševsku kolonu na celoj dužini da bi je bacila u jezero.

Još izrazitiji dokaz gipkosti Hanibalovog uma vidimo u njegovom duboko promišljenom, mada neuspelom, planu bitke kod Zame. Videći da je njegov protivnik u potpunosti primio njegov sopstveni način korišćenja dvokrilnog manevra (sa izmenama pri njegovom izvođenju), Hanibal potpuno odbacuje svoju uobičajnu želu za okruživanjem neprijatelja i, zadržavajući bez promena *spoljni oblik* borbenog pokreta, odlučuje se da reši bitku ne putem okruživanja Rimljana i lomljenja oba njihova krila, već obratno, probojem njihovog centra, i da zatim potuče jedan ili oba razdvojena dela. Proboj nije uspeo zbog osrednje vrednosti tek stvorene vojske. Nije pomogla ni centralna rezerva, stvorena možda prvi put u istoriji, sastavljena od najboljih jedinica (veterana). Nastupa panika, taj sigurni i brzi plamen na bojištu, koji ništi čak i najbolje vojske i najlepše zamisli. Odličan plan propada, Hanibal trpi poraz, ovog puta odlučan po sudbinu Kartagine.

*

* * *

Iako je Hanibal bio sklon, makar i prividno, da stalno rešava bitke dvokrilnim manevrom, iako nije bio potpuno podložan toj sklonosti, njegov je protivnik i pobedilac Scipion primio ovaj manevar kategorički i primenjivao ga u skoro nepromjenjenom obliku u čitavom nizu bitki. Pošto je Scipion nesumljivo bio vojskovođa visokog ranga, ovo potvrđuje našu raniju napomenu da sugestivna snaga pobeđe može da nametne čak i vrlo krupnim mozgovima i karakterima oblike dejstva koji su se pokazali efikasnim. Razumljivo je, dakle, to što su pojedine vojskovođe rado koristile izvesnu naročitu vrstu manevra koji je već njihovim prethodnicima (a utoliko više i njima samim) osigurala nekad veliki uspeh. Takvu izrazitu sklonost, koja se graničila čak sa jednostranošću, možemo da zapazimo kako kod Aleksandra Velikog (stvaranje težišta na jednom od krila) tako i kod švedskih kraljeva i poljskih hetmana (odlučivanje bitaka pomoću zbijenih i dubokih osnova) ili najzad čak i kod Fridriha Velikog (obuhvat celom snagom). Ovo međutim, ne znači, da bi ma koji od velikih vojskovođa uspevao da se potpuno oslobođi svojih sklonosti ako je to zahtevala situacija. Samo su se prosečni mozgovi potpuno potčinjavali formi, primenjujući je stalno i uporno, po koji put protivno realnim mogućnostima. Baš su ove prosečne vojskovođe *imale svoj sistem*, koji je ponekad uspevao, pri srećnom sticaju prilika, ali najčešće je podbacivao, jer se bojište retko potčinjava računu verovatnoće. Sopstvenoj se volji suprotstavlja volja protivnika, a ta će brzo uspeti da se snađe u ustaljenom sistemu i uvek će udariti u njegove najslabije strane.

*
* *

Skloni smo da tvrdimo da Napoleon ne samo što nije imao nikakav sistem nego je ispoljavao veću samostalnost razuma nego svi njegovi veliki prethodnici. U svakom slučaju pregled najvažnijih bitaka pokazuje kako veliku slobodu zamisli, tako i neobičnu raznolikost njihovog izvršenja.

Svojstvena samo Napoleonu, bila je želja za potpunim a ne samo delimičnim postizanjem cilja (strastvena težnja za odlučnom bitkom) i savršeno osećanje nekoliko najbitnijih osobina manevra (povoljan pravac udara kao i spretno uskladivanje elemenata obuhvata i prikupljene snage).

U granicama ova dva zahteva koji su najkraćim putem vodili pobedi i kojima se Napoleon celog svog života potčinjavao, njegova sloboda dejstva nikada nije bila sputana nikakvim sistemom. Ostavio je posle sebe takvo bogatstvo oblika manevra da bi mogli da ispunе vojnu karijeru nekolicine velikih vojskovođa. Oni jesu i uvek će biti neiscrpna riznica operatike.

Istina je da je najčešći oblik manevra koji je primenjivao Napoleon bio jednokrilni manevar, ali baš on sadrži najveću skalu raznorodnih zamisli. Uostalom, ne treba se čuditi što je Napoleon najčešće težio da potuče protivnika udarom na jedno od njegovih krila, jer je to relativno najlakši i najmanje rizičan manevar, a u izvođenju najprostiji. S druge, pak, strane, ovaj oblik manevra daje, u slučaju uspeha, slične (mada ne toliko potpune) rezultate kao i težak i rizičan dvokrilni manevar. Ali, primenjujući najčešće ovu opštu vrstu manevra, Napoleon mu je davao svaki put sve drukčije oblike, o čemu ćemo uskoro govoriti. Kada je, pak, nastupila potreba, on se nije kolebao da se maši drugih oblika manevra primenjujući *obuhvat jednim krilom* (Ulm, Lodi), ili pokušavajući *obuhvat sa oba krila* (manevar protiv Bagrationa i Barklaj de Tolija), ili *probijajući frontalno* grupaciju protivnika da bi uništilo njegov deo (Austerlic), ili, najzad, izvodeći manevar po unutrašnjim pravcima (veći deo njegovih manevara pred bitku, a u bici početak kampanje 1796. godine i prva faza bitke kod Kastiljona, ne računajući docnije manje uspele primere).

*
* *

Osnovna je zamisao Napoleonovog manevra, bez obzira na njegov oblik, bila da se dejstvuje po redu, koristeći znatnu lokalnu nadmoćnost sopstvenih snaga, protiv pojedinih delova snaga protivnika. U tom je cilju Napoleon ili tukao redom međusobno udaljene grupacije neprijatelja, ako je ovaj bio podeljen, ili je veštački razdvajao protivničke snage probojem, ili je najzad, kad ni jedno ni drugo nije bilo moguće (što se dešavalo najčešće) odnosno bilo skopčano sa suviše velikim rizikom, udarao na jedno krilo neprijatelja, koje je ipak „predstavljalo takođe deo njegovih snaga“. Mogućnost pri-

mene jednog od ova tri načina obično mu je diktirala oblik manevra. Retko je video četvrtu mogućnost, potpuno okruživanje i uništenje protivnika, te je stoga nju primenjivao najređe.

Da počnemo sa ispitivanjem najčešćeg oblika Napoleonovog manevra — jednokrilnog. Da bismo shvatili njegove bitne odlike, dovoljno je da razmotrimo nekoliko — po zamisli i izvođenju — različitih primera.

*
* *

Krenimo pravcem razmatranja generala Kamona, koji je posvetio skoro ceo život studiranju Napoleonove epohe i predstavlja jednog od malobrojnih vojnih teoretičara koji su savesno i detaljno pretresli čitavu, tako opširnu carevu korespondenciju. U pomenutoj knjizi (*Napoleonovski sistem rata*) general Kamon, na vrlo sažet i neobično jasan način, ustaljuje najznačajnije tačke Napoleonovog sistema, deleći ga na dve odvojene faze: manevar pred bitku i pravu bitku. Ova je podela svakako opravdana, mada sadašnji operativni uslovi, uzgred rečeno, menjaju već karakter obe faze, veoma ograničavajući slobodu manevra pred bitku. Više ćemo se puta još vratiti na to.

Manevar pred bitku

Manevar pred bitku imao je za cilj dovođenje cele Napoleonove armije u povoljan operativni položaj (odnosno strategijski, od vremena kada je Napoleon bio vrhovni komandant i komandovao svim francuskim snagama). To se odigravalo na taj način što je Napoleon dovodio (ili brzim, savršeno smišljenim operativnim pokretima, ili spretnim grupisanjem kod dočeka) svoju armiju u takav položaj da je:

1) imao posla sa protivničkim snagama koje nisu bile tolike da se ne bi mogle odsudno potući;

2) primoravao protivnika da primi bitku na nepovoljnem zemljištu;

3) osiguravao takav opšti *pravac udara* da je, u slučaju uspeha iskorišćenje bitke moralo dovesti do rešavajućeg poraza, ako ne i uništenja neprijatelja.

Napoleon je dovodio armiju u tako povoljan položaj ili obuhvatnim pokretom čitavih snaga (ono što general Šamon naziva manevrom u pozadinu, citirajući, među ostalim, Lodi, Stradelu, jenski manevar itd), ili, kada je bio slabiji od protivnika, manevrom iz središnjog položaja, koji je izvodio ofanzivnim udarom na pasivnog protivnika (I period kampanje 1796. i početak kampanje 1812. i 1815. godine), ili izlaženjem iz strategijskog dočeka ako se protivnik približavao bitačnoj prostoriji izabranoj od strane Napoleona (Mantova 1796, Drezden 1813, Pariz 1814. godine).

Izgleda nam kao nesumnjivo da je Napoleon, prema zapažanjima generala Kamona, u većini slučajeva baš ovako razvijao svoj mane-

var pred bitku, mada bi neki slučajevi (na primer, poslednja faza manevra na Ulm, manevri protiv Bagrationa i Barklaj de Tolija godine 1812) mogli pokazati da je — imajući posla sa slabijim protivnikom — Napoleon pokušavao primeniti i treći oblik manevra pred bitku, naime: obuhvat sa oba krila. Potpuno smo svesni toga da značaj našeg zapažanja umanjuje činjenica da je poslednja faza manevra na Ulm bila više uvod u pravu bitku (mada je postavljanje granica između manevra pred bitku i prave bitke bilo već za vreme Napoleon vrlo teško), i da oba manevra protiv ruskih generala nisu uspela, jer protivnik nije primio bitku. Ove kratke uzgredne napomene jasno ističu nezavisnost Napoleonovog uma, koji je uvek tražio ne toliko *klasično*, koliko u datom slučaju *najbolje* rešenje.

Osim ovih sitnih primedbi ne vidimo u prvom delu rada generala Kamona nikakvog odstupanja od linije tačnog postavljanja zaključaka, dok u razmatranjima druge faze Napoleonove operacije, u studiji „sistema“ prave bitke, postoji nekoliko tačaka koje zahtevaju primedbe, jer se ne možemo složiti s tim da u Napoleonovim dejstvima postoji neki izrazit šablon.

Napoleonova bitka

„Instinktivna primena plodonosnih metoda naturalista dovela me je u vojnim studijama do zapažanja da su početna dejstva glavnih Napoleonovih pohoda izvodena po jednom istom šablonu. Slično sam zapažanje učinio i u odnosu na njegove bitke“.¹⁷⁾

To je polazna tačka razmatranja generala Kamona. Treba se složiti s tim da je takva misaona postavka smela, ali u isto vreme i vrlo rizična.

Primećujemo, katkad, u govoru i pisanju čak i najvećih ljudi da postavljanje takvog smelog mišljenja, kao polazne tačke za celo delo, obično vodi tome da sopstveni tok misli nesvesno naginja ka tom smelom označenom cilju. Ne znamo da li se čak i najnepristrasniji ljudski razum može oslobođiti jakih unutarnjih uticaja. Radije smatramo da samo ljudi slabog karaktera mogu očuvati potpunu nezavisnost od sopstvenih unutrašnjih impulsa. Kod snažnih ljudi ideja vodilja pojavljuje se velikom snagom; ona izrasta (neki put sasvim naglo) iz zajedničke podloge razuma, znanja i osećanja kao i estetskih, odnosno etičkih sklonosti, posle čega odmah potčinjava celo biće snažnog čoveka, upravljajući od tog trenutka neprimetno, ali sigurno, snažnim mogućnostima njegovog razuma i karaktera. Zar se gospodarenje ovakvih ideja-vodilja ne može zapaziti u delima tako velikih teoretičara kao što su Klauzevic (filozofsko shvatanje ratnih načela), Šlifen (Kana — dominirajuća misao o obuhvatanju, okruženju i uništenju protivnika), Moltke (spretno, elastično snalaže-

¹⁷⁾ Iстичанje је наше. Stav iz knjige generala Kamona: *Napoleonski system wojny*, str. 7.

nje pri usklađivanju operacija), Ludendorf (upravo suprotna sklonost: snažan, autokratski način rešavanja pitanja) itd.?

Smatramo da navedena misao generala Kamona, uzeta iz uvodnog dela njegove knjige, predstavlja baš takvu sugestivnu ideju-vodilju, koja je nešto suzila tok misli ovog odličnog autora i snažnog čoveka, prikupljajući ih ka unapred izabranom cilju, da bi od njih na kraju načinila jedan zbijen snop. Treba uostalom priznati da je taj snop vrlo snažan u izrazu i ubedljiv u argumentaciji.

„Zar genijalan ratnik ne može da ima svoj sistem?“ — pita general Kamon u početku svog dela i odgovara na to pitanje da je to istina, da može imati, a zatim sprovodi u čitavom sadržaju svoje knjige tezu da je Napoleon takođe imao svoj sistem. Ali to nije ubedljivo.

Zašto?

*
* *

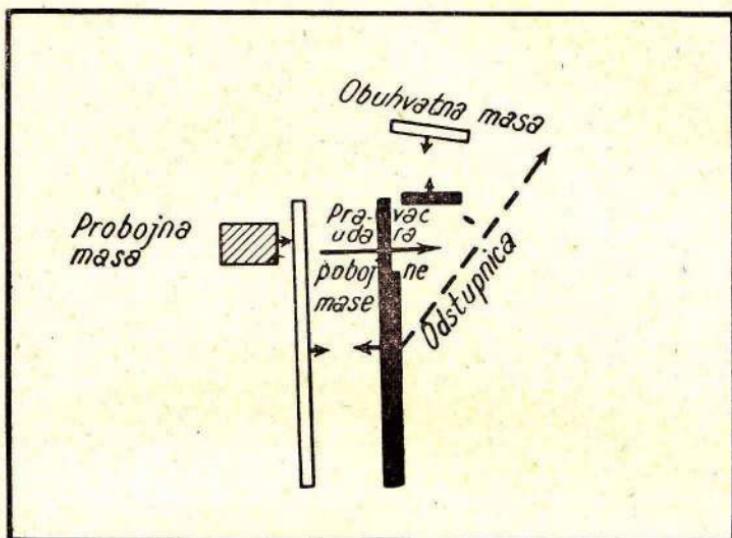
General Kamon počinje svoj deo o bici teorijskim razmatraњem, koje sadrži mnogo dubokih istina¹⁸⁾. Prvi odeljak dela (*Napoleonova bitka*) sadrži, prema našem mišljenju, pravu suštinu stvari: utvrđuje da je Napoleon imao stalna *načela* manevra, koja je uvek primenjivao; ona mogu da se izraze u tri tačke:

- 1) izabirao je *najpovoljniji pravac udara*;
- 2) pripremao je uslove za glavni udar *vezivanjem* neprijatelja i njegovim delimičnim obuhvatom;
- 3) *udarao* je zatim na izabranu i pripremljenu tačku *prikupljenom snagom*, što je uvek predstavljalo *odlučujući akt*.

Zar stalna primena sva tri gornja načela ne predstavlja ponavljanje i takođe sjajno usavršavanje osnovne Hanibalove zamisli, koji je takođe povezivao (mada najčešće na sasvim drugi *način* nego Napoleon) načelo *obuhvata* i lomljenja *prikupljenom snagom*, dajući istovremeno dejstvu oba ova činioca što *povoljnije pravce*? Zar potpuno, duboko shvatanje kao i stalno primenjivanje ova tri osnovna *elementa pobede* koji su se razvijali u toku cele istorije ratova naprima svih velikih vojskovoda, možemo nazvati sistemom bitke? Smatramo da ne, isto kao što ne možemo identifikovati pravilno korišćenje snage motora i rasporeda avionskih komandi sa sistemom letenja. Piloti, kako teških transportnih, tako i lovačkih aviona, znaju i poštiju iste osnovne zakone: savlađivanje otpora vazduha, sile teže i ravnoteže, koje im omogućuju letenje i upravljanje avionima, ali svaki od tih leti *drukčije*. Znamo i to da isti pilot-lovac, u raznim situacijama vazdušne borbe, primenjuje razne načine i okrete, jer šta bi se desilo kad bi se on svaki put približavao protivniku na isti način? Njega bi sigurno oborio već u drugom ili trećem približavanju neprijateljski pilot, koji bi prozreo njegov „sistem“.

¹⁸⁾ Ibid., deo II: „Systemy bitwy“, str. 61.

Polazeći od opravданog i dubokog shvatanja *načela* i elemenata Napoleonovog manevra, general Kamon ih predstavlja grafički na skici 35. koja, istina, savršeno ističe sva tri načela ali jednovremeno izaziva pomisao o postojanju nekog stalnog manevra¹⁹⁾.

Skica 35.

Na ovoj se skici savršeno vide kako povoljan pravac udara (koji izlazi na put predviđenog neprijateljskog odstupanja), tako i dejstvo obuhvata (slabljenje i povijanje krila). Takođe se dobro vidi snaga probajne mase, koja isto onako kao i kod Leuktre i Mantineje ima da razbije baš ono neprijateljsko krilo kome protivnik pridaje najveći značaj, jer ono štiti njegovu odstupnicu. Ovaj isti proboj, koji je Napoleon primenjivao najčešće na jednom krilu, Hanibal je izvodio obično na oba, ali su načelo i cilj kod obojice vojskovođa bili isti. Hanibal je tražio potpuniji rezultat, jer je imao bolje uslove nego Napoleon, ali su njihove vodeće misli imale istu načelnu suštinu.

*
* *

Napoleonova se bitka sastojala prema generalu Kamonu iz tri faze:

- 1) pripreme glavnog napada;
- 2) glavnog napada;
- 3) iskorišćenja glavnog napada.

I ovo je tačno, tako je doista bilo. Ali se ove tri faze mogu jasno zapaziti u svim bitkama zasnovanim na potpunoj primeni osnovnih

¹⁹⁾ Ovo je skica 2 (strana 62) iz dela generała Kamona.

elemenata manevra, koji su uvek bili: povoljan pravac, obuhvat i snaga.

Ove tri faze vidimo najjasnije u bici kod Kane. Na Trebiji je jedino treća faza dala nepotpune rezultate, jer je obuhvat pošao suviše daleko i promašio u odnosu prema glavnoj masi.

Da li bismo pod uticajem sličnosti podele bitaka Hanibala i Napoleona na tri faze razvoja mogli da pronalazimo sličnost „sistema“ obojice vojskovođa?

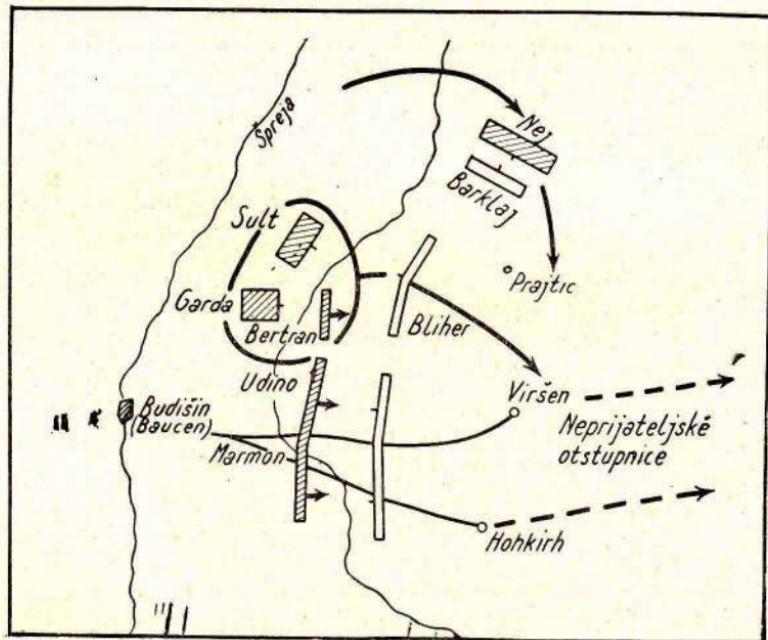
Ne može se pronalaziti sličnost sistema tamo gde sistema nema. Skloni smo da verujemo da nijedan od velikih vojskovođa nije imao sistem, mada je moglo biti, bilo je i biće individualnih sklonosti i simpatija za pojedine vrste operacija.

Kada bi ratna veština jednom pošla putem sistema, prestala bi da bude veština, jer bi postala usko znanje.

*

* * *

Kao što smo rekli, Napoleon se služio u bici najčešće jednokrilnim manevrom. Da vidimo koliko je bila raznolika forma ove vrste njegovog manevra i kako je na razne načine, a uvek celishodno, sprovodio u život ovaj veliki vojskovođa pomenuta opšta načela.

Skica 36. — Bitka kod Baucena (Budušin)

Da počnemo od primera najbližih šablonu predstavljenom na skici 35.

Za najkarakterističniju bitku ovog tipa, koji general Kamon naziva „normalnim tipom“, pisac smatra bitku kod Baucena (Budišin). Doista, skica ove bitke može prosto da se stavi na šematični crtež 35, poklapajući se sa njim skoro potpuno kako u pogledu rasporeda snaga tako i u pogledu predviđenih pravaca udara. Upoznajmo se, dakle, ukratko s ovom bitkom.

Napoleon se ovde sreća sa zajedničkim nemačko-ruskim snagama (Bliher i Barklaj de Toli), koje su se — budući slabije od njega — (prema HorsecKom²⁰) 90 000 naspram 130 000), spremile za odbranu na uzvišenjima istočno od Baucena. Napoleon je odlučio da, kao i obično iskoristi sva tri osnovna elementa manevra, dakle:

1) da svoje glavne snage (Nej, Sult, Bertran i Garda zajedno skoro 3/4 snaga) *uputi povoljnim pravcem* udara koji vodi u pozadinu protivnika;

2) da u najmanju ruku delimično obuhvati ono neprijateljsko krilo koje je bilo najbliže Bliherovoj odstupnici, stvarajući kod protivnika osećanje vanredne opasnosti (severno krilo nemačko-ruske armije — obuhvata ga Nej);

3) da slomi to krilo snagom, stvarajući na rešavajućoj tački bitke ogromnu lokalnu nadmoćnost, lomeći svaki otpor i tukući protivnika na toj odsudnoj tački.

Kao što vidimo, Napoleonova su načela manevra bila ovde primenjena u potpunosti i to se u svemu slaže sa zapažanjima generala Kamona; ali u konstrukciji manevra mogu se u ovom, tobože najklasičnijem primeru, uočiti takva ozbiljna odstupanja od ustaljenog šablon-a manevra da ozbiljno kvare utisak sličnosti skice 35. i 36.

Pre svega, obuhvatna je grupa (Nej), koja na obe skice izgleda kao relativno slaba pomoćna grupacija, predstavljala u stvari kod Baucena *masu* sastavljenu od 60 000 ljudi (skoro polovina celokupnih snaga), *dvaput jaču* u odnosu na probojnu „masu“ (Sult, Bertran i Garda). Već samo to obara klasičan karakter ovog primera, čineći šablon 35. skice dosta sumnjivim obrascem nekog Napoleonovog sistema primjenjenog ovde.

Osim toga, probojna je masa ispoljavala jasnou težnju da se primakne ka već inače znatno jačoj obuhvatnoj masi, što konstatuju kako general Kamon, pišući da je „Napoleon spojio protiv desnog neprijateljskog krila napore obuhvatne mase Neja i glavni napad“, tako i sam car, koji u svom biltenu o ovoj bici piše: „Car se pokretom *ulevo*, za dvadeset minuta, pomerio sa gardom, 4 konjičke divizije generala Latur Mobura i znatnim delom artiljerije — prema *desnom krilu* neprijateljskog položaja, koje je postalo centar ruske armije“²¹). Ovim pokretom ulevo car je spojio napore probojne i

²⁰) *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge*.

²¹) Odnosno centar potisnutog na jug Barklaja, koji je ostao i dalje *desno krilo* ukupnih nemačko-ruskih snaga.

Ovo pomeranje ulevo jasno potvrđuje general HorsecKi na str. 233. posmunte knjige.

obuhvatne mase, stvarajući od njih upravo jedan ogroman blok koji je brojao skoro 100 000 ljudi, dakle 3/4 celokupnih carevih snaga. Zar ovo ne nameće pomisao na Lojten, o *obuhvatu masom?* Zar razvoj ovog klasičnog primera Napoleonovog manevra ne nalaže da budemo oprezni pri pokušaju *šablonizovanja* Napoleonove bitke?

Moglo bi se dugo prepirati kojem tipu pripada ovaj manevar, isto kao što se može diskutovati o tome da li je prvi Slifenov plan bio manevar tipa Kane ili ne, ili da li njegov drugi plan spada u tip Leuktre ili Lojtena. Smatramo da bi bilo opasno, a u svakom slučaju od male koristi, děliti vrste bitki velikih vojskovođa na sisteme i tipove. Nama izgleda da ćemo postupiti sigurnije i celishodnije prateći opšta *načela* manevra, bez obzira na to da li će se ona pojaviti u ovom ili onom njegovom *obliku*.

O bici kod Baucena možemo kazati sigurno samo toliko: da je to bio jedan od brojnih Napoleonovih manevara jednim krilom, u kojima je taj vojskovođa primenio, kao i uvek, sva tri njegova osnovna elementa. *Na koji ih je, pak, način primenio*, to je važnije za studije izvođenja, koje ne pružaju solidne podatke za ustaljivanje sistema Napoleonove bitke.

Nema značaja što taj manevar nije uspeo u potpunosti, kao i toliki drugi Napoleonovi manevri, jer to niukoliko ne umanjuje vrednost primera. Međutim, vrlo je poučno ispitati *zašto* nije uspeo ovaj manevar. General Kamon pripisuje ovde svu krivicu Neju, pišući da se knez od Moskve^{*}), umesto da ide pravo na jug na Hohkirh, upleo u borbu u glavnom žarištu bitke „na svom desnom krilu“, dakle, tukao se sa sabijenim snagama Barklaja i severnog Bliherovog krila, umesto da im preseca odstupnicu. Stvar je za diskusiju šta je trebalo raditi u ovom slučaju, čak uzimajući u obzir i to da su Napoleonove direktive Neju naredivale da ide pravo na jug, na Hohkirh.

Ta optužba u svakom slučaju ne nalazi potvrdu u carevom biltenu o bici, koji bi, čak i pored obzira kurtoazije prema svom juhačkom potčinjenom, pokazao makar senku izraza svog razočaranja, kada bi ga osećao.

„Neprijatelj je — piše u tom biltenu Napoleon — u cilju suzbijanja tog novog napada (garde) bio prinuđen da otkrije svoje desno krilo.

Knez od Moskve je iskoristio to i krenuo napred. Zauzeo je Prajtic i, *obuhvativši neprijatelja* (isticanje pišćevo), pomerio se prema Viršenu. Bilo je tri sata po podne i dok je u celoj armiji vladala velika uznemirenost u očekivanju rezultata bitke, a na dužini od 3 milje čula se besna vatrica, car je objavio da je bitka dobivena.“

Ova rečenica iz Napoleonovog biltena jasno dokazuje da je car bio zadovoljan izvršenjem zadatka obuhvata od strane Neja i da nije računao na potpuno *okruživanje* i uništenje prusko-ruske armije.

Nije računao i, prema našem mišljenju, *nije ni mogao da računa*. Zašto? Odgovarajući na ovo pitanje dotičemo se problema koji iz-

^{*}) Nejova titula. — Prim. prev.

gleda da je vrlo važan za ispitivanje suštine manevra. Napoleon nije raspolagao u ovoj bici dosta jakim grupacijama pokretnih rodova vojske koje bi stigle da brzo stanu na komunikacije protivnika, presecajući mu odstupnicu na liniji Viršen — Hohkirh, kao što je to uradio Hazdrubal kod Kane, Citen kod Lojtena i Mira u manevru pred jenskom bitkom: „Vidiš — pisao je onda Napoleon Miratu — da razvlačenjem armije *okružujem protivnika.*“

Ovde, pak, nije bila baš jasna namera okruživanja i Napoleon se zadovoljio delimičnim obuhvatom, koji je Nej i izvršio.

Kod Baucena nije bilo jake konjice, te je protivnik mogao izmaći ispod udara Napoleonove mase i to je i uradio, isto onako kao što su krajem avgusta 1914. godine francuska 5. i Engleska armija izmakle ispod udara mase nemačke 1., 2. i 3. armije.

Ni ovde ni tamo nije bilo nikoga ko bi nekako zadržao s leđa protivnika i primorao ga na bitku. Kod Baucena bi to mogle učiniti 4 konjičke divizije generala Latur Mobura, da su mogle biti raspoređene na krajnjem istočnom Nejevom krilu, mada su bile suviše slabe za takav zadatak. Na Somi bi to mogla verovatno da uradi nemačka konjica, da je umesto ravnomernog razređivanja duž celog fronta bila skupljena na desnom krilu. Ovu smo mogućnost predstavili na skici 4. Da se setimo na ovom mestu Napoleonovih reči: „Da sam kod Licena i Baucena imao jaku konjicu, ponovo bih osvojio Evropu“.

Interesantno je to da je u čitavom nizu Napoleonovih bitki konjica ulazila u sastav probojne mase ili rezerve (Ilava, Fridland, Možajsk), umesto da bude iskorišćena kao faktor obuhvata, koju je ulogu često dobio Davu iako je komandovao pešadijom (Vagram, Ilava itd.). Možda je na to uticao raspored snaga pri kraju manevra pred bitku ili pouzdanje u samostalnost Davua, ili borbenost Neja (koji je takođe često vršio zadatak obuhvata, kao, na primer, kod Baucena ili Fridlanda), ili želja da se odrede veće snage za grupu koja vrši obuhvat. Možda je isto tako Napoleon htio da ima najpokretljivije snage u rezervi, da bi mogao brzo baciti taj odlučujući deo na izabranu tačku. Teško nam je utvrditi potpuno tačno razlog ovakvog postupanja. U svakom slučaju izgleda sigurno da je nepostojanje pokretljivog dela u sastavu obuhvatne grupe već više puta bilo razlog protivnikovog izmicanja od odlučujućeg udara, dakle, neiskorišćenja pobede.

Da izvučemo odatle zaključak zasnovan na zapažanjima čitavog niza bitki iz 20 vekova kako uspešnih tako i neuspešnih (dakle, takvih kao Trebija i Kana, Grinvald i Kirholm, Lojten i Baucen, bitka na Somi, itd.), da rezultati okruživanja, ili makar delimičnog obuhvata mogu biti samo onda potpuno iskorišćeni ako obuhvatnu grupu čini, ili bar u njen sastav ulazi, deo koji je *brži od glavne neprijateljske mase.* Sporedna je stvar da li se taj deo sastoji iz konjice, ili bom-

barderske i desantne avijacije, ili oklopnih jedinica, ili motorizovanih odreda, ili najzad predstavlja združenu grupaciju sva tri ova roda vojske. Reč je samo o tome da bi bar deo obuhvatne grupe uspeo da brzo i čvrsto posedne neprijateljske komunikacije.

*
* *

U nizu drugih jednokrilnih Napoleonovih manevara (na primer, Ilava, Fridland) možemo naći vrlo slične oblike sa bitkom kod Baučena, mada se u svakoj od njih mogu jasno uočiti naročiti potezi, podešeni prema stvarnoj situaciji, koji kao celina odstupaju od šablonu na skici 35. Svi oni, međutim, sadrže iste glavne *elemente* manevra koji su (kao što smo već više puta naznačili) uvek obavezni, dakle, kako u jednokrilnom i dvokrilnom manevru, tako i u završnim fazama manevra po unutrašnjim pravcima, pa čak i u daljem razvoju, odnosno iskorišćavanju operativnog proboga.

*
* *

Pored pomenutih primera, koji su po *izgledu* nalik jedan na drugi, možemo naći u istoriji Napoleonovih ratova čitav niz takvih jednokrilnih manevara u kojima je primena pojedinih elemenata manevra bila sasvim različna.

Uzećemo, na primer, bitku kod Vagrama.

Napoleon je počinjao pripreme za ovu bitku pod relativno svezim utiskom svog prvog velikog neuspeha (kod Asperna). Psihički tragovi toga neuspeha jasno se mogu osetiti kako u načinu pripreme bitke kod Vagrama (pozitivan uticaj: brižljivo organizovanje prebacivanja preko Dunava, tačnost i sistematicnost, razvoj), tako i u izvođenju same bitke (negativan uticaj: preterana opreznost, neiskorišćenje rezervi). Napoleon je ovde raspolagao dosta velikom nadmoćnošću snaga koja se prema raznim dosta protivrečnim izvorima može proceniti na oko 180 000 (Napoleon) prema 125–130 000 (nadvojvoda Karlo). Posle brižljivo izvršenog forsiranja Dunava i izlaženja čitavom snagom na pretpolje bojišta, Napoleon 5. jula 1809. predveče vrši uvodan širok udar radi izviđanja, koji se uostalom završio neuspehom.

Sutradan rano ujutru počinje prava bitka (skica 37).

Iz grupisanja obeju strana prikazanog na ovoj skici jasno se vidi da je Napoleon imao namjeru da, koristeći veliku lokalnu nadmoćnost potuče severni deo austrijskih snaga. Prikupio je protiv tog dela neprijateljskih snaga skoro 170 000 ljudi prema 70 000, dok je na jugu, frontom prema zapadu, ostala samo jedna divizija generala Budea, koja je brojala jedva 10 000 ljudi prema 50 000. Ovde vidimo obratnu upotrebu glavne mase u odnosu na Baucen; tamo je ona bila namenjena *obuhvatu* severnog krila protivnika, a ovde se vidi nesumnjiva namera da se iskoristi radi frontalnog *lomljenja* severne polovine

neprijateljskog fronta pomoću udara jakom širokom masom (Udino, Makdonald, Bernadot, Saksonci, Masena), koju je već teško nazvati grupom za vezivanje, jer bi za to bila suviše jaka. Dejstvo ove mase imalo je da bude, kao i obično, olakšano pomoćnim naporom obuhvatne grupe sastavljene od korpusa Davua i lake konjice. Ova je grupa imala zadatku da skrene pažnju protivnika na sebe i odvuče u tu stranu njegove rezerve. Ovaj je cilj, uzgred rečeno, bio postignut. Čak je u izvesnom trenutku glavni komandant protivničke strane nadvojvoda Karlo lično vodio protivnapad protiv grupe Davua.

Osim ove dve grupe, probojne i obuhvatne, zaštićene sa zapada slabim Budeom, Napoleon je sačuvao i treću, posebnu grupu, vrlo jaku rezervu sastavljenu od Marmonova korpusa, garde, Bavarsaca i kirasira. Možemo se složiti sa mišljenjem generala Kamona, da je ta rezerva bila namenjena za pojačanje probojne grupe, mada Napoleonovo odugovlačenje u pogledu njene upotrebe u tom pravcu pruža dosta razloga da se o tome razmišlja, čak i kad se uzme u obzir povećana careva opreznost u ovoj bici.

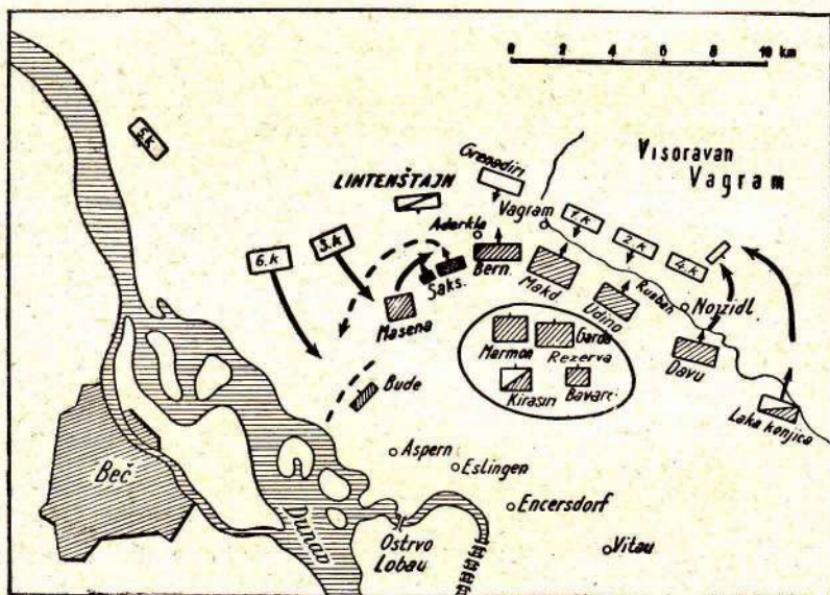
Nadvojvoda Karlo je imao nameru da izvrši dvostruki obuhvat glavnih Napoleonovih snaga. To se vidi na skici, a osim toga ovo potvrđuje i nekoliko istoričara, među kojima i Horseci na strani 198 svoga dela. U tom cilju nadvojvoda Karlo formira dve grupacije: snaga južnog dela bila je u ogromnoj lokalnoj nadmoćnosti, dok se značaj severnog dela ističe time što njime lično komanduje nadvojvoda Karlo. To je, dakle, smeli dvokrilni manevr, sa tom greškom, kao što se to obično dešava kod takvog manevra, što nije bilo rezerve (konjica Lihtenštajna povezivala je oba krilna dela tako da se teško može smatrati rezervom; 5. korpus ostao je u pozadini da kontroliše Dunav). Nedostatak rezerve otežao je austrijskim vojskovodama prilagođavanje izmenjenim okolnostima, oduzimajući mu mogućnost ozbiljnog uticaja na završni tok bitke.

Bitka se odigrala na sledeći način.

Slabo levo Napoleonovo krilo bilo je ubrzo ozbiljno ugroženo. Car naređuje da se Masena okreće da bi zadržao napad 3. i 6. korpusa, usled čega otpada prvi deo od glavne mase. Na jugu otpočinje ogorčena borba. Zbog odlaska Masene na jug, a zatim zbog poraza Bernadota i Saksonaca, dakle otpadanja i drugog dela, stvara se u francuskom frontu velika rupa, koja se prekriva nastupanjem kirasira iz rezerve. Za to vreme se Davu s mukom penje na visoravan Vagram, privlačeći na sebe pažnju severnog dela austrijskih snaga. Ta se povoljna okolnost, međutim, ne može iskoristiti, jer probojna masa, sastavljena sada samo od italijanske armije pod komandom Makdonalda i korpusa Udina, nije u mogućnosti da probije i potuče severnu grupaciju koja se žestoko bori. Napoleon se pak, s obzirom na nesigurnu situaciju na južnom krilu, a naročito u centru, ne odlučuje da tu upotrebi svoje rezerve.

Oko podne se stvara sledeća situacija: na severu ogorčena borba, u centru kirasiri i deo Bernadotovih snaga zadržavaju deo 3. korpusa koji prodire u centar Napoleonovog borbenog poretka, a na jugu Ma-

sena vodi krvavu odbrambenu borbu sa 6. i delom 3. korpusa. Austrijsko grupisanje jasno ispoljava težište na oba svoja krila, slabeći centar. Stvara se mogućnost da se taj centar probije i nju Napoleon bez odlaganja iskoristiće, ali ne onako kako bi danas, iz današnje perspektive, izgledalo opravdano. Umesto da tamо odlučno baci celu rezervu, da bi odlučno potukao austrijski 3. i 6. korpus i da ih uništio, priterajući ih uz Dunav, car dejstvuje izrazito polovično, izgleda pod uticajem nejasnih izveštaja i nesigurne situacije; za probijanje austrijskog centra on baca italijansku armiju Makdonaldą, *odvučenu sa severa* (treći deo) i potpomognutu ogromnom baterijom od 100 topova. Za takvo pregrupisavanje očevidno je potrebno vremena. Doduše, za Makdonaldom kreće Marmon iz rezerve, ali garda i Bavarci još čekaju i neće do kraja uzeti učešća u bici.

Skica 37. — Bitka kod Vagrama

Pod uticajem jasnog poraza u centru, nadvojvoda Karlo priznaje da mu je položaj suviše opasan; uostalom, on nema više čime da utiče na razvoj događaja. Prekida, dakle, uveče bitku i žurno se povlači. Nekoliko dana docnije Austrijanci nude primirje, a zatim i mir. Bitka kod Vagrama predstavljala je, dakle, za Napoleona, i pored ne baš sjajnog izvođenja, uspeh, kako operativni tako i strategijski. Međutim, protivnik u njoj ne samo što nije bio potučen, već je naneo Napoleonu veće gubitke no što ih je sam imao. Na bojištu je palo: ubijenih i ranjenih 34 000 Francuza, među njima 42 generala i 1860 oficira, dok broj poginulih i ranjenih Austrijanaca nije prekorčio 25 000.

Da li je bitka kod Vagrama bila slična klasičnom šablonu Napoleonovog manevra koji je izgradio general Kamon? Da li je bar bila slična bici kod Baucena? Smatramo da možemo na ova dva pitanja odgovoriti negativno, bez bojazni da činimo veliku pogrešku, pošto se može ukazati na izrazite razlike već u samoj početnoj izgradnji manevra, a da i ne govorimo o njegovom razvoju koji je pošao sasvim drugim pravcem. Kod Baucena se moglo videti obuhvatno dejstvo glavne mase, dok je kod Vagrama plan bitke predvideo frontalno probajno dejstvo ove mase. Kod Baucena su rezerve odlučno uvedene u sastav glavnih snaga, stvarajući zajedno sa Nejovom grupom veliku obuhvatnu masu, dok su kod Vagrama zadržane do kraja kao rezerve. Ako su čak i bile unapred namenjene za pojačanje glavnih snaga to ni u kom slučaju nije bilo za obuhvatno dejstvo, nego za probajno. Moglo bi se i sumnjati u takvu namenu Napoleonovih rezervi, jer bi se, imajući na umu njegovu volju i doslednost, moglo dosta lako uputiti takvim osnovnim pravcem i jednim njihovim delom pojačati Masenu dok bi se ostatak bacio zajedno sa Makdonaldom i Udinoom na iznudavanje odluke na severu. Nije isključeno da je Napoleon smatrao severni pravac kao *operativno malo povoljan* pa je stoga čuvao rezerve za slučaj da se može drukčije, korisnije upotrebiti. Takva se mogućnost stvarno i pojavila u vidu praznine u centru rasporeda Austrijanaca, koja je onemogućivala uništenje njihovog južnog dela. Na žalost, ovo nije bilo potpuno iskorišćeno.

Í, najzad, treća razlika: kod Baucena se video tanak, širok krak snaga za vezivanje (Bertran, Udino, Marmon, skica 36), razvijenih po celoj širini protivničkog fronta, dok kod Vagrama tog kraka za vezivanje upravo nije ni bilo. Na severu je njegovu ulogu uzela na sebe probajna masa, a na jugu samo slaba zaštita.

Uočavajući ove razlike koje možemo pronaći u svima Napoleonovim bitkama, stičemo ubedjenje da je neopravdano ubaćivati dejstva ovog najvećeg vojnog genija u kruti okvir ma kakvog šablonu ili sistema, jer to može da odvede pravac operativnih studija na stranputicu; čak je i jednokrilni manevar, tako omiljen od strane cara, dobijao svaki put sve nove i nove oblike; a šta tek da se kaže o drugima!

Ako bismo hteli da na svaki način pronađemo neke izrazite zajedničke crte u čitavoj operativnoj delatnosti ovog vojskovođe, onda osim pomenutog stalnog primenjivanja osnovnih načela manevra, koje je uostalom svojstveno većini velikih vojskovoda, možemo da kod Napoleona utvrđimo dve stalne sklonosti: težnju za rešavanjem bitke udarom svojih rezervi i privrženost jednokrilnom manevru. Obe su te sklonosti bile nesumnjivo jake i trajne. One su bile rezultat jasnog razmišljanja; međutim, ne podleže sumnji da su, suviše često i dugo primenjivane — povukle za sobom dve nepoželjne posledice:

1) protivnici su svikli na njih, što im je na kraju olakšalo da savladaju Napoleona,

2) stalno povećanje razmera bojišta i porast snaga neprijatelja učinili su — kako upotrebu operativnih rezervi tako i oslonjen na njih jednokrilni manevar — sve manje korisnima, prouzrokujući osim toga da ostanu neiskorišćene mnoge povoljne mogućnosti drugih rešenja; to se moglo već zapaziti i kod Vagrama.

Da ispitamo ukratko uzroke i posledice jedne i druge karakteristične crte Napoleonovih operacija.

Težnja za držanjem jakih rezervi i rešavanjem bitki pomoću njih proisticala je iz snažnog Napoleonovog karaktera, koji je do kraja htio da ima lični uticaj na razvoj cele bitke, a poznato je da se taj uticaj izražava pre svega u upotrebi rezervi, jer zapravo nema drugog načina (osim još intelektualnog i moralnog uticaja).

Želja za ličnim upravljanjem ratom, operacijom i bitkom prouzrokovala je, s jedne strane, centralizaciju komandovanja koja je na malom prostoru bila korisna, ali je sa porastom bojišta sve više smetala, a sa druge, bila je uzrok zadržavanju jačih snaga u rezervi, što je bilo dobro samo do izvesnog vremena. Dok je Bonaparta bio mlad i mogao sve da rizikuje, smelo je bacao rezerve na izabranu tačku, čak do poslednjeg bataljona, te je i okretao pobedu odlučno na svoju stranu. Kod Vagrama mu je već, izgleda, bilo teško da se na to odluči, verovatno usled psihičkog uticaja skorašnjeg neuspeha kod Aasperna. Opreznost je ovde bila suviše velika. Dognije, uporedo sa povećanjem broja neuspeha, a porastom odgovornosti, sposobnost rizikovanja slabila je sve više, što se tako jasno ispoljilo kod Lajpciga i Vaterloa.

Međutim, ovde treba dodati da, kad bi se čak i mogla sačuvati sposobnost za rizik u istoj meri kod cara kao što je bila kod mladog generala Bonaparte, onda bi se pojavio i drugi činilac koji je umanjivao koristi od čuvanja rezervi: bile su to stalno rastuće razmere bitki. Već kod Vagrama je bilo s obe strane više od 300 000 vojnika. Velika Napoleonova armija, koja je išla na Moskvu, brojala je već sama pola miliona ljudi. Front careve bitke kod Vagrama iznosio je nepunih 30 kilometara, a na Njemenu je njegova grupacija bila već deset puta šira. Stoga: ukoliko su kod Vagrama rezerve još i mogle da *na vreme* stupe u dejstvo da bi odlučile bitku, 1812. godine bilo je u tom pogledu sve više teškoća. Napoleon je i pored toga zadržavao i dalje rezerve. Kad se utvrди ovaj fakat, postaju razumljive Slifeneove reči u kojima se tvrdi da je čuvanje rezervi sve više ometalo Napoleona da postigne rešavajuće pobeđe.

Ponovo se nameće primedba da, iako je Napoleon bio pravi tvorac operacije, izdižući veštinu otpočinjanja i vođenja bitki iz taktič-

kih nizina, ipak — izgleda — nije opazio da operacije u njegovim rukama izrastaju do razmara koje zahtevaju potpun raskid sa taktičkim zaostalostima. Ko zna da se, već počev više-manje od 1806. godine pitanje rezervi ne bi trebalo, s obzirom na sve teže uslove komandovanja, rešavati na neki drugi, moderniji način: ili im povećati pokretljivost, što je bilo vrlo teško za vreme Napoleona, ili ih unapred uključiti u odlučujuću manevarsku masu. Svima operativnim jedinicama trebalo bi onda dati samostalnost, zadržavajući samou mogućnost opštег upravljanja i *popravljanja* toka bitke ličnim bavljenjem u blizini njenog *glavnog žarišta*, kao i čuvanjem samo male ali brze lokalne rezerve.

Samo tolike mogućnosti komandovanja ima moderan operativni komandant, ali se mora reći da i pored toga one nisu za potcenjivanje. Ako, s jedne strane, postoji dobar plan bitke, a sa druge, velika samostalnost i inicijativa komandanata pojedinih jedinica, to čak i ograničen uticaj operativnog komandanta može da bude vrlo uspešan.

Prvi način, povećanje pokretljivosti operativnih rezervi, biće možda već u najbližem ratu moguć, blagodareći neobičnom porastu brzine i podesnosti saobraćajnih sredstava. Napoleon je verovatno osećao značaj pokretljivosti rezervi i možda se tom okolnošću može tumačiti njegov običaj zadržavanja većeg broja konjice u rukama.

Drugi način, uključivanje unapred većeg dela snaga u glavnu manevarsku snagu skoro bez izdvajanja opštih rezervi, po ugledu na drugi Šlifenov ratni plan protiv Francuske, bio je čak do juče skoro neizbežna potreba moderne operacije, ako je trebalo da ona ima jedrinu i snagu. Na žalost, međutim, iz tog razloga moderne su operacije podlegale često ravnomernom ojačanju fronta bitke i usled toga su dobijale linijski raspored i karakteristike frontalne bitke.

* * *

Zašto je Napoleon tako često primenjivao jednokrilni manevar, a tako se retko služio dvokrilnim, koji pruža u slučaju uspeha mnogo potpunije rezultate?

Smatramo da je jedan od najvažnijih razloga te sklonosti bila opet želja za ličnim uticajem na celu bitku, od početka do kraja, što je vrlo teško postići kod širokog, dakle, plitkog, dvokrilnog manevra. Čak je i pri ondašnjoj širini bitačne prostorije, relativno male u odnosu na današnje uslove, prebacivanje tačke težišta (rezervi) po *spoljnom luku* dvostrukog obuhvata bilo vrlo otežano, te je stoga Napoleon voleo takve oblike manevra koji su mu pružali mogućnost da igra snagama po *unutrašnjem luku*. Drugim rečima, više je voleo da bude u onakvoj situaciji kakvu je stvorio kod Vagrama (skica 37), nego u takvoj u kakvoj se našao u toj bici njegov protivnik. Energiji i vesteini Bonapartina komandovanja više su odgovarala čak i tako teška dejstva, kao što je manevar po unutrašnjim pravcima, nego Kana, u kojoj se, bilo kako mu drago, sudbina bitke nalazila u odlučujućem

trenutku ne u rukama vojskovođe, Hanibala, već u rukama njemu potčinjenog komandanta konjice, Hazdrubala, koji je, uostalom, sjajno obavio svoj zadatak. Na Trebiji je bilo, kao što znamo, drugačije: manevar je bio potpuno sličan, ali su komandanti obuhvatnih delova učinili pogrešku — suviše daleko su gonili, dok Hanibal, nemajući bitku „u rukama“, nije mogao da popravi ovu grešku, usled čega ni pobeda nije dala odlučujuće rezultate. Napoleon je voleo da se ne izlaže tome. Nemogućnost reagovanja na tok događaja bila je suprotna njegovoj prirodi.

Drugi uzrok jasnog nepoverenja Napoleonova prema dvokrilnom manevru bio je potpuno izmenjen, od vremena Kane, karakter protivnika. Dok su Hanibalovi protivnici, Rimljani, bili teški i nepokretljivi, a uz to su rado prihvatali bitku, postrojavajući se na otvorenom polju u tradicionalnom linijskom poretku, dотle Napoleonovi, mada su isto tako poštivali linijski raspored, ipak nisu ulazili u bitku na stešnjrenom i otkrivenom zemljištu, a osim toga nije ih bilo lako naterati da je prime. Istorijski niz iskustava Cezara, Karla XII ili Fridriha Velikog pobudio ih je na manevrovanje, koja su shvatili na svoj način. Obično su više voleli da *ugrožavaju* protivnika nego da se tuku s njim. Čas su mu preprečavali put, čas su izmicali od udara; drugim rečima: teško su se dali *uhvatiti*.

Hanibal ili Scipion Afrikanac mogli su da mirno postrojavaju svoje borbene poretku pred očima neprijatelja koji se takođe razvijao; mogli su da pripremaju dupla klešta za obuhvat oba njegova krila i njihovo okružavanje. To je bilo tim lakše što protivnik nije bežao od toga. Napoleonovi su protivnici bili brojno već suviše veliki, a pre svega bili su šire razbacani po zemljištu da bi se mogli s obe strane obuhvatiti i okružiti. Bacimo pogled na koju bilo skicu Napoleonovih bitki i uverićemo se da je on vrlo retko mogao računati na potpuno okruženje neprijatelja kao što je bilo kod Kane. Da li je mogao to da uradi kod Austerlica, Vagrama ili Baucena? Sigurno da ne, neprijatelj se nije mogao okružiti; mogla su se istina *probiti* oba njegova krila, ali i to pod uslovom da protivnik sigurno primi bitku i ne odstupi do kraja.

Napoleonu je nedostajao osim toga još jedan elemenat, kojim je raspolagao Hanibal na Trebiji i kod Kane: stalna nadmoćna i brza konjica. Istina je da je Napoleonova konjica bila isto tako moćna, čak i brojnija nego ikad, ali njena *brzina kretanja* ostala je ista kao i u doba Hanibala, dok su ogromno porasle bitačne prostorije i razmere protivnika. Ni kod Lodiјa, ni kod Vagrama, a najmanje kod Vilne nije se mogao tako brzo i tako *potpuno* okružiti protivnik kao na Trebiji ili kod Kane, jer bi za to bila potrebna čitava konjička armija i vrlo mnogo vremena, naročito zbog toga što protivnik nije ostajao u mestu, već se kretao.

Izgleda da iz ovih razloga Napoleon nije, obično, težio potpunom okruženju protivnika i zadovoljavao se delimičnim *obuhvatom*, kao jednim od činilaca koji potpomažu dejstvo *snage*.

*
* *

Ne može se poreći ni to da je Napoleon u svom nepoverenju u mogućnosti okruživanja sa oba krila neprijatelja otišao suviše daleko, usled čega koji put nije iskorišćavao čak ni takve mogućnosti, istina dosta retke, u kojima su kako odnos snaga, tako i raspolažanje brojnjom konjicom — dopuštali upotrebu dvokrilnog manevra.

Interesantna je stvar da je Napoleon radije planirao dvokrilni obuhvat u *manevru pred bitku*, kao, na primer, u završnoj fazi manevra na Ulm, u manevru protiv Bagrationa 1812. godine itd. (mada je u širokom manevru pred bitku ipak bilo teže okružiti ne sasvim grupisanog neprijatelja, dok se on još kretao) — nego u rejonu same bitke, u kome je imao posla sa neprijateljem razvijenim u smaknutim porecima koji se nalazio relativno blizu, na daleko užem frontu, dakle, mnogo podesnijem za obuhvatjanje.

Napoleon, i pored toga, načelno nije *pribegavao* u samoj bici dvokrilnom manevru.²²⁾ A ipak se prilika za ovo okruživanje ili tučenje oba krila neprijatelja u bici pojavljivala s vremena na vreme, a takve prilike Napoleon očigledno nije iskorišćavao, možda iz navedenih razloga, a možda i iz drugih koje ne možemo uočiti.

Kao najtipičniji primer ovakve neiskorišćene mogućnosti bila je bitka kod Fridlanda, koju Šlifen navodi kao glavni argument svojih zamerki protiv Napoleonovih operativnih rezervi i njegove antipatije prema dvokrilnom manevru.

Pošto je reč o upoznavanju pravih odlika Napoleonovog manevra, dakle, o uočavanju kako pozitivnih tako i negativnih strana njegove veštine, bacićemo pogled na ovu bitku (skica 38).

*
* *

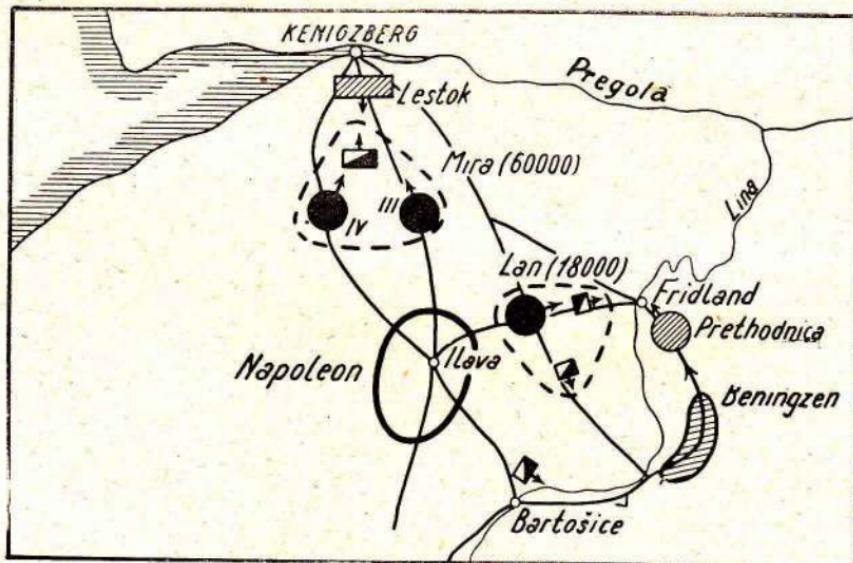
Napoleon je pre ovog susreta imao posla sa dva protivnika (pruski korpus Lestoka (Lestocq) i ruska armija pod komandom Beningzena (Benningsen), koje je on uspeo da razdvoji. Prvi se povukao na sever, ka Kenigzbergu, a drugi na severoistok ka Fridlandu. Napoleon je ubrzanim maršem prebacio čitavu svoju armiju u rejon Ilave

²²⁾ Šlifen ubraja Marengo u bitke rešene dvokrilnim manevrom („Kana“, str. 213). Ovome se može staviti ozbiljna zamerka pre svega zbog toga što je udar na oba austrijska krila u ovoj bici *uzastopno* i bio razdvojen Napoleonovim odstupanjem. Prvi je udar izведен kod Marenga, a drugi posle povlačenja i potpunog pregrupisavanja Bonaparte, kod Sv. Đulijana. Taj drugi udar (na južno krilo) imao je svakako karakter protivnapada. Takoreći na pragu poraza, Napoleon je uspeo da ovde iznudi odluku. Ova bitka, tako potpuno različna od svih šablona, predstavlja još jedan dokaz raznolikosti Napoleonove veštine, koji je umeo da čak i u najdramatičnijim trenucima poveže sve korisne elemente manevra, dakle, u protivnapadu kod Sv. Đulijana elemenat snage (Marmon, za njim Lan i Viktor) sa elementom obuhvata (Klerman), upućujući pri tom sve snage najpovoljnijim pravcem.

gde se postavio u središni položaj između pravaca odstupanja oba protivnika. Ovo predstavlja jedan od onih brojnih manevara *pred bitku*, u kojima je car osiguravao, brzim skokom napred, mogućnost dejstva po *unutrašnjim pravcima*, kako bi mogao po redu tući razdvojene protivnike.

Car je odlučio da prvo potuče Lestoka te je protiv njega poslao Mirata na čelu većeg dela konjice kao i korpusa Davua i Sulta sa zadatkom da potuku Lestoka i zauzmu Kenigzberg. Jednovremeno je protiv Beningzena poslao prethodnicu, korpus Lana (Lannes), od 18 000 vojnika.

Ubrzo je car dobio izveštaj da je Beningzen prešao Linu, zauzeo Fridland i počeo da se razvija na njenoj zapadnoj obali da bi potukao odvojenog Lana. Napoleon je odlučio da bez odlaganja iskoristi ovu priliku i potuče Beningzena. U tom cilju Mira je dobio naređenje da ubrza dejstva na Kenigzberg i po mogućstvu vrati korpus Davua. Jednovremeno je Lan imao da uplete Beningzenu u trajniju borbu vezujući ga frontalno. U to vreme glavne Napoleonove snage kreću odmah u pravcu Fridlanda, da bi otpočele bitku sa Beningzenom i potukle ga.

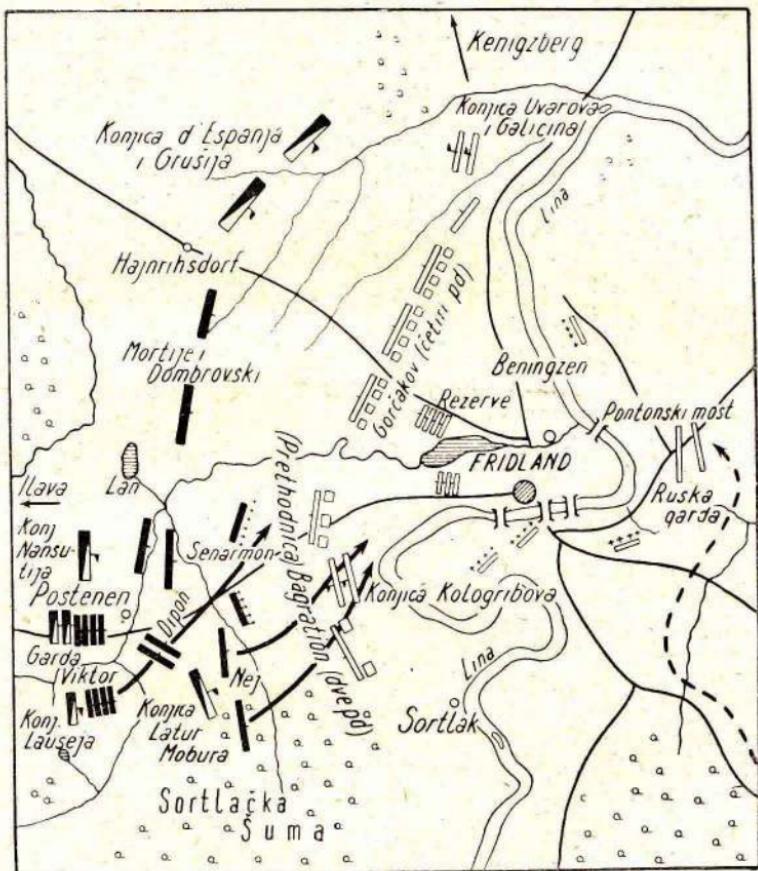

Skica 38. — Operacije kod Fridlanda (situacija 13. juna uveče)

Napoleon je, držeći u trenutku donošenja ove odluke većinu snaga daleko pozadi Lana, imao ovde potpunu slobodu da po volji organizuje manevar *pred bitku*. Mogao je da isto tako dobro usmeri glavne snage na severno Beningzenovo krilo do kojeg je, istina, bilo nešto dalje; mogao je da ih usmeri, i to lako, prema centru ili južnom krilu; mogao je, najzad, da podeli glavne snage na dva jednakaka ili nejednaka dela i napadne oba krila.

Od svih tih mogućnosti car je izabrao južno krilo, koje je bilo najbliže, što treba naročito naglasiti, i kroz koje se izlazilo najkraćim putem na prelaze preko Line (najpovoljniji pravac). Ako bi se mislilo na dobijanje bitke, to bi uzalud bilo tražiti greške u ovoj odluci. Ona je bila bazirana na jasnoj i realnoj pretpostavci. Ako bi se, međutim, mislilo na potpuno uništenje protivnika, što bi bilo moguće, onda treba da se složimo sa mišljenjem generala Šlifena da su, bar teorijski, postojale i druge mogućnosti.

Tok bitke je bio sledeći (skica 39):

Skica 39. — Bitka kod Fridlanda 14. jun 1807.

Napoleon je odlučio, kao što smo rekli, da slomi južno Beningzenovo krilo, da bi posle njegovog sloma zauzeo prelaze preko reke. Zadatak obuhvata s juga dobio je Nej. Lanovu grupu za vezivanje produžili su Mortije s Dombrovskim i deo konjice. Na taj je način neprijatelj bio vezan na celom frontu. Zadatak probaja imao je prema predviđanju da izvrši Viktor sa svojim korpusom i delom konjice. U rezervi je Napoleon zadržao Gardu.

Prema opštoj zamisli i rasporedu snaga, ova je bitka predstavljala, kao što vidimo, nešto srednje između Baucena i Vagrama. Kao i uvek, elemenat obuhvata povezivao se u njoj harmonično sa elementom snage.

Nej je otpočeo samu bitku, udarajući na krilo uz pomoć vatre većeg dela artiljerije, koja se nalazila na desnom Lanovom krilu. Pošto je nadiranje ove grupe na neprijateljsko krilo počelo postepeno da slabí zbog zaprečne vatre ruske artiljerije, smeštene na desnoj obali reke, Napoleon je pojačao Nejovu grupu i ponovo je krenuo napred upućivanjem u napad Diponove divizije, uzete iz probojne mase. Od trenutka kada se jasno ispoljio Nejov uspeh, udario je Viktor, a odmah je za njim čitava grupa za vezivanje takođe prešla u rešavajući napad.

U ogorčenoj borbi zauzeti su Fridland, a zatim i prelazi preko reka, što je konačno slomilo protivnika. Rusi su podneli vrlo velike gubitke (30 000), dok je veliki deo njihovih snaga, naročito iz centra i severnog krila, uspeo da se povuče preko Line i umakne gonjenju. Ubrzo zatim pao je Kenigzberg. Posledica ova dva uspeha bio je — mir u Tilzitu.

Treba napomenuti da u bici kod Fridlanda nije bila upotrebljena prava Napoleonova rezerva, Garda, što se dešavalo dosta često.

Da pokušamo na Šlifenov podsticaj da ispitamo je li u ovoj bici bio moguć povoljniji manevr? Da li je bilo moguće izvesti potpuno uništenje Beningzena? Izgleda da je bilo.

Može se zapaziti da je Napoleon imao kod Fridlanda čak tri uslova koji su išli na ruku dvokrilnom manevru:

- 1) slobodu manevra za vreme razvoja za bitku;
- 2) nadmoćnost snaga;
- 3) relativno brojnu konjicu.

Nećemo se upuštati u procenu takve mogućnosti kao što je prekid dejstva protiv Kenigzberga, a u najmanju ruku opozivanje, umešto korpusa Davua, pokretljive konjice Mirata, koja bi mogla da se sruči na severno Beningzenovo krilo. Prihvatimo i to da proračun udaljenosti ne bi dozvolio čak ni da brzi Mira uzme učešće u bici; dakle, razmotrimo samo one snage koje su u njoj stvarno učestvovalile.

Izgleda da je Garda u svakom slučaju mogla da se rasporedi iza Mortijea, negde u rejonu Hajnrihsdorfa (skica 39), stvarajući uz obuhvatno sadejstvo konjice generala d' Espanja i Grušija drugi probojni deo.

Ta jedina ispravka u Napoleonovoj grupaciji iz temelja bi promenila čitav oblik bitke: umesto jednokrilnog manevra nastao bi dvokrilni koji bi se tačno poklapao s bitkom kod Kane. Napoleon bi, istina, ostao bez rezervi, te bi morao da odredi posebne komandante za obe krilne grupe (Nej i, na primer, Mortije) kao i centar (Lan), a sam bi se morao zadovoljiti opštim upravljanjem bitkom ili da лично vodi jedno od krila, na primer, južno, kao najvažnije. Pri ovakovom rešenju sigurno bi bio zadatak severne grupe težak, kako s obzirom na slabost obuhvatne konjice, tako i zbog velike verovatnoće nešto

docijeg pristizanja Garde. Ovo bi krilo, dakle, bilo slabije, pa ne bi moglo možda samostalno da izbori uspeh. Međutim, posle prodiranja Neja i kolebanja celog Beningzenovog fronta, uspeh na jugu neodložno bi odjeknuo na severnom krilu, a snaga Garde bi onda sa lakoćom razbila Gorčakovljeve divizije i bacila ih na reku, pretvarajući, uz pomoć konjice, poraz neprijatelja u njegovo potpuno uništenje.

Ovde se nameće sledeća napomena: u operativnom dvokrilnom manevru oba probajna krila ne moraju biti podjednako jaka, niti moraju da stupe u bitku tačno u isto vreme. Ove razlike mogu da budu utoliko veće ukoliko je veća širina operacije. I pored podele snaga po prostoru, oba krila *međusobno sadejstvuju*, jer u razvoju bitke jedno *uvek radi u korist drugog*. Sporedna je stvar koje će od njih postići ranije pozitivan rezultat. Reč je samo o tome da *bar jedno* ima uspeha, jer se onda odjek ovog može brzo osetiti na suprotnom, makar i dalekom krilu, i olakšati mu izvršenje njegovog zadatka.

* * *

Gornje razmišljanje nikako ne predstavlja uobraženo popravljanje majstora, što bi bilo ne samo glup već i nerealan postupak; nerealan zato što mirno, hladno razmišljanje, za stolom, kada je otkrivena sva pozadina dejstva, ne može da odgovara raspoloženju brzog i grozničavog rada mozga vojskovode, koji gleda pozornicu bitke s jedne strane, a usto i kroz zavesu stvorenu iz neprozirne volje protivnika. Međutim, slobodno je, u cilju samousavršavanja, ispitivati suštinu manevra ne samo sa spoljne, stvarne strane, već i iznutra sa gledišta verovatnih mogućnosti. Ovo se radi svakako u cilju da bi se iz tih zapažanja izvukli teorijski zaključci za pronalaženje što potpunijih rešenja.

Izgleda da bitka kod Fridlanda nameće takve zaključke.

* * *

Dotakli smo se na posljednjih desetak stranica nekoliko odlomaka iz perioda razvoja ratne veštine kada je ona bila na vrhuncu. Nismo čak ni pokušali da u ovoj knjizi detaljno razmotrimo čitavu, tako opširnu i sjajnu Napoleonovu epohu, jer bi nas to odvelo suviše daleko, preopterećujući stvarnu liniju ove studije suviše velikim istorijskim materijalom. Težili smo jedino da se uverimo kakvim se načelima ratne veštine rukovodio najveći majstor manevra i kako ih je primenjivao u praksi. Ako u našem razmatranju nema na nekim mestima pogrešnih, nepravilnih shvatanja, koja bi ga skrenula s pravog puta, onda, izgleda, da smo uspeli uočiti nekoliko važnih osnovnih karakteristika. Pokušaćemo da ih sredimo.

*
* - *

Najkarakterističniju odliku Napoleonovih dejstava, koja ni danas nije izgubila ništa od svoje vrednosti, predstavlja težnja za odlučnom bitkom, za krvavim i brutalnim lomljenjem protivnikove snage kako bi se ovaj prihorao na potpuno odricanje nade u pobedu, a zatim na odustajanje od pružanja otpora. Ovo predstavlja prema našem mišljenju *osnovnu ideju* koja treba da prožima svakog vojskovođu, primoravajući ga na *smele i brze odluke*, koje dostižu po zamisli do suštine stvari, a istovremeno su *snažne* po izvođenju i *solidno organizovane*. Ova osnovna ideja, jednom usvojena, postaviće besplodna ugrožavanja na njihovo pravo mesto propratnih pojava bitke a ne njene suštine — i podsticaće da se pronađu jači, efikasniji potezi.

Druga najvažnija odlika cara kao vojskovođe bila je velika sloboda misli i raznolikost oblika njegovog manevra. Pored jasno izražene sklonosti prema jednokrilnom manevru, Napoleon je primenjivao, u slučaju potrebe, sve druge operativne zamisli; čak je i njegov jednokrilni manevar uvek ispoljavao veliko bogatstvo u načinima rasporeda snaga. Možemo u svakom slučaju reći da se *svako* dejstvo ovog vojskovođe odlikovao velikom *celishodnošću* i prostotom, u *svakoj* je njegovoj odluci vodeće mesto zauzimalo veliko bogatstvo stvarnog *zdravog razuma* koji se, ne podležući nikavom šablonu niti sistemu, uvek usmeravao najkraćim putem ka razbijanju pravog Olsonca fizičke i moralne ravnoteže protivnika.

Napoleon je bio u svakom pogledu tvorac širokih borbenih dejstava, koja danas podrazumevamo pod imenom operacije.

On je svoje operacije delio na dve izrazite faze. Prva je od njih, *manevar pred bitku*, imala za cilj pripremanje povoljnijih uslova za njeno izvođenje. Bonaparta je u toj fazi dovodio celinu ili bar ogromnu većinu svojih snaga u takav položaj da bi se ili našao između dva protivnika kako bi ih redom potukao, ili zašao u pozadinu, ili bar na neprijateljsko krilo, ako je dejstvovao u jednoj operativnoj grupaciji.

Ovakvo je dejstvo zahtevalo veliku operativnu pokretljivost koju je Napoleon postizavao:

1) pripremanjem vojske za ubrzane marševe;
2) jasnim planom dejstva koji nije dopuštao lutanja i nagađanja u pogledu puta, i nazad,

3) dobrom organizacijom marša i ujednačenog *neprekidnog* napora; dakle, ne pomoću pretežno bezobzirne brzine, koja zatim obara vojsku na zemlju kako fizički, tako i moralno, i primorava je na zastavljanja i odmaranja pred samu bitku.

Zapažanja iz ove prve faze Napoleonove operacije, odnosno manevra pred bitku, imaju već danas i za budućnost samo polovičnu vrednost kao praktična iskustva, jer se više ne može zamisliti da bi se relativno mala vojska mogla kretati po Evropi onako kako je to činio Napoleon. Možda će to biti nekada ostvarljivo za mehanizovane ili vazduhoplovne kadrovske armije, ako se način vođenja rata raz-

vije u tom pravcu. Ukoliko danas možemo da predstavimo uslove budućeg rata, narodne će se vojske, pred kojima će se nalaziti možda pokretljive operativne grupacije, sudsariti verovatno u blizini svojih granica. Sumnjiva je stvar da će se ikada moći ponova pojaviti manevar pred bitku zamišljen u takvoj formi kao manevar na Ulm, Lodi ili Jenu. Pre će to biti širok pokret, kojim se sasređuje veliko *operativno težište* prema mestu udara i koji se približava manevru na Vilnu 1813. godine ili uvodnom nemačkom manevru protiv Francuske, prema Šlifenvom planu.²³⁾

Velike su narodne vojske postale suviše glomazne da bi se mogle brzo dovesti u središni položaj između dva protivnika, a da i ne govorimo o njihovom ubacivanju u celini u neprijateljsku pozadinu; stoga se *manevar pred bitku* u toku vremena promenio i ušao u okvir širokog i sporog *razvoja za bitku*, koji u početku ima čisto frontalni karakter, da bi se zatim, po meri podilaženja, obrazovalo jedno ili dva težišta. Ova se težišta, svojim snagama i korišćenjem povoljnog pravca, obrazuju na krilu (ili radije u centru) bilo to u odnosu na čitave protivničke snage ili na pojedine njegove operativne delove.²⁴⁾

Više puta smo već spominjali sadašnje uslove i mogućnosti ovakvog razvoja za bitku. Manevar pred bitku tretiramo manje pažljivo, kao već manje odvojen od bitke nego ranije. Mogla bi se pre ovim nazivom nazvati poslednja faza razvoja za bitku, odnosno period njenog *otpočinjanja*. Uvek će biti vrlo teško ustaliti granice prelaznog perioda između razvoja i same bitke.

Što se tiče druge faze Napoleonove operacije, odnosno pripreme i izvođenja same bitke, zapažanja o njoj su mnogo trajnijeg značaja i izgleda da zadržavaju svoju vrednost i sada. Spominjali smo već više puta glavne elemente koje je Napoleon primenjivao u manevru i to su: obuhvat, snaga i povoljan pravac.

Veština je ovog genijalnog vojskovođe ležala, prema našem mišljenju, pre svega u harmoničnom povezivanju sva tri načela, uvek u novom obliku. Čas se činilac obuhvata isticao na prvo mesto (Kastiljone, Baucen), čas se opet spuštao na pomoćnu ulogu ustupajući prednost snazi (Ilava, Vagram i Možajsk). Čas je elemenat snaga primenjivan na krilu (Jena, Fridland), čas je opet njen zadatak bio probor centra (Masena kod Montenota, Austerlic). Prema tolikim promenama manevra, jedno je ipak uvek ostajalo nepromenjeno: *pravac dejstva* oba činioča, obuhvata i snage, bio je uvek usmeren na najpovoljniju tačku. Na njegov su izbor najviše uticali *operativni obziri*, dajući uostalom isto tako mesto (ali podređeno) *taktičkim i zemljšnim*. Izbor pravca proisticao je iz procene, u kojoj će tački uspeh dati

²³⁾ Tako je bilo u II svetskom ratu.

²⁴⁾ U istoriji II svetskog rata mogu se naći brojni primeri za oba ova tipa operacija.

najbrže i najpotpunije operativne rezultate i gde ih je najlakše *iskoristiti*. Ovo je bila baš ona *rešavajuća tačka* koju je Napoleon uočavao pred svaku bitku i čiji *pravilan izbor predstavlja jednu od osnova operativne pobeđe*.

S obzirom na to da je ovaj vojskovođa uspeo da jasno shvati pravu suštinu operativnog manevra i da na majstorski način aktivizira sve njegove elemente, moramo priznati njegovo doba za period najvećeg procvata ratne veštine. *Pre njega* su retko iskorišćavani svi elementi uspešnog manevra, *posle njega* su teškoće operativnog komandovanja porasle tako mnogo, a uslovi se rata tako jako usložili da je ratna veština počela sve jasnije da preživljuje period dekadencije, dok najzad u I svetskom ratu nije došla, izgleda, do konačnog sloma.

6. RAĐANJE MODERNE OPERACIJE

Početke moderne operacije možemo da zapazimo u kampanjama maršala Moltkea.

Šlifen naglašuje da najvažnija osobina moderne operacije jeste: *težnja za uništenjem protivnika*. Kao što znamo, dejstva iz Napoleonskog dočnjeg vremena, izvođena velikom i sve većom vojskom, ograničavala su se više na nameru *da se neprijatelj potuče*. Manevar na Vilnu već je predstavljao tešku jednokrilnu operaciju, u kojoj je, istina, snažna Davuova masa imala da odigra sličnu ulogu kao dočnije Nejeva grupa kod Baucena, odnosno da obuhvati Ruse sa severa i udari u njihovu pozadinu. Napoleon je, međutim, sam bio sasvim svestan toga da je uspeh ove operacije u većoj meri zavisio od protivnikove volje, naime od toga da li će on hteti da primi bitku i da podmetne Davuu svoje krilo, kao što su to dočnije uradili Bliher i Barklaj de Toli u pomenutoj bici.

Beningzen se kod Fridlanda još mogao iznenaditi naglim udarom glavnih snaga, jer je smatrao da će imati posla samo sa Lanovim korpusom. Odluka, razvoj i sama bitka oduzeli su onda Napoleonu samo jedan dan. Kod Vilne to nije više bilo moguće, jer je razvoj za bitku trajao čitave nedelje i neprijatelj je imao dosta vremena da uvidi šta mu preti.

Napoleon je i dočnije pokušao da opkoli pojedine ruske generale, odnosno Barklaja i Bagrationa, a kada ni ovi nisu primili borbu, jedina je želja umornog cara bila da što pre dođe do glavne bitke. Kada je najzad došlo do toga kod Možajska, Napoleon nije tražio mogućnost da uništi ruske snage i nije gubio vreme na dubok obuhvat radi presecanja njihovih odstupnica, već je brzo udario nabrzinu skupljenom masom na neprijateljevo južno krilo da bi ga potukao prikupljenim snagama. Jedino je slab korpus Ponjatovskog dobio zadatak obuhvata, a uz to tako dalekim putem i preko tako teškog zemljišta, da se nije moglo mnogo očekivati od njega.

Pohod na Moskvu bio je u velikoj meri tačka prekretnica u Napoleonovoj karijeri. Velika je armija bila u njemu skoro uništena, a

mlada, nabrzo formirana vojska nije mogla da joj bude ravna u pogledu čvrstine i borbenosti. Napoleonov je *elemenat snage* podvrgnut, dakle, ozbiljnom slabljenju.

Njegov je *elemenat pokreta*, konjica, bila potpuno desetkovana, a taj se rod vojske uvek najteže stvarao. Kako je Napoleon osećao njen nedostatak, svedoče njegove sopstvene reči: „Da sam kod Licena i Baucena imao dosta i dobre konjice, ponovo bih osvojio Evropu“.

Međutim, u ovoj kampanji su nastupili još veći gubici: vera Napoleonovih maršala u svog vojskovođu doživela je tako jak potres, posle uništenja Velike armije, da se više nije mogla potpuno povratiti. Može se po želji vrteti glavom nad defetizmom ovih velikih vojnika, ali se ne sme zaboraviti, pri njihovoj oceni, činjenica da su oni izrasli do titula maršala i knezova često od običnih boraca i to ne zahvaljujući nekim sporednim uticajima, već blagodareći njihovoj ludoj hrabrosti, energiji i potpunom požrtvovanju. Treba shvatiti da je uzrok tehničkog sloma i docnije malodušnosti mnogih Napoleonovih maršala bio pad njihove vere u vojskovođu. Treba, takođe, uzeti u obzir i to da se taj vojskovođa na njihove oči bacao iz jednog rata u drugi, ali ne više u korist Francuske, kao što je to bilo u početku, već u interesu svoje dinastije i zato budio protiv sebe besne narodne i dinastičke mržnje u svima krajevima Evrope, dok najzad nije raspirio takav požar apsolutne nadmoćnosti svojih neprijatelja, da čak ni njegov génije nije bio u stanju da ga ugasi.

I najzad je nastupila najgora promena: car je primetno počeo da gubi veru u samog sebe. Pritisnut nepovoljnim ratnim prilikama, nadmoćnošću brojnih protivnika, koji su sve bolje dejstvovali, i najzad pod teretom sopstvenih godina, kao i gubitkom umne i fizičke elastičnosti što je bilo s tim u vezi, Napoleon je počeo da pravi sve brojnije greške. Njegova opreznost, zapažena već kod Vagrama, počela je da sve jače dominira u odlukama. Hladna je logika sve jače dominirala nad sposobnošću pametnog rizika; stoga su počele da se pojavljuju polovične odluke, koje uvek nagoveštavaju dolazak opštег poraza.

Za to vreme carevi protivnici ne samo što su počeli da rastu u pogledu snage, već su se njihovo samopouzdanje i veština usavršavali sve više uporedo sa neuspjesima dotada strašnog protivnika i porastom sopstvenih iskustava. Imena nadvojvode Karla, zatim Velingtona, Blihera, Barklaja, ili Kutuzova, počela su da dobijaju sjaj ubedljive snage. Vera u sebe, koja je nestajala u redovima vojske velikog cara i u njemu samom, prešla je u tabor njegovih protivnika a u vezi s tim počelo se smelo rizikovati. Nije se više težilo prikupljanju snaga pred bitku, već se počeo primenjivati koncentrični manevar radi *okružavanja Napoleona*, dakle, ne samo da se on potuče već i uništi.

Još kod Lajpciga umalo nije došlo do toga. „Razvoj za bitku u pozadini protivnika pretvorio bi Lajpcig zbog njegovog (Napoleonovog) potpunog okruženja (*Einschliessung*) u potpuno ponavljanje Kane, da nije strah, koji je širio oko sebe ovaj grozan čovek, prouzrokovao to da su mu ostavili slobodnu odstupnicu“ — piše Šlifen, tvr-

deči da je „Napoleon u toku vremena napustio bitku za uništenje (Vernichtungsschlacht), kojoj je imao da zahvali za svoje velike pobeđe. Sa kolebanjem i oprezno prihvatali su odbačeno oružje njegovi protivnici. Uloge su se izmenile“.²⁵⁾

Car, opkoljen sada sa svih strana sve smelijim protivnicima, bacio se još po unutrašnjim pravcima kao ranjeni lav i još je nanosio većini svojih neprijatelja duboke rane, odnoseći lepe *operativne* pobeđe; međutim, ipak se neumitno približavao poslednji strategijski poraz. Protivnici su prihvatali njegovo „odbačeno oružje“ uništavajuće bitke, kojima zamorena i slaba ruka vojskovođe više nije imala snage da se služi. Udarac u leđa, koji je Bliher zadao Napoleonu kod Vaterloa, zašavši mu u pozadину, konačno je zaključio ovaj odeljak ratne istorije, obeležen neverovatnim razvojem, a zatim padom Napoleonovog manevra.

*
* *

Sledeći je period istorijskog razvoja manevra otpočeo 1866. godine — načelnik štaba pruske vojske general Moltke. Pošto je bio vaspitan na načelima poslenapoleonovskih obnovitelja pruske vojske (Gnajzenau, Šarnhorst itd.) koji su, budući pod utiskom poraza najvećeg vojskovođe svih vremena, širili pobedničku ideju okruženja i uništenja, Moltke je pripremio sjajno oružje da bi uveo u dejstvo ovu ratnu ideju. Svojim neumornim radom na odgajivanju komandanata i štabova, kao i na obuci vojske, Moltke je učinio svoju zemlju tako vojnički jakom da ga nesumnjivo treba smatrati pravim tvorcem osnova snaga Pruske, a docije ujedinjene Nemačke.

Bizmark, druga velika ličnost koja je delovala u ono doba, ne bi mnogo uradio i pored svog organizacijskog i političkog genija, da su se kampanje 1866—71. godine završile neuspesima. Bizmark uostalom i sam to potvrđuje u svojim memoarima, priznajući kako je drhtao za sudbinu naročito prve kampanje.

Vojska koja je 1866. godine stupila u rat pod stvarnom komandom Moltkea, nije više bila nipočemu nalik na prusku vojsku iz godine 1806, koja je u manevru pred bitku prevaljivala po 5 km na dan, i bila loša, a u slučaju neuspeha podložna panici, raspršavajući se na sve strane. Duh pobednika završnog perioda Napoleonovih ratova, Bliherov i Bilovljev, usađen zatim u njihove sposobne i jake mirnodopske naslednike, preporodio je tu vojsku u svakom pogledu.

Prvi se rat već završio velikim uspehom i potpunim osamostaljenjem Pruske. Drugi je doveo do ujedinjenja Nemačke, stvorio carstvo i udario temelje neobičnom porastu moći ove države. Mnogi su uzroci doprineli ovom; međutim, ipak je u samoj osnovi ovog državnog razvoja nesumnjivo ležala velika vojnička snaga, koju je stvorio dubok razum i sigurna, mirna ruka Moltkeova.

²⁵⁾ Schlieffen, *Cannae*, str. 50.

Ovom generalu, docnije maršalu, pripada zasebna strana ratne istorije makar zbog toga što je dobio dva uzastopna rata. Sem toga, on predstavlja pravog genijalnog tvorca moderne organizacije, mobilizacije i koncentracije velike vojske. Već u završnim fazama Napoleonovih ratova izgledalo je da ove radnje prekoračuju granice mogućnosti izvođenja, a za moderne milionske vojske, sa njihovim ogromnim aparatom pozadinskih ustanova, predstavljaće bi bez Moltkeovih radova možda i do danas nerešiv problem.

Moltkeova je zasluga takođe i vešta primena modernih tehničkih pronalazaka u ratne svrhe, kao što su telegraf i železnica, bez čije se pomoći moderno komandovanje i pregrupisavanje ne bi moglo ni zamisliti.

On je najzad presadio u savremenu vojnu epohu pojam moderne operacije, pri čemu je uspeo da savlada teškoće proistekle iz prekomerno poraslih elemenata vremena i prostora.

Ne može se sumnjati u stvarnu vrednost ovih pravih otkrića u oblasti ratne veštine. Našem pogledu, naviknutom da svakodnevno posmatra pojave koje je stvorio Moltke i da ih smatra običnim i lako shvatljivim stvarima, ne može da izmakne činjenica da ih je samo veliki mozak mogao *prvi* zapaziti i izvući na svetlost dana, da su bile potrebne neobične sposobnosti pa da se nova pojava prilagodi životu u tako teškim uslovima modernog rata.

Treba, dakle, prikloniti glavu pred veličinom ovog vojskovode i organizatora, priznajući njegovu delatnost za jednu od osnova moderne ratne veštine. Međutim, ipak je slobodno, i u interesu nauke potrebno da se ispitaju Moltkeovi nedostaci kako u stvaranju moderne operacije, tako i u operativnom komandovanju. Pokušajmo da to učinimo u ovom odeljku, u kratkom pregledu obe njegove velike pobjede, iz skorijeg doba.

Počnimo od kampanje iz godine 1866. protiv Austrije.²⁶⁾

Moltkeova dejstva u ovoj kampanji zasluzuju da ih smatramo prvim modernim operacijama zato što su u njima nastupile stvarno velike mase vojske i što su obe strane raspolagale prvi put modernim tehničkim dostignućima, odnosno železnicom i telegrafom, koji omogućuju kako koncentraciju tako i komandovanje modernim armijama.

Vojne su snage, koje su obe strane mogle da izvedu u ovom ratu, bile više-manje jednakе, jer su iznosile oko 600 000 ljudi na austrijskoj i 670 000 na pruskoj strani, pri čemu je interesantno da su, prema proračunu Horsecckog, Austrijanci mobilisali nepunih 2% opštег broja stanovništva, dok su Bizmark i Moltke uspeli da ostvare nesrazmerno veći napor, izvlačeći iz mase pruskog naroda oko 3 $\frac{1}{2}$ %.

To će odsad biti stalna odlika nemačkih ratnih priprema (izuzev propusta iz 1914. godine). Ova jaka reputaciona presa objašnjava se

²⁶⁾ Izvori: Gr. Schlieffen, *Cannae*, Mittler u. Sohn, Berlin; Horsetzky, *Kriegsgeschichtliche Uebersicht der wichtigsten Feldzüge*, Seidel u. Sohn, Wien; Camon, *Campagne de 1866 en Boheme*, Paris 1923; Rudnicki, *Operacyjna uzuetczność kawalerii w świetle historii*, izd. WINO, Warszawa, 1837.

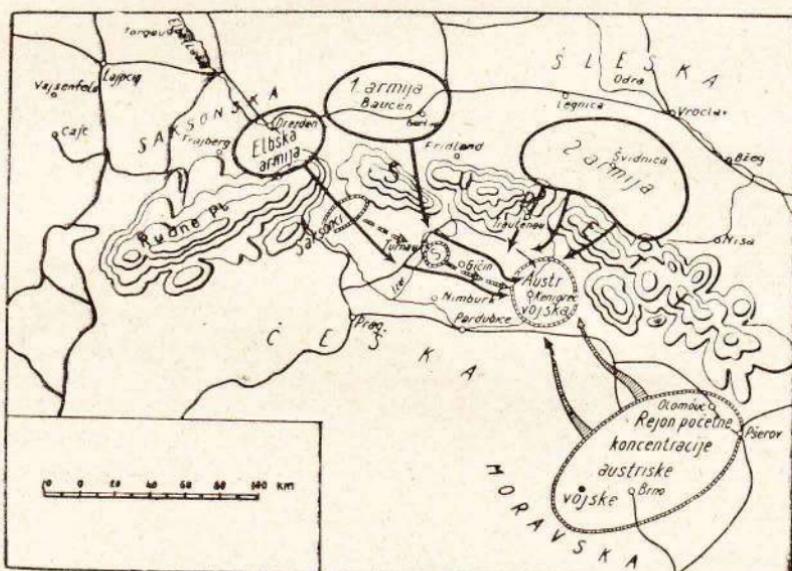
težnjom da se stvori apsolutna ili u najmanju ruku relativna nadmoćnost. Tu težnju, koju je jasno shvatio i Napoleon, uzdigao je docnije Klauzevic do vrednosti ratnog zakona.

*
* *

Početak kampanje je imao sledeći tok:

Posle uvodnih operacija protiv oružanih snaga Saksonske, čija je neutralnost bila pogažena, pruske su se armije razvile na prilazima Rudnim planinama i Sudetima. Njihovo grupisanje polovinom juna 1866. godine predstavlja skica 40.²⁷⁾

Svaka od tri pruske armije završila je u to vreme skoro potpuno svoju sopstvenu koncentraciju, dok koncentracija *snaga kao celine* još nije bila završena. Vidimo na skici 40 da je udaljenost između 1. i 2. armije iznosila više od 150 kilometara, što predstavlja čak i na tako visokom operativnom stepenu vrlo veliku prazninu: nemacke snage bile su izrazito razdvojene.

Skica 40. — Početak Moltkeove operacije u Češkoj 1866. godine

General Moltke se našao pred neminovnim donošenjem odluke opštег operacijskog plana, da bi iz njega izvukao ovakav ili onakav plan konačne koncentracije.

Moltke je znao da je njegov protivnik general fon Benedek već završio u to vreme koncentraciju na prostoru Brno—Olomouc i da

²⁷⁾ Sastavljena na osnovu citiranih dela: Šlifena (skica 24. i 29), Horseckog (tabela XXXIII) i pukovnika Rudnickog (skica 5).

je njegova namera da se pomeri sa celom vojskom u dubinu Češke. Odavde je proisticalo da je neprijatelj, istina, uspeo da preduhitri koncentraciju pruskih snaga, ali da je još dosta udaljen, te stoga pruske armije imaju još ne samo mogućnost da se spoje već to mogu da urade na nekoliko različnih načina.

Ove su različne mogućnosti koncentracije bile svakako u vezi sa nekoliko varijanti predviđenog manevra, naime:

1) Mogao se primeniti omiljen Napoleonov jednokrilni manevar, napasti istočno krilo Austrijanaca i sici sa te strane odmah na njihove komunikacije. Međutim, takav bi manevar, vrlo jak, efikasan i siguran, zahtevaо koncentraciju svih snaga ka 2. armiji, odnosno mučno prebacivanje 1. i Elbske armije na istok, zaobilaznim putem preko padina Rudnik planina i Sudeta. General Kamon opravdano obrazlaže u svojoj knjizi celishodnost ovakvog manevra, koji se uostalom poklapa s koncepcijom Napoleonovog „sistema“ onakvog kakav je on utvrdio. Izgleda, međutim, da su proračuni vremena potrebnog za pregrupisavanje prinudili generala Moltkea na odbacivanje ove mogućnosti. Ovakva koncentracija na krajnjem krilu zahtevala bi toliko vremena da bi protivnik stigao da blokira sve prelaze na Sudetima, posle čega bi ih, prozrevši razvoj manevra, mogao lako posesti jačim snagama, vezujući na taj način frontalno glavne snage Prusa, a u isto vreme izići delom snaga na njihovo severno krilo preko drugih prelaza. U svakom bi slučaju ovo bila uporna i malo korisna, dakle, dugotrajna bitka na teškom planinskom zemljишtu, dok su politički obziri u ono vreme zahtevali brza rešenja.

2) Druga je mogućnost, najopreznija, bila sledeća: mogle su se brzo preći planine, s tim da svaka armija nastupa svojim pravcem, a zatim da se bočnim kretanjem spoje u severnoj Češkoj, negde na prostoru Turnau — Trautenau — Čičin (Jičin), posle čega bi se prikupljenom čitavom snagom udarilo pravo na jug, tražeći manevar na samoj bitačnoj prostoriji. Ova je mogućnost krila, pored sigurnosti, dosta velike nedostatke: bočni je pokret na južnim padinama bio težak zbog retke mreže rokadnih puteva. Kad bi čak ovaj marš i uspeo bez teškoća, doveo bi do čistog frontalnog položaja u odnosu na neprijateljske komunikacije što, s obzirom na skoro podjednaku snagu protivnika i nedostatak jake konjice, nije obećavalo dobre uslove za odlučan manevar. Teško je bilo da se pronađe u takvim uslovima povoljan pravac udara.

3) Najzad, treća (vrlo smela) mogućnost se zasnivala na otpočinjanju širokog operativnog manevra još pre hvatanja dodira sa neprijateljem i pre završetka koncentracije. U duhu te varijante trebalo bi da obe glavne pruske grupacije, dakle, s jedne strane, 2. armija, a sa druge, 1. i Elbska, krenu odmah u dubinu Češke, da bi obuhvatile sa dve strane verovatan pravac marša glavnih neprijateljevih snaga, a, pošto se uspostavi dodir, da slome oba njegova krila i da ga okruženjem dovedu do uništenja. Ne bi to bilo ništa drugo nego čuvena „koncentracija ka neprijatelju“, koja je načelno dovodila do uništavajuće bitke (Vernichtungsschlacht). Bio bi to dvokrilni manevar

po koncepciji vrlo blizak Kani. U slučaju uspeha protivnik bi morao da pretrpi potpun poraz bez mogućnosti izvlačenja, a u slučaju neuspeha — razdvojene pruske grupacije mogle su da budu potučene jedna za drugom ponaosob.

Na koju se od ove tri mogućnosti odlučio Moltke?

Prema Šlifenovoj interpretaciji²⁸⁾ i objašnjenjima samog Moltkea, trebalo bi da se uzme treća mogućnost kao polazna tačka Moltkeovog plana. Međutim, pri ispitivanju toka bitke i pruskih zapovesti, po redu, ne možemo se oteti utisku da su, mada se obostrani manevar stvarno ocrtavao u izvesnom momentu onako kako to predstavlja Šlifen na svojoj hipotetičnoj skici²⁹⁾, ovom ipak pomogli — pre svega — dosta neodlučni pokreti austrijske vojske. Osim toga, niz *naredenih koncentričnih* pokreta pruske 1. i 2. armije nameće pretpostavku da je u Moltkeovom mozgu postojala više druga koncepcija (spajanje obeju armija u severnoj Češkoj *pre odsudne bitke*). U svakom slučaju ne može se poreći da su u ovoj operaciji obe pruske armije stalno ispoljavale težnju za *koncentričnim* pokretima, za spajanjem, dok bi u bici prema obrascu Kane morale pre da ispoljavaju težnju više za paralelnim pokretom, ako ne i divergentnim u početku, što bi imalo za cilj okruženje i uništenje protivnika. Dovoljno je baciti pogled na skicu Horseckog³⁰⁾ pa da se vidi kako su težnje pruskih armija da se spoje bile znatne, što u rezultatu ne samo da nije dovelo kod Kenigreca do onog što podrazumevamo pod imenom „*Vernichtungsschlacht*“, nego čak nije omogućilo da se u potpunosti iskoristi uspeh.

Da pređemo ukratko na tok operacije.

Kao što smo rekli, obe su pruske grupacije imale koncentrično da uđu u Češku, pri čemu je Elbska armija bila potčinjena komandantu 1. armije knezu Fridrihu Karlu.

Naređenje za pokret dolazi na dan 22. juna telegrafske: „Njegovo kraljevsko veličanstvo naređuje da obe armije uđu u Češku i da se spoje kod Gičina.“ Već sadržaj ovog naređenja nameće misao o drugoj koncepciji, o koncentraciji *pred bitku* a ne „*ka neprijatelju*“.

Marš obe armije odvija se u početku bez dodira sa neprijateljem. Protivnik je, obavešten o ovim pokretima, odlučio da izvrši manevar po unutrašnjim pravcima, odnosno da se zaštiti od jošdaleke grupacije kneza Fridriha i potuče bližu, 2. armiju.

Ovo je bila potpuno pravilna odluka, jer je pokret 1. armije zakasnio ne samo zbog udaljenosti već i zbog sporog kretanja Elbske armije koja je teško pristizala. Međutim, izvršenje ove pravilne zamisli bilo je tako kolebljivo i ispoljavalo je stalno takvu polovičnost, da je rezultat morao izneveriti očekivanja.

Zadatak vezivanja grupacije kneza Fridriha dobila je Saksonska armija, pojačana 1. korpusom. Ona je imala da u tom cilju frontalno zadrži prusku 1. i Elbsku armiju kao i da sačuva prelaze preko Izera.

²⁸⁾ Cannae, str. 74. i dalje.

²⁹⁾ Cannae, skica 30.

³⁰⁾ Tabela XXXIII.

Ubrzo je međutim, fon Benedek poslao Saksonskoj armiji druge, vrlo nejasno zapovesti. Saksonski knez ih je shvatio kao odbacivanje ranije zamisli i napustio Izer, ostavljajući na njemu samo zaštitnicu. Zbog toga što nije bilo izviđanja, knez Fridrih nije uvideo slabost ove zaštite i izgubio je više od jednog dana na komplikovanu operaciju, posle čega je ipak prešao Izer i krenuo dalje ka Gičinu.

U isto vreme se pruska 2. armija, savladavši teške tesnace u Sudetima, kosim maršem kretala u istom pravcu, ka Gičinu, sukobljavajući se svaki čas sa austrijskim prethodnicama i vodeći sa njima ogorčene borbe.

Na dan 30. juna Saksonska armija je izgubila posle neuspešne noćne borbe Gičin. Fon Benedeku svakako nije mogla biti poznata težnja za spajanjem obeju protivničkih grupa, a raspolažući izveštajima o borbama na čitavom ogromnom luku od Nahoda preko Trautenaua čak do Elbe (Laba) kod Nimburga, video da je opkoljen sa obe strane. Nije, dakle, smatrao da u toj situaciji još može da omete spajanje ovih grupa protivnika i digao je ruke od dejstva po unutrašnjim pravcima. Moralno već potučen, izdao je zapovest za povlačenje prema Kenigreku, gde je još ostavio poslednju mogućnost za ofanzivno dejstvo, zadržavajući (uostalom čisto radi zaštite) prelaze na zapadnoj obali Elbe.

Prusi brzo uviđaju da se on povlači i prelaze u gonjenje, ali usled upornog zadržavanja konjice u rezervi (o čemu ćemo još docnije govoriti) nemaju nikakvih izveštaja o pravcu odstupanja protivnika. Tada Moltke sam razmišljajući o načinu odstupanja neprijatelja dolazi do pravilnog zaključka da se on povlači prema rejonu Kenigreca. Međutim, pri tome greši utoliko što ga zamišlja iza Elbe a ne ispred nje. Pošto su već spojene obe grupe, određuje im zadatke: 2. armija da se pomeri još *na zapad* i veže frontalno neprijatelja, prelazeći Elbu u rejonu Kenigreca, a 1. sa Elbskom armijom ispred sebe da izvrši manevar sa juga da bi preko Pardubica izbila na *zapadno* krilo i komunikacije protivnika.

Ovde vidimo potpuno suprotnu namjeru nego u Šlifenovu razmatranju uvodnog Moltkeovog plana. U ovom razmatranju početka operacije Šlifen je, naime, govorio o frontalnom vezivanju od strane 1. armije, sa delimičnim obuhvatom pomoću Elbske, dok je glavni udar na neprijateljsko krilo predviđao sa *istoka* od strane 2. armije.

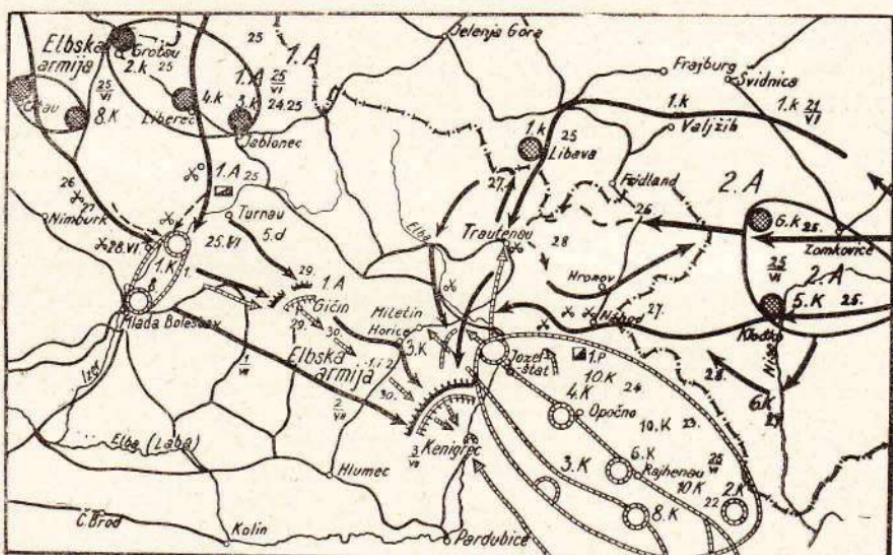
Grupacija kneza Fridriha otpočela je naređeni bočni marš pomjerajući se prema jugu, i tada su najzad stigli izveštaji od prethodnica. Oni su neočekivano izveštavali o znatnim austrijskim snagama na zapadnoj obali Elbe. Knez je iz toga izvukao nešto prenagljen zaključak da se neprijatelj prebacuje preko Elbe i prelazi u ofanzivnu dejstva. Posle ovog zaključka dolazi do odluke o neodložnom okretanju ulevo u cilju frontalnog vezivanja neprijatelja i zahteva od Moltkea da 2. armija prekine pokret ka zapadu, pomeri se duž gornje Elbe na jug i udari na Kenigrec sa istoka.

Pošto se našao pred već izdatim naređenjima kneza Fridriha, Moltke postupa sa svojstvenim mu taktom, bez suve, autokratske

upornosti: prihvata odluku potčinjenog kao opravdanu, uzima je kao polaznu tačku i brzo podešava prema njoj ostalu operaciju, izdajući odgovarajuće zapovesti komandantu 2. armije.

Kao rezultat toga vidimo opet povratak na početnu zamisao: 1. armija vezuje neprijatelja (ali već bez obuhvata sa zapada Elbskom armijom, nego čitavom snagom), a 2. vrši odlučan udar na istočno krilo; na žalost, ovaj udar je bio vrlo plitak.

Na dатој скici³¹⁾ видимо да од uništavajuće bitke nije ostalo u odlučnom trenutku skoro ništa, jer neprijateljske komunikacije ne samo što nisu bile presećene već im niko nije čak ni zapretio. Levo austrijsko krilo uopšte nije bilo napadnuto i jedino je na desno krilo udario deo 2. armije. Istina je da je to bilo dovoljno da se potuče kolebljiv i moralno već načet protivnik, ali on je sačuvao potpunu slobodu povlačenja. Čak ni gonjenje nije početo odmah, jer na *po-voljnom* pravcu nije bilo nikog; konjica se stalno nalazila u pozadini obe armije. Bitka je takođe obilovala dramatičnim momentima jer je improvizovani frontalni napad 1. i Elbske armije imao u početku vrlo nepovoljan tok. Tek kad se umešala 2. armija, okrenula se sudbina bitke na stranu Prusa.

Skica 41. — Završna faza Moltkeove operacije i bitka kod Kenigreca

Zašto nije došlo do uništavajuće bitke, iako se težnja za njenim ostvarenjem nesumnjivo stalno provlačila kroz nemačku operativnu zamisao? Čemu treba pripisati neuspeh ove vodeće misli? Kakve su bile pogreške ove prve moderne operacije?

³¹⁾ Skica 41. je odlomak tabele XXXIII skice A iz dela Horsecckog.

*
* *

Da pokušamo iz nje izvući zaključke za naše shvatanje o manevru. Postavimo pitanje: po čemu se ova operacija razlikovala od ranijih i koje su bile njene karakteristične osobine?

Padaju nam u oči, pre svega, teškoće komandovanja i mala pokretljivost velikih modernih grupacija. Čak je i tako slobodan vojskovođa, kao negeral Moltke, s mukom upravljao njihovim pokretima, a u slučaju promenjene situacije, spretno je iskorišćavao inicijativu potčinjenih koji su, pošto su bili bliži bitačnoj prostoriji, imali jasnije osećanje stvarnih mogućnosti³²⁾. Svaka se armija, bilo pruska, bilo austrijska, teško kretala napred, nerado se odlučivala na neznatna bočna pomeranja i s mukom menjala jednom uzeti pravac. One više niučemu ne podsećaju na pokretljive Napoleonove korpuze, koji su se jedva 60 godina pre toga kretali po celoj Evropi.

Pošto je iskusio ove komandne teškoće, Moltke je zatim ustalio svoje gledište da se jednom prihvaćen operacijski raspored vrlo teško može promeniti. Ovo se shvatanje može tim lakše razumeti što je operativno *izviđanje* bilo u ovoj kampanji s obe strane vrlo slabo. Avijacija još nije postojala, a zemaljsko izviđanje obavljala je sa pruske strane kratkovidna *divizijska* konjica, dok je strategijska stalno držana u dubokoj rezervi „do odsudne bitke“. Zbog ovog nedostatka izviđanja komandanti obej strane nisu imali slobodu dejstva i bili su sami izloženi stalmnim iznenađenjima, dok sami nisu bili u mogućnosti da ovaj elemenat svesno primene protiv neprijatelja.

Druga karakteristična osobina ove kampanje bila je malo korisna upotreba elementa snage. Pruske su armije, u početku razdvojene, stalno težile jedna drugoj, dižući samim tim ruke od mogućnosti udara dvema grupama u najpovoljnijim krilnim pravcima. Njihov se protivnik general fon Benedek batrgao neodlučno u sredini, pošto nije bio u stanju da se odluči za napad na jednu ili drugu prusku armiju. General Kamon piše u svojoj knjizi da je ovaj general imao još kod Kenigreca mogućnost da pošalje svoju konjicu protiv pruske 2. armije da bi je zadržao, što bi mu omogućilo da udari celom snagom na već pokolebanu prusku 1. i Elbsku armiju. Vidimo, dakle, da *povoljan pravac* udara prikupljenom snagom nije bio kako treba iskorišćen u ovoj operaciji ni sa jedne strane.

A šta je bilo sa *obuhvatom*, koji smo takođe priznali za jedan od osnovnih elemenata manevra?

Uzmimo da general Moltke nije mogao da rizikuje odvojen udar na oba protivnička krila, što danas na papiru izgleda kao postupak koji najbolje odgovara, ali što bi predstavljalo možda u stvarnosti, pri nedostatku izveštaja od izviđanja, vrlo rizičan poduhvat. Međutim, ako nije bilo osnova za dvokrilni manevar *snagom*, zar ne bi bilo bar moguće dvokrilno ugrožavanje neprijatelja pomoću nekih

³²⁾ Taj se način komandovanja ispoljio još jače u ratu 1870–71. godine.

obuhvatnih grupa — što bi predstavljalo, u svakom slučaju, poželjno pojačanje snage koja frontalno dejstvuje?

Izgleda da na to pitanje možemo smelo dati potvrđan odgovor. Takva je mogućnost postojala, i to od početka do kraja.

Na *istočnom* se krilu 2. armija stalno nalazila u bočnom položaju u odnosu na celinu protivničkih snaga. Manje isturanje dela snaga na jug dovelo bi kod Kenigreca do potpuno uspešnog obuhvata sa te strane.

Na *zapadnom* krilu ni 1. pa čak ni Elbska armija nisu imale, istina, bočni položaj, a pošto su bile spore, nisu ga mogle brzo postići. Ali se zato moglo lako proširiti dejstvo Elbske armije strategijskom konjicom. Moltke je imao u rezervi 3 konjičke divizije (kod 1. armije konjički korpus od dve divizije, kod 2. konjičku diviziju generala fon Hartmana). Od te konjice mogla bi se bar uoči Kenigreca, ako ne ranije, stvoriti obuhvatna grupa i poslati širokim obilaskom preko Pardubica u neprijateljsku pozadinu. Na žalost, cela ova konjica uopšte nije uzela učešća u bici. Zbog čega? Iz dva razloga:

1) zbog nepravilnih zaključaka o upotrebi konjice od strane Napoleona ustalio se običaj da se konjica drži u rezervi;

2) usled porasta snage pešadijske vatre nastala je, ne zna se već koja po redu, kriza pouzdanja u korisnost konjice.

Sve je to izgradilo mišljenje, s kojim se Moltke slagao, da ako se čak konjica i može upotrebiti u bici, ona je toliko osetljiva da je treba do poslednjeg trenutka držati u rezervi za odsudnu bitku i gonjenje.

Dajemo po ovom pitanju reč knjizi u kojoj je izneto interesantno i pronicljivo shvatanje o operativnoj upotrebi konjice, gde se na istorijskim primerima prati krivulja uspona i opadanja strategijske konjice³³⁾:

U duhu shvatanja, koja su važila kao pravilo, konjica iz rezerve nije se mogla upotrebiti za daljnje izviđanje, niti pak za druge samostalne i operativne zadatke. Ona je imala da bude isključivo rezerva koja se čuva za bitku i gonjenje. Tako je koriste i komandanti obeju armija.

Zbog toga celo izviđanje pada na slabu divizijsku konjicu, po gde god samo potpomognutu delovim korpusne, što se ispostavilo kao potpuno nedovoljno. U isto vreme glavni se deo konjičke mase drži u pozadini, kako kaže Šlifen, „kao luksuzni predmet u komori“. A pošto nije bilo dobrog izviđanja, nije bilo ni dovoljnih povoda da se konjica ispusti iz ruku. Zbog toga će i konjica iz rezerve, kao što ćemo dočnije videti, celo vreme ostati u pozadini i neće uzeti učešća ni u jednom sukobu.

Ukoliko bi se moglo smatrati opravdanim neisturanje konjice napred, dok se ne produ planinski prelazi, gde ona, možda, ne bi imala uspeha, utolikoj je teško složiti se sa ovakvom istom postavkom u trenutku kada su armije već ušle u Češku. Tamo je postojao niz operativnih potreba koje je mogla da zadovolji samo konjica.

³³⁾ Pplk. dypl. Rudnicki, *Operacyjna użyteczność kawalerii w świetle historii*, str. 43, 47. i 48.

Na taj će se način rasplamjeti na dan 3. jula ova odlučujuća bitka (Kenigrec) na improvizovan način i u potpuno drugim uslovima no što je bila predvidena, i uz to još bazirana na pogrešnoj prepostavci, jer Benedek uopšte nije imao nameru da prede u napad.

Posledice ovog mogu se brzo osetiti. Napadi 1. i Elbske armije krše se, nastupa kritičan momenat u kojem je kralj Viljem već htio da izda zapovest za odstupanje. Ove dramatične trenutke opisuje Bizmark u svojim memoarima, prisećajući se da ih je preživljavao sa rukom na dršci pištolja i sa namerom da oduzme sebi život. Tek ulazak 2. armije rešava borbu i odlučuje o pobedi. Uveče su austrijske armije bile potučene i odbačene na istok, ali nisu i uništene. Prusi ne organizuju gorenje.

Utvrđeno je da ova pruska konjica, brižljivo i ljubomorno s mišljem o bici celo vreme vođena u pozadinu, čuvana u rezervi, na opšte razočaranje ne uzima u njoj nikakvo učešće. Jer, kada je došlo do bitke, konjica je bila suviše daleko u pozadinu da bi mogla stići. Konjica 2. armije stiže na bojište tek oko 19 časova — onda je čak već prekasno za gonjenje. U isto vreme konjica 1. armije uopšte ne može da se provuče kroz zakrčenu pozadinu. Jedva se njeni delovi, bez zajedničkog komandovanja, sukobljavaju sa austrijskom konjicom koja štiti povlačenje.

Konačno, konjica dolazi na bojište, umesto pre bitke, tek posle nje i čak ne može da iskoristi pobedu.

Blagodareći ovakvom slabom korišćenju konjice, patila je kroz celo vreme, kao što smo već rekli, *sloboda dejstva* kako komandanta armije tako i samog Moltkea; *načelo*, pak, *obuhvata* nije moglo da dode u ovoj operaciji do punog izražaja.

Završićemo pregled početne operacije iz kampanje 1866. godine sledećim zaključcima:

1) operativni manevar postaje već 1866. godine trom usled disproporcije između sporih pokreta pešadije i veoma prostranog bojišta;

2) zbog ove tromosti bili su teški za izvođenje ne samo rizičan dvokrilni već čak i jednokrilni Napoleonov manevar;

3) nedostatak operativnog izviđanja onemogućio je da se *preduhitri događaji* širim manevarskim pokretima (bilo u manevru pred bitku za šta se imalo vremena i prostora, bilo u razvoju za bitku), što bi predstavljalo znatnu olakšicu, a to je danas potpuno moguće blagodareći avijaciji;

4) elemenat snage ogledao se kod obe strane skoro isključivo u prikupljanju ali nije bio korišćen na dovoljno povoljnim pravcima;

5) elemenat obuhvata nije bio primenjen skoro nimalo; jedini *brzi rod vojske* koji je onda postojao, konjica, nije bio korišćen dok je pešadija bila suviše spora za krajnje brzo izvršenje širih operativnih obilazaka na tako velikim prostorima (Elbska armija).

Rezultat svih tih nedostataka u toj kampanji su prvi znaci dekadencije operativnog manevra, koji će otada morati da se bori sa sve većim teškoćama.

7. POVRATAK IDEJE POTPUNOG OKRUŽIVANJA

Bistri Moltkeov razum svakako je izvukao iz toka kampanje 1866. godine potrebne zaključke. Većina pogrešaka koje su bile učinjene u pomenutoj operaciji na terenu Češke nisu se ponovile četiri godine, kada je on vodio operacije protiv Francuske.

Pre svega je Moltke, želeći brzu odluku rata, procenio da, nije dovoljno potući neprijatelja u bici, već mu treba preseći odstupnicu da se ne bi mogao povući, srediti, izvršiti popunu i primiti novu bitku. Maršal Foš obrazlaže u svojoj knjizi³⁴⁾ da je *osnovna ideja* ovog ratnog plana bila da se ne samo potuče francuska vojska već i da se ona odseće od Pariza i Loare, iza koje bi neprijatelj našao još dosta snaga i sredstava za njeno obnavljanje. Tom tako obnovljenom vojskom neprijatelj bi mogao da otpočne novu, možda pobedničku kampanju i da u najmanju ruku produži rat, računajući na iscrpenost nemačke vojske, koja bi bila prinuđena na upornu borbu u dubini *neprijateljske zemlje* i dejstvovala na prekomerno izduženim komunikacijama.

Moltke je odlučio da izbegne ovu opasnost te je stoga odmah, unapred, već u planu početne koncentracije isturio snage svog južnog krila (5 korpusa, dok je desno krilo brojalo samo 2), čiji je zadatak bio izvršenje stvarnog manevra u bok i na komunikacije protivnika.

Ovdje vidimo sledeću etapu ustaljenja moderne operacije:

1) opšti je plan dejstva stvoren unapred, ne na osnovu izveštaja, već hipoteza, pri čemu se ne ograničava samo na prikupljanje snaga pred bitku, kao što je to bilo u Češkoj, već obuhvata i dublja predviđanja, nosi *zametke plana same bitke*;

2) Moltke je odmah u početku celishodno podelio sve snage na nekoliko zasebnih operativnih delova, od kojih je svaki imao unapred smišljenu namenu i odgovarajuću jačinu.

Rezerva (2 korpusa), koja je bila zadržana samo do početka ofanzivnih dejstava, bila je odmah stavljena na raspolaganje komandantu središnje armije, koja je predstavljala pravu probojnu masu, brojeći otada 6 korpusa, a docnije je još i pojačana.

Ideja da se neprijatelj odseće od svojih moralnih i privrednih baza, odnosno od prestonice i dubine zemlje, bila je sprovedena potpuno dosledno od početka do kraja. Pored mnogih iznenadenja koja su se dešavala u toku razvoja dveju uzastopnih operacija, a čije je negativne posledice Moltke uvek spretno otklanjao, njegova je stalna, nepromenljiva namera bila: obuhvat neprijatelja s juga. Izuzetna nesposobnost francuskog komandovanja u tom periodu koja se postepeno ispoljavala, učinila je, s jedne strane, to da Moltkeove operacije dobiju brz tempo, a sa druge, da se pojača smelost odluka nemačkih komandanata svih stepena. Prestali su da se zadovoljavaju delimičnim *obuhvatom* protivnika i počeli da sve smelije teže njegovom potpunom okruženju i uništenju. Takva je sADBINA i zadesila re-

³⁴⁾ O prowadzeniu wojny (O vođenju rata), poljski prevod majora Laskowskog, izd. WINW, Warszawa, 1925. god., str. 15–50.

dom: prvo Bazenovu (Bazaine) armiju koja je bila zatvorena u Mecu i kapitulirala 27. septembra, zatim armiju Makmaona, koja je bila opkoljena kod Sedana i prinuđena na predaju dva meseca dognije, na dan 31. decembra 1870. Pošto je uz ovu poslednju armiju zarobljena i francuska Vrhovna komanda zajedno sa carem Napoleonom III, samim tim je rat bio upravo dobiven na odlučan način. Organizovane su armije prestale da postoje, a vrhovni komandant je pao u ropstvo.

Međutim, ovaj je poraz izazvao u Francuskoj spontanu reakciju vatrengog protesta. Gambeta (Gambetta) je uspeo da organizuje u dubini zemlje otpor i da znatno produži rat. Rezultati njegovih napora teško bi se mogli predvideti da nije bilo njegove greške, proistekle iz precenjivanja značaja prestonice, koju je Gambeta htio da povrati od nemačkih snaga pomoću mlađih, loše opremljenih i neobučenih trupa.

* * *

Sledeća skica poslednje faze operacija protiv armije Makmaona kod Sedana (skica 42) najlepše prikazuje pomenutu smelost u težnji za okruženjem protivnika³⁵⁾.

Ovde se više ne vidi nikako prikupljanje snaga, već obratno, smeo, širok dvokrilni manevr radi potpunog okruženja protivnika. Nemački se korpsi kreću ovde kao „roj“ (koji podseća na tatarski borbeni poredak), razdvojeni teško prelaznim rekama dakle, podeljeno. Njihovi komandanti mnogo rizikuju jer veruju, pa su čak i sigurni da će protivnik ostati slab, pasivan i moralno prikovan za mesto, kakav je postao već posle prvih nedelja rata usled osetnih poraza. Tako je doista i bilo.

* * *

Možemo se smelo pozvati na pukovnika Bernhardija, koji je još 1898. godine opominjao da se ne uzima kao primer ova suviše lako dobivena kampanja, jer to može obmanuti.

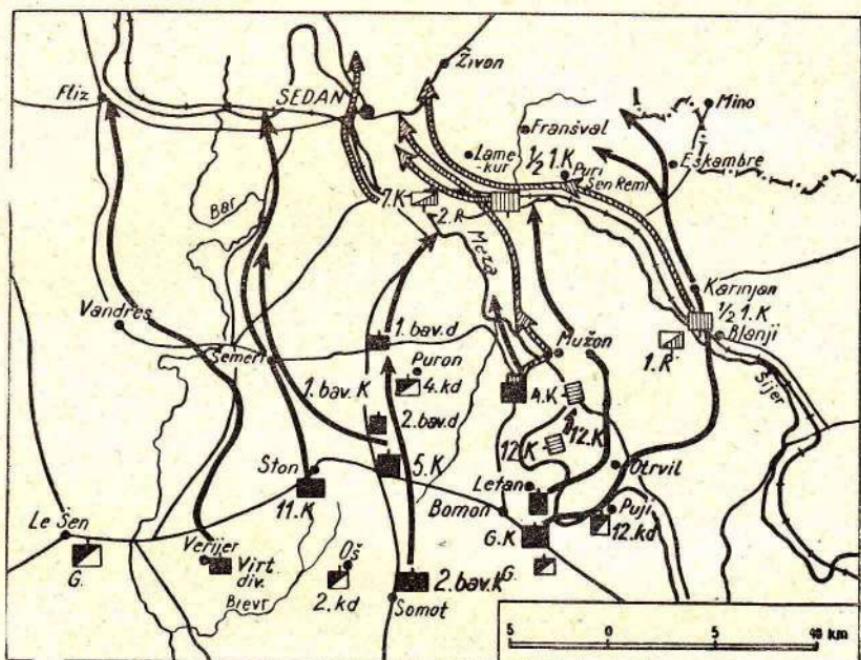
Pokušaćemo da sredimo šta je u ovoj kampanji bilo zaista pozitivno, a šta treba da se tretira sa opreznošću.

U pozitivna iskustva treba, pre svega, ubrojati unapred određenu opštu vodeću zamisao operacije da se jedan deo snaga usmeri u povoljnem pravcu (2. armija, upućena pravo na južno krilo armije Bazena) i da se istovremeno drugim delom (pomoću 3. armije) obuhvate sve neprijateljske snage, s tim da se obuhvat zatim produbi do razmera potpunog okruženja pojedinih operativnih delova. Kod Meca je to okruživanje (armije Bazena) bilo izvršeno većim delom snaga 1. i 2. armije, dok je kod Sedana postignuto pomoću skoro ravnomernog okruženja Makmaona s obe strane.

³⁵⁾ Deo skice 74. iz Šlifnova dela *Cannae*. Situacija na dan 30—31. avgusta 1870.

Kao što vidimo, Moltke je jasno primenio u ovoj kampanji sva tri glavna elementa manevra, dakle, snagu (istina dosta linijski raspolođenu), obuhvat i povoljan pravac. Ove činioce u Češkoj nije iskoristio.

Drugo pozitivno iskustvo iz ove kampanje je odlično pripremljen plan koncentracije, koji je bio u punom značenju ove reči prvi primer moderne koncentracije. Dokazalo se da je, blagodareći neobično dalekosežnim predviđanjima, a jednovremeno matematički tačnom radu, moguće velike moderne armije dovesti u blizinu gra-

Skica 42.

nice i koncentrisati u napred predviđeno vreme. Otada su se sve moderne koncentracije zasnivale u većem ili manjem stepenu na ovom primeru. Da li je taj obrazac merodavan i za budućnost, već smo više puta pretresali, ukazujući na promene koje se moraju uvesti jer ih zahtevaju moderni uslovi rata, a pre svega delatnost avijacije.

Pored svih pozitivnih iskustava postoje i negativna.

Najviše pažnje treba pokloniti sledećim napomenama:

1) Lako se može shvatiti da težnja za potpunim okruženjem ima već izglede na uspeh samo kad je u pitanju tako pasivan protivnik kao što su bila oba pomenuta francuska generala. Ova je težnja dovela u nemačkim armijama do jednostavnog razvijanja snaga u duge i tanke krakove, što je bilo opravданo i celishodno prema brojno

i moralno slabom protivniku. Međutim, ovakvo razvlačenje snaga pred jakim i energičnim neprijateljem stalno će pratiti, kao što smo to više puta naglašavali raskidanjem obruča i porazom pojedinih delova, na šta treba računati preuzimajući ovaj rizik.

Pošto nisu obrazovana težišta na krilima, dvokrilni se manevar, primjenjen kod Sedana, nesumnjivo sputio na nivo primitivnog okruživanja kako su ga izvodile azijske vojskovođe. Ovaj se oblik manevra ne slaže sa suštinom bitke kod Kane, u kojoj su oba protivnička krila bila od Hanibalove strane, pre svega, *slomljena* snagom, a zatim okružena.

2) Širok, vrlo razređen i *plitak* marševski poredak pri razvoju za bitku, koji su primenjivale sve nemačke armije u početnim fazama pojedinih operacija ove kampanje, bio je pojmljiv s obzirom da nije bilo izvidanja, a sledstveno i podataka o neprijatelju. Međutim, ovakva plitka linija operativnog rasporeda, lišena rezervi i uopšte ne-eshelonirana po dubini, predstavlja vrlo nezgodan pa čak i opasan poredak, naime, otežava brzo stvaranje udarne mase, odnosno težišta, koje, izgleda, ne gubi značaj u modernoj operaciji. Nedostatke ovakvog plitkog rasporeda potvrđuje naročito početak I svetskog rata, koji je bio, uzgred rečeno, kako u pogledu koncentracije tako i razvoja za bitku pod snažnim uticajem shvatanja nasleđenih iz rata 1870—71. godine.

3) Moltkeov način komandovanja, koji je suviše puštao dizgine potčinjenim operativnim komandantima, čija je uloga bila često izrazito taktička, ne spada bez sumnje u pozitivne pojave u njegovim operacijama. U ondašnjim uslovima vremena i prostora kao i uzajamnog odnosa snaga, Moltke je uspeo da još nekako uskladije inicijative potčinjenih, koje su često razbijale njegovu zamisao. Ovakav je način komandovanja uostalom predstavljač dokaz da je Moltke pravilno procenio činjenicu da je suviše centralizovani način Napoleonovog komandovanja preživeo. Međutim, ipak treba da se složimo sa zapažanjima maršala Foša, koji posvećuje dosta pažnje brojnim kritičkim momentima u kojima je „taktika nametala odluku strategije“, dakle, takvih u kojima je inicijativa išla odozdo. Da je maršal Foš imao pravo pišući ovo 1903. godine potvrđuju događaji iz godine 1914, kada je sinovac maršala Moltkea primenio isti sistem komandovanja i u dramatičnim avgustovskim momentima izgubio uticaj na tok događaja.

I pored pomenutih primedbi treba priznati da je kampanja 1870. godine sadržajno neobično bogata, jer predstavlja jednu od najnovijih i vrlo interesantnih etapa razvoja operativnog manevra. U njoj je izbila u prvi plan ideja okruživanja i uništenja protivnika, koja je ponovo oživila pre 65 godina u redovima protiv-napoleonovske koalicije, a zatim pažljivo negovana od obnovitelja pruske vojne snage u godinama 1815—1860.

8. SAVREMEN RAZVOJ IDEJE OKRUŽIVANJA I UNIŠTENJA PROTIVNIKA

Mec i Sedan bezuslovno predstavljaju važne stupnjeve na putu razvoja ideje okruživanja i uništenja protivnika. Ova je ideja, pošto se rodila, kao što smo to više puta spominjali, u načinima vođenja rata azijskih vojskovođa, prešla blagodareći Hanibalu, vrlo pozitivnu evoluciju, stičući jedrost i snagu, ali je zatim podlegla postepenom opadanju pa čak i izvesnom zaboravu. Mada je osnovna misao okruživanja još dugo trajala u taktici istočnih vojski (Turci, Tatari, Rusi), ona je ipak u njihovim rukama ponovo dobijala oblik širokog, rastresitog poretka lišenog elementa, prikupljene, svesno upotrebljene snage.

U toku vremena je ideja okruženja bila gotovo potpuno napuštena. Nije joj vratio pun sjaj ni Fridrik Veliki, niti Napoleon, mada se i kod jednog i kod drugog mogu zapaziti tragovi ove ideje. Ideja o uništavajućoj bici ponovo se rodila sama od sebe u širokim spletovima protivnapoleonovske koalicije i otada je pustila duboke korene u evropsku, a pre svega nemačku operativnu zamisao. Preko gesla Šarnhorsta i Gnajzenaua³⁶⁾, ostvarenih ponovo godine 1870. od strane Moltkea, ova je ideja dospela zatim do genijalnog Šlifenovog mozga, da bi se na njegovoj plodonosnoj podlozi razvila ponovo do impozantne snage koja se nije sretala vekovima.

Šlifen je nju prihvatio bez sumnje još pod relativno svežim utiskom Meca i Sedana i otada ju je negovao kroz ceo život, godinama razmatrajući njenu suštinu i zakone, ispitujući njenu primenu u svojim brojnim teorijskim studijama i ratnim igramama, unoseći njene zabeleške u osnovnu zamisao svojih operacijskih planova i najzad usajući je u umove svih svojih učenika i potčinjenih.

Može se prihvati misao da se poslednjih godina Šlifenovog života težnja za okružujućom i uništavajućom bitkom urezala već tako duboko u zamisli ovog velikog vojnog talenta, da je prešla u fazu izrazite sklonosti, isto onakve kakvu smo zapazili kod Hanibala, ukoliko se radi o dvostrukom manevru, i kod Napoleona, ukoliko se radi o jednokrilnom.

Ova Šlifnova misaona evolucija, koja je postajala sve smelija i išla sve dalje, može se jasno rekonstruisati poređenjem operativnih postavki koje su usmeravale njegove ranije radove (oba operacijska plana protiv Francuske, plan odbrane Istočne Pruske itd.) sa odlučnom mišlju vodiljom onog operativnog testamenta koji je bio sa onakvom snagom prikazan u čuvenom delu koji se zvalo *Kana*.

Istina je da se u svim prethodnim Šlifnovim radovima konsekventno nalaze *zameci* ideje okruživanja i uništenja, ali oni ne gospodare tako apsolutno nad svim mislima, kao što se to može zapaziti u pomenutoj knjizi. U njoj su čitav sklad i čitava snaga argumentata složeni tako da svojom svesnom i logičnom celinom obrazlažu i podupiru ideju uništavajuće bitke. I isto onako kao što kod gene-

³⁶⁾ Gnajzenau je, kao što tvrdi Šlifen na str. 352, oživeo ideju uništavanja, pod čijim je udarcima pao Napoleon.

rala Kamona jasno zapažamo izvesno podsvesno prilagođavanje tumačenja spoljnih pojava u duhu njegove dominirajuće želje da do kaže postojanje Napoleonovog ratnog sistema, i kod Šlifena možemo zapaziti apsolutno gospodarenje ideje okruživanja i uništavanja, koju ovaj veliki „majstor dela i reči“ obrazlaže jasnim izborom činjenica, punim izraza, koje govore u prilog celishodnosti i efikasnosti baš ove vrste bitke.

* * *

Ne treba se čuditi što se učenje, poteklo iz tako snažnog uma i koje se nalazilo u rukama takve ličnosti kao što je Šlifen, duboko usadilo u dušu učenika i potčinjenih, koji su mu se divili. Stoga je i moralo da nađe svoj izraz u operacijama vođenim od strane njegovih intelektualnih naslednika.

Ovo učenje jasno zapažamo kako u operativnim zamislima Lüdendorfa, fon Kluka ili fon Hauzena, tako i u poratnim teorijskim radovima fon Kula, Grenera, fon Fransoaa, Imanuela itd.³⁷⁾

Želeći da se uverimo kakav su odjek imale ove pouke na najnovijim bojištima, ispitaćemo ukratko dve poznate bitke iz 1914. godine kod Tanenberga i Lođa.

* * *

Prva je nastala iz nadahnuća šlifenovskog manevra po unutrašnjim pravcima, koji je on više puta studirao (kao što tvrdi Grener) tokom godina 1898—1905.³⁸⁾

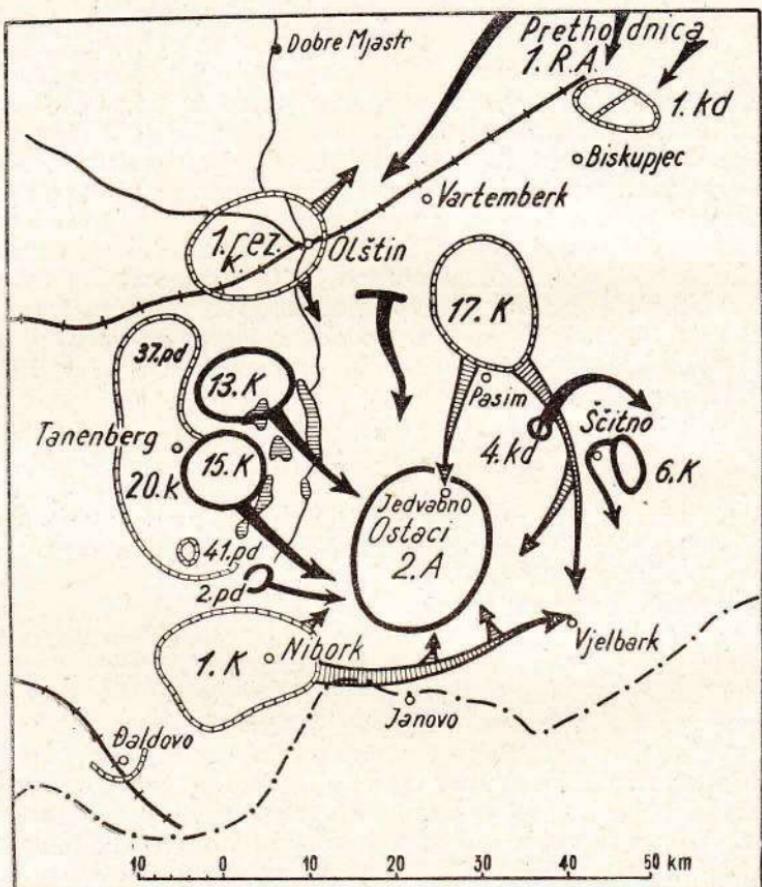
Taj se manevar zasnivao, kao što vidimo, na razbijanju po redu ruskih armija — Njemenske i Narevske — odvojenih utvrđenom zonom jezera i šuma kod Lecena (Lec). Prvi je komandant nemačke armije u Istočnoj Pruskoj, general fon Pritvic, pošao odmah linijom Šlifenovog plana i pokušao da potuče Njemensku armiju. Kada mu to nije pošlo za rukom, rešio se da napusti Istočnu Prusku. Njegov je naslednik general Hindenburg odlučio da izmeni loše otpočete operacije ali ne da se povlači preko Visle, već da najpre udari na Narevsku armiju (koja je već u to vreme izlazila na komunikacije nemačkih snaga, koje su se borile u Istočnoj Pruskoj), a zatim da se ponovo okrene protiv Njemenske armije.

Uslov za uspeh ovog manevra bila je, kao što je uvek tvrdio Šlifen, rešavajuća победa nad prvim protivnikom, kako on ne bi mogao da skoči na leđa u trenutku kad otpočne bitka sa drugim.

³⁷⁾ U II svetskom ratu ideja okruživanja stihiski se razvila blagodareći brzim motorizovanim rodovima vojske — ne samo u nemačkoj vojsci (već prva poljska kampanja i niz sledećih operacija) no i u sovjetskoj armiji, a zatim u anglo-saksonskim armijama. Mnogobrojni „kazani“, u početku bezizlazni, iz kojih se zatim naučilo kako da se oslobađa — ipak su se pokazali kao neizmerno opasne operacije.

³⁸⁾ Groener, *Das Testament des Grafen Schlieffen*, Mittler u. Sohn, Berlin, 1927.

Pod „rešavajućom pobedom“ razumeli su, kako Šlifen tako i Hindenburg, uništenje prvog protivnika, te su stoga toliko puta izvođene pre rata u Istočnoj Pruskoj pojedine varijante ovog manevra, primjenjujući uvek protiv narednog protivnika ili dvokrilni manevr, ili u najmanju ruku jednokrilni, ali sa dubokim presecanjem njegovih komunikacija.³⁹⁾

Skica 43. — Bitka kod Tanenberga

Plan Hindenburgovih dejstava protiv Narevske armije (ruske 2. armije) poticao je iz iste osnovne ideje.⁴⁰⁾ Koristeći se time što je

³⁹⁾ Ibid., skica 13.

⁴⁰⁾ Zametke ovog plana treba tražiti ne samo u zapisima Ludendorfa, već i u usmenim direktivama Moltkea, kada ga je upućivao u Istočnu Prusku, i najzad u samom štabu generala Pritvica, u kome se operativni oficir pukovnik Hofman i načelnik štaba armije nisu slagali sa odlukom o napuštanju Istočne Pruske. Ludendorf je dao ovom planu samo konačan oblik dajući mu obeležje svoga snažnog karaktera i ocrtavajući ga na vrlo smeđu način.

2. armija prodrla kao klin sa 13. korpusom na desnom krilu u pravcu Niborka i Olština, Hindenburg je odlučio da pre svega veže protivnika frontalno pomoću grupe generala Šolca (sastavljene od nemačkog 20. korpusa, kombinovanog odreda fon Ungerna i 3 divizije rezervne pešadijske), koja se ogorčeno borila kao i pomoću divizije fon der Golca, koja je sadejstvovala grupi fon Šolca.

Pomoću ovih snaga čelo i zapadno krilo ruske 2. armije imali su da budu zadržani na liniji Nibork — Olštin i čvrsto vezani frontalno. Oko na taj način ustaljenog pivoa bitke imao je da se razvije pravi dvokrilni manevar, zamišljen na sledeći način:

— sa zapada imala je da udari duboko u bok i pozadinu 2. armije brzo prebačena grupa generala fon Fransoa (1. korpus) presecajući joj komunikacije;

— sa istoka su imali da dejstvuju: 1. rezervni i 17. korpus, pri čemu je 1. rezervni korpus imao da predstavlja pravu udarnu snagu ovog krila, dok je 17. imao da ga štiti, spreman na eventualno okretanje frontom unazad, na severoistok, radi suprotstavljanja napadu ruske 1. armije (Renenkampf) ako bi ova poslednja, energično potiskujući slabu nemačku konjicu (1. konjičku diviziju), pokušala da se probije ka 2. armiji, lomeći na putu Hindenburgove snage.

Sa nemačke strane, dakle, ovo je bio širok dvokrilni manevar radi potpunog okruženja i uništenja ruske 2. armije.

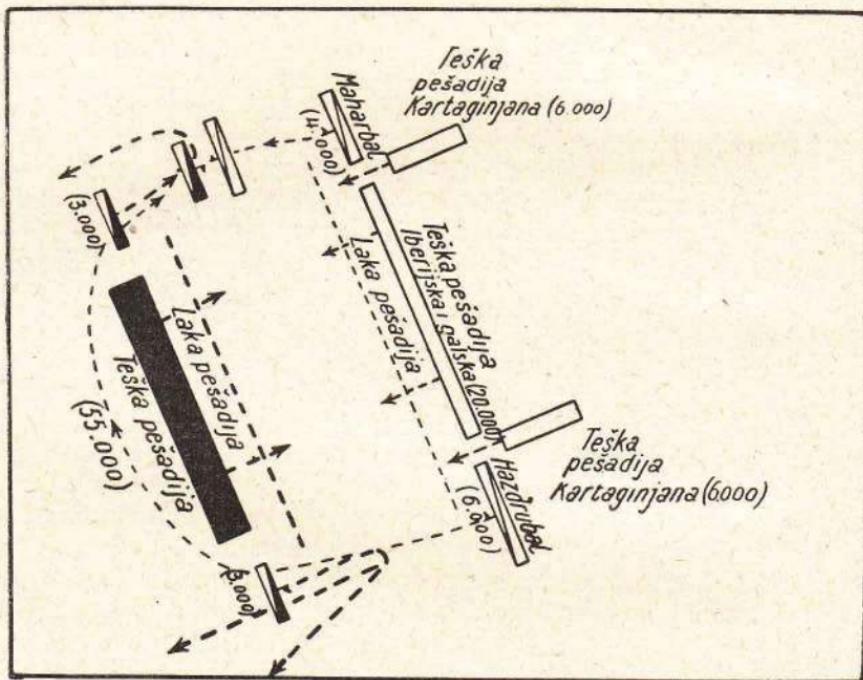
Blagodareći čitavom nizu srećnih okolnosti, koje nećemo ovde da nabrajamo, ova je smela operacija uspela u potpunosti, samo s tom razlikom što je 1. rezervni korpus počeo da ulazi u bitku više s fronta, u prostoru Olština, a zatim je bio okrenut protiv Renenkampfove armije; pravi, pak, zadatak obuhvata sa istoka preuzeo je 17. korpus (general fon Makenzen), kojemu je pošlo za rukom da odbaci ruski 6. korpus i prodire u pravcu juga radi pružanja ruke jedinicama grupe fon Fransoa, koje su zatvarale obruč obuhvata.

Na skici 43. vidimo ovaj uspeo dvokrilni manevar, koji se završio potpunim okruženjem i uništenjem glavnih snaga ruske 2. armije.

*
* *

Da li je to bio manevar u stilu Kane? Može se u to sumnjati, pa čak i odgovoriti sa — ne. Istina je da su ovde delovala sva tri osnovna elementa dvokrilnog manevra, odnosno centar sa zadatkom vezivanja (grupa Šolca, fon der Golc, dognje 1. rezervni korpus) i krila, koja su obuhvatala neprijatelja, naime, s jedne strane fon Fransoa i delovi 20. korpusa, a sa druge, 17. korpus. Oba su ova nemačka krila izvršila kod Tanenberga ulogu Hanibalovih konjičkih krila; okružujući protivnika s obe strane i, blagodareći energiji svojih komandanata, mogla su da ispune zadatak presecanja odstupnice neprijatelju.

Divimo se smelom i dubokom obuhvatu, na koji se upravo rešio pun borbenog elana general fon Fransoa, čije su se snage zajedno sa delovima 20. korpusa pružile u ogroman luk od Ronckena preko Niborka, Velikog Pšezdjenka (Gr. Dankhajm) čak do Vjelbarka (oko 50 km). Bio je to, dakle, obruč širok i vrlo smelo rastegnut, ali u isto vreme i slab. Prateći tok bitke kod Tanenberga, možemo sa sigurnošću tvrditi da su obe nemačke krilne grupe, sastavljene od odličnih jedinica, sa energičnim i odlučnim komandantima, bile nesumnjivo sposobne da okruže neprijatelja, ali i suviše slabe za *lomljenje* njegovih krila, ako bi ovaj pružao jak otpor i pokušao da se odlučno probije.

Skica 44. — Bitka kod Kane

Kod Tanenberga je na oba krila nedostajao *element snage*, koji su kod Kane činila dva zbijena bloka teško naoružane kartaginske pešadije, a koje tako izrazito podvlači na svojoj skici Šlifen, čak preterano ističući njihovu dubinu.⁴¹⁾

Ovaj dvokrilni manevar, i pored uspeha, teško je ubrojati u bitke tipa Kane, pošto u bici koju smo malopre pretresli nije bilo

⁴¹⁾ Kopija skice 1 iz dela pod naslovom *Cannae*. Uporedimo sa skicom ove iste bitke kod Krohmajera (naša skica 34), na kojoj se snaga libijskih grupa ne ističe tako izrazito.

moćnih krilnih maljeva koji bi bili sposobni da, u slučaju upotrebe, izbore okruženje. Da je kod protivnika bilo bolje komandovanje, a on bio moralno otporniji, bio bi sigurno raskinut tanak luk koji je presecao komunikacije, a koji su uglavnom obrazovale razvučene snage generala Fransoa i deo 20. korpusa. U tom slučaju bi kraci ruskih klešta, sastavljeni od ruske 1. armije prilazeći bojištu sa severoistoka i sačuvane 2. armije, koji su se polako primicali, mogli na kraju da se zatvore i u svakom slučaju da primoraju nemačku 8. armiju da napusti ideju o manevru po unutrašnjim pravcima i da se žurno povuče preko Visle.

Manevar kod Tanenberga bliži je, prema našem mišljenju, starij „turanskoj“ taktici, koja vodi poreklo od azijskih vojskovođa, a zasniva se na ravnomernom okruživanju protivnika. U ruci smelog i energičnog komandanta ovo je vrlo efikasan manevar, ali pod uslovom da je protivnik dosta brojno ili materijalno slabiji, ili da mu nedostaje moralna otpornost. Protivnik jednakih kvaliteta i čvrst neće dopustiti da se pobedi ovakvim manevrom.

Dve druge armije ove *iste ruske vojske* ubedile su nas, skoro u istom periodu I svetskog rata, da je doista tako.

Pomenuli smo već u ranijim odeljcima da je general Hindenburg, koji je posle pobjeda u Istočnoj Pruskoj primio komandu nad čitavim Istočnim frontom, doživeo neuspeh u jesen 1914. godine u bici kod Varšave. Posle ovog on se izmakao duboko u pozadinu da bi se pod zaštitom zaprečavanja odvojio od neprijatelja, dobio slobodu dejstva i pregrupisao za novu operaciju poznatu pod imenom bitke kod Lođa.

Ne upuštajući se u detaljno studiranje ove poznate operacije, preći ćemo ipak ukratko njen tok. Ona se može podeliti na tri izražite faze:

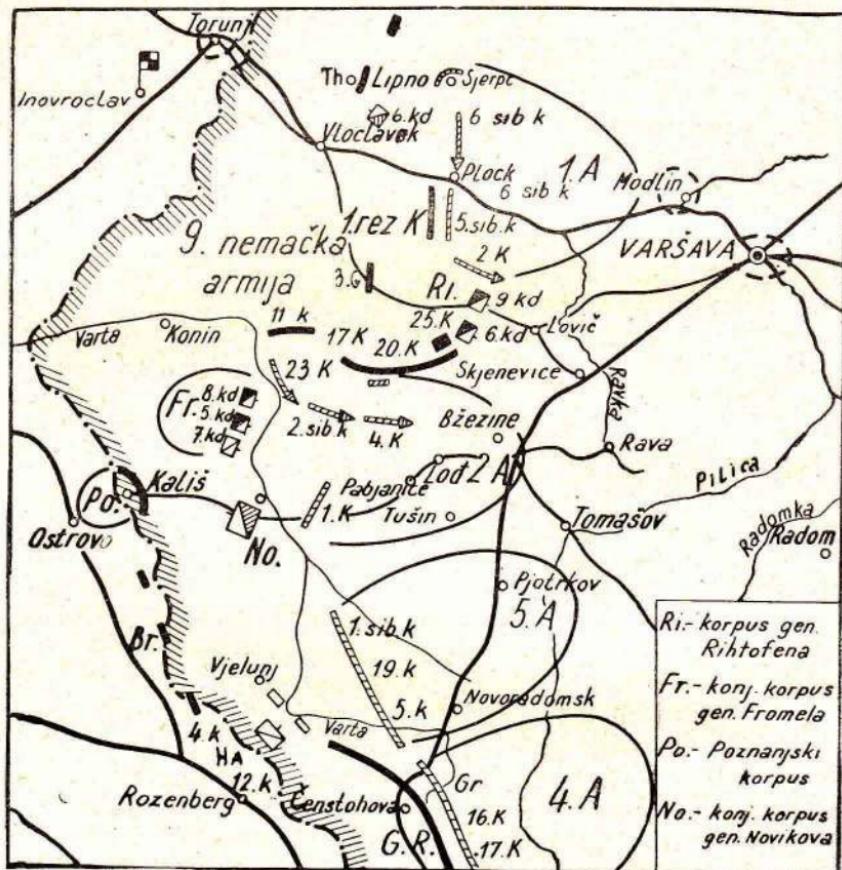
I faza: manevar pred bitku: pregrupisavanje glavnih snaga 9. armije u rejon Torunja prema severnom krilu grupe ruskih armija (što znači da je ovaj manevar pred bitku bio na stepenu nemačkog komandanta fronta jednokrilni manevar).

II baza: probor u pravcu Bžezina da bi se postiglo razdvajanje ruske 1. i 2. armije i da bi se stvorio krilni položaj u odnosu na glavne ruske snage (2, 5, 4. i 9. armiju) Ovde vidimo razvoj jednokrilnog manevra od strane komande fronta koja je, koristeći prikupljenu snagu (glavne snage 9. armije) imala nameru da probije neprijateljsko krilo da bi odbacila njegovu zaštitu (rusku 1. armiju) na sever i mogla zatim dejstvovati u povoljnem pravcu, na krilo glavne ruske mase, a pri tome primeniti delimično okruživanje iste mase, upravljajući deo snaga u njenu pozadinu i komunikacije.

Ovde možemo utvrditi da je komanda fronta primenila jednokrilni manevar kao najpovoljniji, jer sadrži sve elemente uspeha ope-

rativnog manvra, zasniva se, dakle, na istim načelima kojima se upravljao i Napoleon.

Zaslužuje pažnju i krajnost u primeni *ekonomije snaga*, koju je u ovoj operaciji, kao, uostalom, i pre toga u Istočnoj Pruskoj, primenio Hindenburg. Prema frontu razvijenih ruskih snaga ostavljeni su slabi nemački delovi, a zato je skoro 80% raspoloživih jedinica prikupljeno za rešavajuće dejstvo iz rejona Torunja (skica 45).

Skica 45. — Druga faza lodske operacije — probor prema Bžezinama.
Situacija 16. novembra 1914.

Što se tiče sledećeg operativnog načела, *iznenadenja*, učinjeno je sve da se ono postigne, što je odlično uspelo blagodareći slabom ruskom izviđanju.

Upitajmo se još da li je učinjeno sve da bi se osigurala *sloboda dejstva*? Smatramo da se može i na ovo pitanje odgovoriti pozitivno, uzimajući u obzir ondašnje podatke kojima je raspolagala komanda fronta i komanda nemačke 9. armije (operativno izviđanje bilo je slabo s obe strane). Pre svega ruska 1. armija bila je odvojena od 2.

pa je posle radi osiguranja od ove poslednje ostavljen čitav nemački korpus. Komandant ovog 1. rezervnog korpusa general fon Morgen slao je izveštaje o svojim daljim uspesima, koje je bez sumnje preuveličavao. Komanda fronta je međutim, imala pravo da na osnovu ovih podataka smatra da je 1. armija za duže vreme nesposobna za borbu. Ova je činjenica, sa svoje strane, davana puno osnova kako komandantu fronta, koji pravo stanje stvari nije poznavao, tako i komandantu 9. armije za pretpostavku da je manevar glavnih snaga 9. armije, razvijajući se na jugu, dovoljno osiguran s leđa, tj. sa severa. Da je ta pretpostavka bila pogrešna, kao što se docnije ispostavilo, lako je danas utvrditi, ali se onda ništa o tome nije znalo i ne zna se da li se i mogla dozнати cela istina.

Kako bilo da bilo, možemo doći do zaključka da su svi elementi manevra i većina operativnih načela bili u obe prve faze lođske operacije pravilno primenjeni, te je stoga sasvim razumljivo što je tok ove prve dve faze bio potpuno uspešan.

Teškoće su počele tek u III fazi.

III faza — stvarna bitka kod Loda prešla je već potpuno iz ruku komande fronta u ruke izvršioca glavnog napora operacije; to je bio nov komandant novo-formirane 9. armije general fon Makenzen. U okviru širokog jednokrilnog manevra komandanta fronta on je imao da potuče severno krilo glavne ruske mase presecajući mu odstupnicu na istok.

Pre nego što pristupimo pretresanju manevra generala Makenzena, prvo da proverimo kako je *on ocenjivao situaciju* jer, ispitujući a posteriori tok događaja, ne uzimajući dovoljno u obzir osnovu odluke iz koje ovi događaji proizilaze, lako bismo upali u suviše kritičarsko, a psihološki neopravdano raspoloženje.

Poznato je da glavna osnova svake operativne odluke, koja se oslanja po nuždi više na *pretpostavke* nego na *izveštaje*, jeste *procena situacije* od strane komandanta. Ako je ova procena pravilna, rešenje ima sve odlike opravdanosti i obećava uspeh, a ako je pogrešna, onda će i plan operacije imati pogrešne poteze i verovatno će podbaciti.

Što se tiče procene situacije od strane generala Makenzena u trenutku donošenja odluke, treba da utvrdimo da je ona nastala pod uticajem svežih uspeha (izvršenog proboga) kao i povoljnih izveštaja kako sa desnog krila (komandant 11. korpusa), tako i sa levog (general fon Morgen), jer su obojica *složno najavljuvali* povlačenje Rusa.

Glavna je, dokle, pretpostavka, na kojoj se zasnivala odluka generala Makenzena, bilo uverenje da je ruska masa pokolevana i da treba računati na njeno odstupanje ka istoku. Dovoljno je da se pregledaju izveštaji, koje je imao general Makenzen od 13. do 16. novembra, a čak i docnije⁴²⁾, pa da se prizna da njegova optimistička procena situacije nikako nije bila lišena logičkih osnova. Još 19. uveče štab armije imao je vrlo povoljne izveštaje. Beležeći ovo, Ajlzberger

⁴²⁾ Reichsarchiv, *Die Weltkrieg 1914—1918*, knjiga VI, str. 71—103.

piše: „Rusi su, sa svoje strane davali utisak da već gube nadu da će se izvući iz kazana kod Lođa“.⁴³⁾

Ovo je procena situacije. Njene psihičke osnove danas je vrlo teško rekonstruisati, te se stoga ne može u potpunosti ni sumnjati u njih, niti im davati za pravo. Treba ih prosto primiti onako kako ih je primio komandant 9. armije i poći od njegovog gledišta.

General Makenzen je rešio da uništi rusku 2. armiju dvostranim obuhvatom, spremajući njenom komandantu generalu Šejdemanu sličnu sudbinu kakva je snašla njegovog prethodnika generala Samsonova nekoliko meseci ranije kod Tanenberga.

Operativna zapovest 9. armije na dan 17. novembra počinje rečima: „Neprijatelj pokušava da izbegne naše okruživanje (Umklammerung) i povlači se na istok. Treba ga svuda zadržavati, napadati i uništavati“⁴⁴⁾. Već sam ovaj način izražavanja jako ispoljava shvatnje koje je poslužilo za osnov odluke. Iz daljeg sadržaja zapovesti proističe da su 11. u 17. korpus imali da vežu rusku 2. armiju frontalno napadajući na Lođ sa severozapada i severa. Konjički korpus generala Fromela (i takozvani Poznanjski korpus iza njega) imao je zadatku da je obuhvati preko Pabjanjica s juga, a 20. i konjički korpus Rihthofena dobili su zapovest da slome istočno krilo iste armije, zauzmu Bžezine, posle čega da obuhvate 2. armiju s istoka i preseku joj odstupnicu. 25. rezervni korpus imao je da se kreće u drugom ešelonu za 20. korpusom, spremam da produži njegovo dejstvo.⁴⁵⁾

Iz sadržaja ove zapovesti lako je shvatiti da je general Makenzen planirao dvokrilni manevr, pri čemu je, s obzirom na predviđen pravac ruskog odstupanja, pridao glavni značaj svom istočnom krilu, određujući za njega dva pešadijska korpusa i jedan konjički. Ono što zaslužuje pažnju je to da je u navedenoj zapovesti čak i 20. korpus ubrojan u to „rešavajuće levo krilo“.⁴⁶⁾

U manevru, dakle, generala Makenzena nisu oba krila bila jednak. Treba, priznati da je pridavanje važnosti levom krilu bilo u konkretnom slučaju potpuno opravdano, kako s obzirom na raspored neprijateljskih snaga, tako i na predviđene pravce njegovog odstupanja.

Dovde, dakle, teško je uočiti u radu generala Makenzena neki nepravilan potez; međutim od ovog se mesta tok operacije počeo neprimetno izopćivati.

Odmah u početku manevra desila se nepovoljna promena: ispostavilo se da se ne samo 17. korpus borи s fronta, već da je i 20. korpus primoran da se uplete u upornu borbu na suviše plitkoj dubini i

⁴³⁾ „Der Russe seinerseits schien die Hoffnung auf Rettung aus dem Kessel von Lodz so gut wie aufgegeben zu haben“ (Eilsberger, *Der Durchbruch bei Brzeziny*, str. 42, izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1930).

⁴⁴⁾ *Der Weltkrieg*, knjiga VI, str. 104.

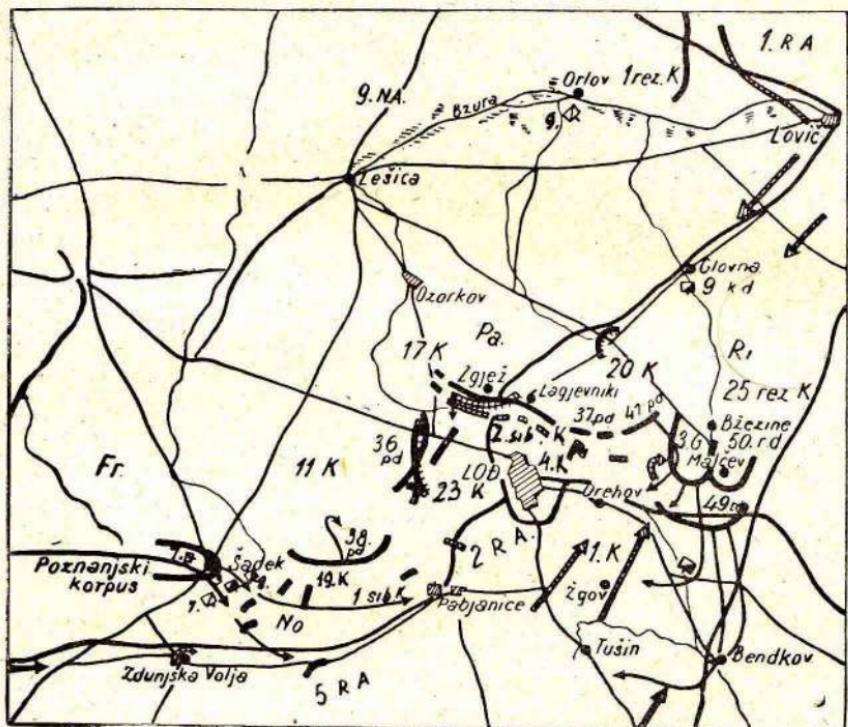
⁴⁵⁾ *Ibid.*, str. 105.

⁴⁶⁾ *Ibid.*, str. 105.

nije pošao na Bžezine. Komandant armije bio je primoran da produži obuhvatni krak upućivanjem u tom pravcu gardijske divizije i 25. rezervnog korpusa.

Situaciju koja se zbog toga stvorila predstavlja skica 46.⁴⁷⁾

Promena koju ovde vidimo bila je vrlo velika u odnosu na prvo bitnu nameru: levo, *rešavajuće*, krilo *izgubilo je svoju dubinu*. Na njegovom se čelu kretao, ne računajući konjicu, *rezervni korpus*, čija stvarna borbena snaga nije bila veća od snage jedne aktivne divizije. Zajedno s ovim korpusom bio je general Rihthofen sa svojom malobrojnom konjicom, koja je bila jako premorena zbog izvršavanja nepotrebnih i protivrečnih prethodnih zadataka. Drugim rečima,

Skica 46. — Treća faza lodske operacije. Bitka kod Loda (19. i 20. novembra 1914.)

snaga je levog krila znatno oslabila, zadržavajući, istina, sposobnost za *obuhvatanje* protivnika, ali sa znatno smanjenom mogućnošću da ga potuče u slučaju otpora. Istina je da je gardijska divizija predstavljala na ovom krilu znatnu snagu, ali ona nije bila u potpunosti potčinjena komandantu 25. korpusa i brzo se uplela u borbe koje

⁴⁷⁾ Skice 45 i 46 predstavljaju skoro tacne kopije odgovarajućih delova skica br. 10 i 11 iz VI knjige *Der Weltkrieg*. Dodato je samo nekoliko strelica, potrebnih s obzirom na smanjen format, i izbačeno prethodno grupisanje pojedinih korpusa, koje bi činilo suštinu skica nejasnom.

nisu bile usko vezane za njegov zadatak, a u svakom je slučaju dejstvovala odvojeno.

Na ovu promenu situacije general Makenzen nije obratio, prema našem mišljenju, dovoljno pažnje. Zašto? General Makenzen je težio kod Lođa, sa doslednošću i energijom svojstvenom nemačkim operativnim komandantima, da ostvari jednom donetu odluku od početka do kraja. Ne treba zaboraviti da je ista ova odlučnost donela ne mnogo ranije svim nemačkim komandantima pobedu kod Tanenberga. Treba naročito da se setimo da je baš general Makenzen komandovao kod Tanenberga 17. korpusom, koji je tamo imao sličan zadatak ovome koji je kod Lođa imalo opet levo krilo; tamo i ovde radilo se o obuhvatu neprijatelja s istoka. Znamo da su se kod Tanenberga komandanti oba krila, general fon Fransoa i Makenzen, izdužili u dva duga tanka kraka okružujući neprijatelja s juga i istoka i da su, *благодареći баš tome*, blagodareći okruživanju i odsecanju glavnih snaga ruske 2. armije, osigurali sebi i svom komandantu rešavajuću pobjedu.

Nema izgleda da su misaone analogije Tanenberga i Lođa vrlo izrazite. Uzmimo, na primer, u obzir depešu generala Makenzena komandantu 25. korpusa generalu Šeferu, poslatu 18. novembra pre podne, u kojoj ga poziva da krene na jug, na Bendkov, „najefikasnijim maršem“. Ova se depeša završava rečima:

„Ne skretati prerano ka sredini (na zapad), da biste stalno zadržali mogućnost natkriljavanja“⁴⁸⁾. Ako pogledamo skicu 46, zapićemo tanke dugačke strelice koje produžuju 25. korpus daleko na jug, na Bendkov, Tušin, zatim na Žgov (Rzgow). Konjica fon Rihthofena imala je da ide još dublje, čak na Pjotrkov (oko 20 km na jug od Blendova).

„Nich zu fröh einschwenken“ („Ne zaokrenuti prerano“) — depeširao je Makenzen. Zar, čitajući ove reči, ne vidimo pred očima dugu, tanku nit u koju se izdužila grupa generala fon Fransoa od Niborka čak do blizu Vjelbarka (skica 43)?

Pregledavajući izveštaje i zapovesti iz bitke kod Lođa i ulazeći najpažljivije u pobude redom donošenih odluka, da bismo pronašli prekretnu tačku koja je odvela pravilnu i celishodnu operacijsku zamisao pogrešnim putem, nehotice se zaustavljamo baš na ove četiri reči: „nich zu fröh einschwenken“. Ovde je nesumnjivo operacija podlegla preteranom razvlačenju. General Makenzen je, budući pod svežim utiskom bitke kod Tanenberga i *nisko ocenjujući otpornost protivnika*, htio da pomoći daleko pruženih krakova, obuhvati što više njegovih delova, te ih je stoga i obuhvatio više nego što je mogao da ih *slomi snagom*. Klešta se nisu mogla zatvoriti. Korpsi 9. armije razvukli su se na frontu skoro dvostruko širem od polaznog, jer je dostizao širinu od 350 km, a to se desilo zbog toga što je komandant 9. armije htio „da sa četiri korpusa sa sviju strana okruži pet i po ruskih“⁴⁹⁾.

⁴⁸⁾ „Nicht zu früh einschwenken, um dauernd zu flankieren“ (*Der Weltkrieg*, knj. VI, str. 109).

⁴⁹⁾ Plk. dipl. Rósycki, *Brzeziny*. („Bellona“, januar-februar 1936).

Kakve su bile posledice ovog razvlačenja? Pre svega te da se na štetu prekomerno razvodnjeno elementa *obuhvata* postepeno potpuno izgubio elemenat snage. 15. korpus (tačnije samo jedna njegova divizija, 49. rezervna) stigao je najzad po širokom luku čak do blizu Lođa, izbjajajući ka njemu s *juga*, ali su njegove jedinice bile potpuno iscrpene usled ovog zaobilaznog marša. Trupe su već videle izbliza fabričke dimnjake Lođa i znale su da tamo, usred tih dimnjaka, kuca srce protivnika, da je tamo komanda 2. armije. Jedinice 25. korpusa bile su svesne toga da je dovoljno probiti se još nekoliko kilometara dalje pa da se uništi sama srž protivničkog otpora. Ali za to je već nedostajalo snaga, mada su za zaštitu predgrađa Rusi morali da angažuju poslednje ostatke svojih jedinica. Tamo su već bile čak i takve jedinice kao odred kozačkog oficira Karaulova, sastavljen od pionira, posilnih i kurira.

Valja naglasiti da je tamo, prema predgrađu Lođa, odnosno na rešavajućem mestu i u rešavajućem momentu bitke, *probojnu snagu nemačke 9. armije predstavljalo još samo nekoliko iscrpenih rezervnih bataljona*, koji su činili čelni čvor široke i tanke mreže. Nije pomoglo ni sjajno junaštvo ove šake rezervista, koji su maršovali čitavih noći, a tukli se čitave dane po mrazu bez šinjela. Nisu pomogli ni takvi dokazi čvrstine oficira kao čuveni usamljeni put pukovskog ađutanta iz 49. pešadijske rezervne divizije po pomoć kod 4. divizije, kao ni požrtvovanje onog intendantskog savetnika (Intendanturrat) Eberharta Krampa, koji je posle pogibije strojevih oficira uzeo komandu nad odredom pešadije i vodio ga na poslednji, beskoristan juriš.

Grob ovog hrabrog komandanta i do danas tačno obeležava mesto gde su se iscrpli poslednji ostaci *snaga rešavajućeg krila* Makenzenove armije.

Na korak od postizanja potpunog *operativnog* uspeha ponestalo je *taktičkih* snaga za njegovo iznuđivanje. Možda bi dva sveža bataljona odlučila onog dana sudbinu ruske 2. armije, ali ih nije bilo, jer se zaboravilo na istinu da „snage brzo nestaju u ofanzivi“ (fon Kul).

Cinjenica je da su na početku manevra levog krila 2. armije bila 2 pešadijska korpusa, 1 gardijska divizija i 1 konjički korpus, dok je na njegovom cilju, kod Lođa, ostalo samo nekoliko premorenih bataljona.

Da li je moglo biti drukčije?

Može se tvrditi da je sigurno moglo. Da se na vreme uočilo kako zapadno krilo nije u mogućnosti da obrazuje drugi krak klešta i da se prestalo na njega računati, kao i da se sa 25. korpusom nije išlo tako daleko na jug, već da se okrenuo zajedno sa gardom negde u rejonu Karpina najkraćim putem prema Lođu, obrazovao bi se zbijen, svežiji i za jedan dan raniji udarac, posle kojeg bi žestok otpor 2. ar-

mije morao da prsne.⁵⁰⁾ Dejstvo ove zbijene snage koja udara u dovoljno povoljnem pravcu, moglo se onda produžiti obuhvatnim pokretom konjičkog korpusa Rihthofena, koji je mogao da deo snaga uputi na jug u susret ruskom konjičkom korpusu Novikova, a većim delom da udari iz prostora Bendkova, preko Tušina na Lođ, preduhitajući mogućnost da se ova varoš zaštitи ruskim jedinicama na brzu ruku i dockan skupljenim, kao što je bio onaj odred Karaulova.

Na taj način bi izmenjena vodeća zamisao operacije preinačila, istina, dvokrilni manevar u jednokrilni, ali, bi mu osigurala snagu, povoljan prvac udara i mogućnost obuhvata, učinila bi ga sposobnim da odnese rešavajuću operativnu pobjedu.

U stvarnosti se desilo drukčije. Grupa generala Šefera, koja se junački borila, na kraju se bespomoćno zaustavila i postepeno se sama našla u klopcu, opkoljena od ruskih snaga koje su nadirale prema njoj. Sa severa joj je odsekla odstupnicu 1. armija, dok su jednovremeno s juga sve jače nadirale jedinice 5. armije. Usled ovog se stvorila situacija koja je nametala misao o poznatoj izreci, da onaj koji obuhvata i sam, u slučaju neuspela, može da podlegne obuhvatu. I pored skoro potpunog okruženja, nemačke jedinice, u neprekidnoj borbi, ne samo što su uspele da se probiju na sever već su izvele iz te zamke više zarobljenika nego što su imale sopstvenih vojnika, ne gubeći pri tome ni jedan zaplenjeni top. Ovi dokazi izuzetne borbenosti ublažili su gorčinu neuspela. Ako se osim toga uzme u obzir da je ovaj smeli manevar ipak oduzeo zadugo ofanzivni karakter celom ruskom frontu, možemo ga ubrojiti čak i u red strategijskih uspeha.

Nama, međutim, koji u ovom trenutku ispitujemo suštinu manevra, ovi pozitivni taktički i strategijski rezultati ne treba da zaklanjaju činjenicu da je *operativni* manevar, i pored svega toga, podbacio i to zbog nedovoljne jačine oba krila.

Ovo nije bio usamljen slučaj 1914. godine. Setimo se već opisane bitke kod Komarova, u kojoj je komandant austrijske 4. armije general fon Aufenberg takođe primenio dvokrilni manevar i zbog skoro istih razloga pretrpeo neuspeh. Pored odstupanja od načela slobode dejstva, nije bilo na levom krilu ove bitke ni dovoljno snaga. Usled toga su kraci klešta dveju austrijskih grupa koje su se tamo borile, prilikom njihovog sklapanja, već uzajamno videli eksplozije svojih artiljerijskih zrna, ali nisu mogli više da pruže jedan drugom ruku.

Prisećajući se ovih slučajeva, živo nam pada na pamet Šlifenovo načelo. On je pod uticajem pravog shvatanja bitke kod Kane utvrdio: da dvokrilni manevar samo onda može da ima uspeha, ako *zbir vrednosti* oba krila omogućuje da se ona spoje. Radi se o tome da oba krila *zajedno uzeta* odigraju u dubini neprijateljeve mase ulogu gvozdene prečage koja se, i pored njegovog otpora, postavlja, preko najvažnijih puteva odstupnice.

⁵⁰⁾ Ovakvo mišljenje izlaže se kako u pomenutoj VI knjizi izdanja *Der Weltkrieg* (strana 221. i 222.), tako i kod generala Ludendorfa u njegovim memoarima.

U sve tri razmatrane bitke ova je prečaga, istina, postojala, ali je imala oblik više duge i tanke drvene letve, a ne jake poluge koja bi u slučaju potrebe mogla da odseče neprijateljske ruke ako bi je zadržavale. U jednom od tih slučajeva, kod Tanenberga, ova se tanka letva pokazala dovoljnom da se demoralisani protivnik zatvori i uništi, dok je u dva druga slučaja, kod Komarova i Lođa, isti taj neprijatelj ipak imao dovoljno čvrstine, pa ne samo što je izdržao moralno dejstvo obuhvata, već je snažno udario po vezama koje su ga sputavale, posle čega su se ti kraci, izranjavljeni i slabici, opustili i oslobodili iz zagrljaja svoj plen, koji je već izgledao kao siguran.

9. NESTANAK OPERATIVNE MANEVARSKE SPOSOBNOSTI U GODINAMA 1915—1918.

Verovatno je da nisu samo taktički obziri formirali Šlifenovo shvatanje u tom smislu da on nije bio pristalica anemičnog okruživanja, već da je pri tome takođe igrala ulogu želja da se operacijama da brzina pomoći sigurnog i snažnog dejstva. Njegov se prvi operacijski plan protiv Francuske zasnivao na stvaranju dve jake grupe, koje su imale da provale u oba krila francuske grupacije i nadmoćnošću izbore obuhvat. Vodeća misao drugog plana, pretresanog detaljnije u ranijim odeljcima, bila je želja za obuhvatom koji bi svojom snagom izborilo severno francusko krilo. Ova je namera proisticala iz istih pobuda na kojima je bila zasnovana odluka Fridriha Velikog kod Lojtena: radilo se o okruživanju i lomljenu protivnikovog krila, da bi se zatim savila i zgnječila cela njegova grupacija i da bi se jednovremeno izišlo u njegovu pozadinu.

U vremenu prelaženja preko Belgije, zapadna je operacija imala tok sličan onom u bici kod Lojtena. Međutim, pošto na nemačkom krilu nije bilo ni Citenove konjice niti ikoga da obuhvati i zadrži krajnje francusko krilo, protivnik je uspeo da izbegne bitku i stalno se povlačio, izdužujući jednovremeno grozničavo svoj front u zapadnom pravcu. Već negde oko 20. avgusta potpuno su nestale sličnosti sa bitkom kod Lojtena, jer je francusko krilo, koje su produžili Englezi, već potpuno preprečilo Nemcima put, dopirući skoro čak do zapadnog kraja nemačkog fronta koji se valjao napred.

Od tog trenutka mogu se tražiti sličnosti samo sa bitkom kod Leuktre: nasuprot podjednako tankom francuskom krilu, još se kretao napred dubok blok nemačke 1. i 2. armije. Da se Francuzima i Englezima u ovom trenutku prohtelo da se zaustave i prime bitku, nastupilo bi isto što i kod Leuktre: ravnomerno razvijen francuski poredak bio bi slomljen sasredenim udarom mase 1. i 2. armije. Ovo se nije desilo iz dva razloga:

prvo, nemački udarni „blok“ upravo nije predstavljao više masu, jer je bio, kao što je poznato, jako oslabljen od početka;

drugo, Englezi i francuska 5. armija nisu se ponašali kao Spartanci kod Leuktre, jer nisu primili bitku, već su se (ne računajući

lokalna protivdejstva 5. armije) i dalje provlačili čekajući sve dok krilni manevar francuske 6. armije ne rastereti glavne savezničke snage od jakog nemačkog pritiska.

Kao što je u Belgiji, zato što protivnik nije bio zadržavan podbacila vodeća ideja iz bitke kod Lojtena, tako je i docnije, u severnoj Francuskoj, podbacila ideja iz bitke kod Leuktre, delimično iz istog razloga, a delimično zato što nije bilo probojne snage.

Kada je zatim došlo do dva uzastopna udara francuske 6. armije sa zapada na Nemce, ispostavilo se da je nemački manevar, zasnovan na želji obuhvata i proboga, potpuno podbacio, prvo, zbog toga što je i sam bio *obuhvaćen*, a drugo, što se njegova snaga iscrplala.

„Die Kräfte schwinden, schnell in der Offensive“ Moltke mlađi, kao i docnije Makenzen, nije uzeo dovoljno u obzir činjenicu da je, istina, moderna udarna snaga dobila odlike gvozdjenog ovna, ali moderna vatra ima svojstvo da topi gvožđe silinom i brzinom aparata za zavarivanje.

*

* * *

Stalni i sve veći brojni porast narodnih vojski, koji je povlačio za sobom pomenutu tromost trupa i povećao teškoće komandovanja, doveo je najzad 1915. godine do tako duboke krize ratne veštine kakvu istorija dotada nije zabeležila.

Ova je kriza mogla već ranije da nastupi. Da je hrabra francuska vojska, zapojena visokim patriotizmom, imala dobro komandovanje u godinama 1870–71, ili da nije veština maršala Moltkea uspela da onda pravilno reši težak zadatak moderne koncentracije, a u toku operacija da uskladije na vreme divergentne inicijative potčinjenih, ko zna da li će pojava stabilizacije, zapažena u I svetskom ratu, ne bi javila još onda, četrdeset godina ranije.

Neizmerno brojno povećanje vojski i porast prostora koji su one zauzimale, morali su da dovedu do manevarske tromosti pre svega zbog toga što tako znatno povećanje *razmera opérativnih dejstava* nikako nije islo u korak sa *porastom brzine kretanja* vojski.

Pored ovog najvažnijeg uzroka krize ratne veštine, pojavila su se još dva druga:

1) *izviđačko vazduhoplovstvo* počelo je da uništava elemenat iznenađenja, koji je predstavljaо jedan od osnova ratne veštine;

2) masovno uvodenje *mitraljeza* znatno je smanjilo mogućnosti napada, a jedino napad može da predstavlja vrhunac operacije koji dovodi do rešavajućeg rezultata.

*

* * *

Treba takođe biti svestan da je artiljerija, koja je za vreme Napoleona odigrala tako veliku ulogu pri *potpomaganju napada* (setimo se makar samo Vagrama i Fridlanda), dobijala posle njegove epohe sve veći značaj. Pronalazak brzometnih topova i porast teške arti-

ljerije pridali su ovom rodu vojske takvu snagu savlađivanja otpora, da je sposobnost napada, potpomognutog od strane artiljerije, znatno nadmašivala snagu odbrane. Ne treba zaboraviti da je artiljerijska vatrica utoliko efikasnija ukoliko je sasređenja, odnosno da može mnogo bolje da potpomaže dubok napad na uskom frontu, nego da sadejstvuje mnogo široj i plićoj odbrambenoj grupaciji. Usled ovog artiljerija predstavlja pre svega *oružje napada*, a u odbrani *samo dopunjuje* mrežu sopstvene vatre pešadije, i to na onim mestima koje teško dostiže pešadijsko naoružanje sa *položenom putanjom*, ili kad su ta mesta suviše udaljena.

Kratko vreme pre I svetskog rata masovno je uveden u evropskim vojskama mitraljez, koji je od samog početka tog rata odigrao znatnu ulogu. Može se smelo kazati da se pre ovog rata (pa čak još i sada) nedovoljno cenio ogroman uticaj koji je uvođenje ovog oružja proizvelo na *taktičke mogućnosti* vojski, a zatim i na *karakter operativnih dejstava*.

Obratimo pažnju na to da pešak ima dosta izgleda da ostane čitav pri prolazjenju čak kroz i najživlju i najjaču vatru artiljerije, izvodenu velikim brojem baterija sa огромnim utroškom municije, dok gotovo nema *nikakvih* izgleda da prođe kroz dobro smeštenu plitku zapreku koju čine jedva *dva* mitraljeza, stvarajući naizmeničnim dejstvom, na širini od 600 metara ravnog zemljišta *potpuno polje smrti*. Relativna jevtinoga mitraljeza i njegove municije dovele su, zajedno sa lakoćom rukovanja njime, do masovnog uvođenja ovog oružja, usled čega je vrlo jako porasla snaga brišuće i neprekidne, a uz to neizmerno efikasne vatre. Uslovi života na bojištu promenili su se vrlo izrazito, od 1914. godine, onemogućujući živim bićima da se ne kažnjeno kreću po bojištu u zoni efikasne mitraljeske vatre. Ovo je pojačalo u vrlo velikom stepenu snagu *odbrane*. Počeli su se dešavati slučajevi da dva dobro zaklonjena mitraljeza zaustavljaju bočnom vatrom čitave pukove u napadu. Artiljerija je svakako odmah preduzela borbu sa ovim novim oružjem, ali se ispostavilo da mitraljez, zajedno sa poslugom, predstavlja za artiljeriju tako malu metu da treba potrošiti najmanje 200 topovskih metaka za njegovo dovoljno sigurno uništenje, a da i ne pomenemo to da lako maskiranje i promena položaja mitraljeza, ili njegov smeštaj u betonski zaklon, još više smanjuju izglede artiljerije na uspeh u ovoj borbi.

Posledice ovog promjenjenog stanja stvari ispoljile su se 1914. godine vrlo brzo. Pre svega, pešak je došao do ubeđenja da, bacajući se na zemlju bilo da se odmori bilo da sačeka pomoći artiljerije, mora odmah i *da se ukopa*, jer ga u protivnom gusta mitraljeska i puščana vatrica može brzo da izbaci iz borbe. Pešadija je, dakle, počela hitro da se služi ašovčićima, a psihološki je lako shvatljivo da čovek nerado napušta sveže iskopane zaklone koji ga koliko-toliko štite od smrtonosne vatre. Pešak je počeo da se sve više obraća artiljercu, tražeći uništenje ili, u najmanju ruku, neutralisanje neprijateljskih mitraljeza, a sve je to učinilo da su napadi postali lagani i metodični. Ofanzivni elan pešadije smanjivao se iz dana u dan pod uticajem ve-

likih gubitaka, dok najzad nije došlo do ustaljenja poznatog načela da „artiljerija osvaja teren, a pešadija ga samo poseda“.

Zaslužuje pažnju i to da se ova disproporcija snaga napada i odbrane, koja je onda počela da se javlja u vidu slabljenja ofanzivnih taktičkih mogućnosti, poklopila u jesen 1914. godine sa iscrpenošću snage velikih operativnih manevara, koji su svi podbacili. Izgleda da su oni podbacili ne samo usled pogrešaka pri planiranju ili izvršenju, već delimično i pod uticajem promenjenih borbenih uslova, jer je jedan od tri najvažnija elementa operativnog manevra, *činilac prikupljene ofanzivne snage*, počeo da pokazuje znak iscrpenosti.

Nije uspeo, dakle, ni uvodni nemački manevr protiv Francuske, niti austrijska ofanziva na Krasnik i Lublin, a isto tako ni ruska ofanziva na Istočnu Prusku. Samo su *protivofanzive* imale uspeh, što predstavlja činjenicu o kojoj valja razmisliti, ako se setimo da su skoro sve velike operativne pobeđe iz 1914. godine — bilo da je to francuski manevr u bici na Marni, bilo Hindenburgova dejstva u Istočnoj Pruskoj, a zatim kod Loda, bilo ruska ofanzivna dejstva u Malopoljskoj (Galiciji) itd. — imale odlike *protivofanzive*, onda moramo doći do zaključka da ovaj uspeh operativnih *protivdejstava* na štetu *čisto ofanzivnih* manevara, dakle, pojavu štetnu u operativnom smislu, ne možemo pripisivati isključivo samo sticaju okolnosti. Vrlo je verovatno da je veliki procenat gubitaka, koji je od momenta masovne primene mitraljeza počeo da trpi napadač, stvorio 1914. godine bolje uslove borbe za onog ko uspe da izdrži napad, a zatim da udari na protivnika desetkovani vratom. Međutim, pošto je i onaj što je vršio protivnapad trepo takođe velike gubitke, usled čega je posle trenutnog uspeha i sam malaksavao, on je, ne uspevši da postigne odlučujući rezultat, bio primoran da obustavi dalja ofanzivna dejstva.

Poznato je da svako, čak i najmanje, zadržavanje napada primorava pešadiju da se ukopa. Ako je, dakle, napad ili protivnapad zastao, bilo zbog toga što je bio loše organizovan, bilo zato što su snage bile suviše slabe, bilo što je trebalo čekati na pomoć više jedinice, na uvođenje sopstvenih rezervi ili makar na podršku artiljerijske vatrenote, onda se svakog sata, a pogotovo svakog dana, menjalo lice bojišta. Sledеći je dan po zaustavljanju pokreta već zaticao pešadiju duboko ukopanu u poljska utvrđenja, jer je domet mitraljeske i artiljerijske neprijateljske vatrenote bio još onda velik; nije bilo dovoljno da se ukopa samo prva linija. Četne, bataljonske, pukovske pa čak i divizijske rezerve morale su da razrede na zemljištu svoje borbene poretkete i traže zaklon u zemlji, jer su u protivnom slučaju mogle da budu brzo desetkovane snažnom efikasnom vatrom. Dotur municije i hrane kao i dostavljanje zapovesti prinudili su odmah na kopanje rovova za vezu i saobraćajnicu, jer oprezan mitraljez nije dozvoljavao čak ni da se pomoli glava iz rova, a da i ne govorimo o pretrčavanju kurira i još manje o prenošenju sanduka sa municijom, kazana sa hranom itd. Nastajale su, dakle, sve brojnije saobraćajnice, prvo između pojedinih pešaka, zatim između vodova i četa, a jednovremeno

od prednjih jedinica unazad do komandnih mesta, artiljerije, rezervi itd.

Na taj je način ratni život, oteran sa površine, počeo da urasta u zemlju i da se smešta u njoj već posle nekoliko dana za stalno, tako da se teško mogao pomeriti s mesta. Vojska koju je odozgo tukla usijana mreža vatre svakojakog oružja, a spreda zatvarala neprolazna zona zaprečne mitraljeske vatre, pribila se uz zemlju kao patuljasta biljka i prilagodila se brzo ovako izmenjenim uslovima života i borbe. Jedinice, zadržavane makar privremeno, nemajući mogućnosti da se održe na površini zemlje, niti da se pomeraju napred, odmah su puštale u zemlju hiljadu lopata — korena i počele da rastu jedino u onim pravcima odakle nije pretila smrtonosna vatra, dakle, u dužinu i u pozadinu.

Već nekoliko nedelja posle zaustavljanja ma koje ofanzive započelo je da su sopstvene i neprijateljske jedinice toliko ukopane u zemlju, da je bila potrebna velika disciplina i moralna snaga da bi se sopstvene jedinice odvojile od nje i bacile u napad. Jednovremeno je trebalo staviti u dejstvo jaku artiljeriju da bi se uništila ili bar pocepala, ukopana u zemljište, mreža neprijateljske vatre.

Cinilac dinamičke snage slabio je, dakle, sve više. Jednovremeno su počeli da nestaju uslovi za primenu drugog elementa operativnog manevra: činioca *obuhvata*. Posle anemičnih napora uzajamnog zao-kruživanja, koji su vršeni sporom pešadijom u takozvanoj trci k moru, nestala su operativna krila. Vojske su se razvukle u širinu oslanjajući krila na granice i mora. Da bi se obuhvatilo protivničko krilo trebalo je prvo snagom stvoriti otvor u neprekidnoj liniji fronta, kako bi se stvorilo *veštačko krilo*, a takav je probaj postajao iz dana u dan sve teži usled jačanja otpora. Vojske su se, dakle, ukocile u vidu dugih ukopanih frontova, koji su postepeno dobijali takvu dužinu, da je širok probaj fronta u cilju stvaranja dovoljno širokog i dubokog operativnog otvora, postao neobično težak i skup, kako s obzirom na gubitke tako i na utrošak municije. Ako je ovakav probaj čak i uspevao, to je protivnik ili pravio oko otvora taktički „džep“, likvidirajući ga zatim vatrom i protivnapadima, ili je povlačio deo ili celinu fronta nešto unazad na ranije pripremljene odbrane (prihvratne) položaje. Na taj se način cela operativna korist, koja je ostajala u rukama komandanata uspešne ofanzive, ograničavala na osvajanje zemljišta upropasćenog artiljerijskim zrnima, preoranog levicima, načičkanog bodljikavom žicom i ostacima razbijenog ratnog materijala.

— Operativni se manevar brzo odrekao svog osnovnog cilja: *postizanja rešavajuće pobeđe*.

Ljudi su se morali zadovoljiti borbom za „ograničene ciljeve“ u kojima je nazivano uspehom osvajanje nekoliko kilometara opustošene mreže utvrđenja. Ovakva sitna osvajanja terena i nanošenje gubitaka postali su vremenom *cilj „operacija“*. Pripremali su se veliki i teški napadi kojima su prethodile artiljerijske pripreme od po nekoliko sati ili čak nekoliko dana. Rezultat ovako shvaćenih opera-

tivnih dejstava bilo je često potpuno uništenje žive sile neznatnog odseka neprijateljskog položaja, i gotovo ništa više.

— Od tri glavna elementa operativnog manevra, dakle, povoljnog pravca, obuhvata i prikupljene snage, prva dva nisu uopšte dolazila u obzir, dok je treći, izopačen i nepokretan, dobio oblik mehaničkog malja koji udara ne zato da bi slomio *najvažniju tačku oslonca* operativne ravnoteže protivnika, već da bi uništio *jedan od mnogih jednakih sastavnih delova* njegovih snaga. Operativni je manevar prestaо biti ono što jeste.

Postepeno, kada je rat na kraju krajeva dobio karakter borbe za iscrpljenje, pažnja se prenela izvan vojske koja se borila, u dubinu neprijateljske zemlje. Počelo se služiti svim sredstvima da bi se iscrpli moralno i materijalno ne samo vojska, već i civilno stanovništvo protivničke strane. Na taj način ne samo da je došlo do pada ratne veštine, već je rat dobio tako okrutan karakter kakav nije imao od varvarskog doba.

— Da li su za vreme I svetskog rata postojale mogućnosti da se promeni ovakvo stanje stvari?

Sumnjivo. Možda bi dobrovoljno, naglo i vrlo duboko povlačenje jednog od protivnika bilo u stanju da izvuče drugog iz ukopanog i bodljikavom žicom opletenog odbrambenog položaja sa ciljem da se on potuče na otvorenom polju. Posle izvršenja takvog odskoka unazad, trebalo bi brzo izvršiti ogromno pregrupisavanje (po uvećanom obrascu nemačke 9. armije pred bitkom kod Lođa) i udariti *zbijenom snagom u povoljnem pravcu* na nailazećeg protivnika.

Nećemo pokušavati da prefresemogućnosti ovakve operacije koja zahteva ogromne, a pri tome potpuno tajne radnje na pripremanju odvajanja od protivnika, odstupanja i pregrupisavanja velikih operativnih masa za protivofanzivu. Ne zna se da li bi se stepen rizika, spojen sa napuštanjem najmanje 200 kilometara zemljišta (kao što je to bilo u manjem stepenu pre bitke kod Lođa, a zatim kod poljskog povlačenja na Visli), pokrio predviđenim koristima ovakve operacije a da li bi tehničke teškoće (oko izdavanja zapovesti, komunikacija) omogućile njen izvršenje. U svakom slučaju niko nije izvršio ovakav pokušaj na stepenu vekovnog komandovanja, te je stoga I svetski rat ostao do kraja u svom obliku taktičko-materijalne borbe za iscrpljivanje.

Međutim, već su u toku ovog rata preuzeti pokušaji izravnavanja nesrazmernog odnosa snaga napada i odbrane, naime pomoću bojnih otrova, tenkova i najzad ratnog vazduhoplovstva. Svi ovi pokušaji nisu stigli da ispolje svoje stvarne mogućnosti u I svetskom ratu, te će stoga taj opit uslediti tek u sledećem evropskom ratu. Ako to bude uspešan pokušaj za brze rodove vojske i ako operativni komandant uspe da prida svojim operacijama brz i snažan karakter, zasnovan na načelima ratne veštine, onda će se možda operativni mane-

var trajno preporoditi. Međutim, ako moderni rodovi vojske podlegnu brzom trošenju usled gubitaka i stariji rodovi vojske usled toga što bi im se prilagođavali, što je vrlo moguće, i ako odmah nastupi intelektualna ravnoteža komandanata kao i fizička i moralna ravnoteža vojski, može posle uvodnog manevarskog perioda, doći ponovo do perioda materijalnog rata, jer će vatra ponovo saterati vojske u rovove, razvući njihove odbrambene sisteme u širinu i oduzeti im ponovo moralne i fizičke sposobnosti efikasnog ofanzivnog istupanja.

Odgavde bi se mogla izvući dva zaključka:

1) za prvi, pokretljiv period rata treba prikupiti što veću *operativnu* snagu i što više ofanzivnih borbenih sredstava, a jednovremeno izdici ratnu veština komandanta na što viši nivo;

2) pripremajući na taj način uslove za *operativni* manevar, ne sme se zanemariti *strategijsko* pripremanje čitave zemlje za dugotrajan materijalan rat niti *taktičko* pripremanje komandanata i trupa za drugi period ratnih dejstava, koji uvek može nastupiti pošto se iscrpu manevarske mogućnosti i dobiti uporan karakter rovovskog rata.

Dugotrajan karakter građanskog rata u Španiji, koji već dve godine ima toliko osobina sličnih slabijim odsecima stabilizovanog I svetskog rata iz godine 1915—1918. ne dopušta da se zaboravi stalna pretnja iscrpljujućeg rata. Može i treba da se misli o načinima izbegavanja ovog uništavajućeg oblika rata, što međutim ne može da znači isto što i zanemarivanje priprema vojske i čitave zemlje za iscrpljujući rat jer, i pored svega, on može da postane drugi i vrlo otegnut čin budućeg evropskog rata⁵¹⁾.

Smatramo, dakle, da će, pored pripremanja komandanata i trupa za manevarski rat, biti neophodno da se *paralelno* razvijaju iskustva zbijene i jako organizovane pozicijske vojne (koja može da se pojavi na više mesta i u manevarskom ratu). Jednovremeno je potrebno obratiti veliku pažnju na *materijalno pripremanje* čitave zemlje za dugotrajan rat. Zanemarivanja na tom polju mogu da koštaju mnogo nepotrebno prolivene krvi i da povuku za sobom opasne moralne udare⁵²⁾.

10. POKUŠAJI OBNAVLJANJA MANEVRA

U docijnjim ratovima, koji su se odvijali posle 1918. godine, bez teškoće uočavamo pokušaje obnavljanja manevra. Na prvo mesto

⁵¹⁾ Najnoviji ratni događaji, a posebno kinesko-japanski rat, ukazuju da treba opet računati sa slabim izgledima na lak i brz rat — i pored ogromne taktičke i tehničke nadmoćnosti kojom raspolažu Japanci. Pri većoj ravnoteži snaga, koja je najčešća u Evropi, rat može da ima još uporniji karakter ukoliko podbace uvodne operacije.

⁵²⁾ *Zaključak je ovaj u potpunosti potvrdio dugotrajan, skoro šestogodišnji tok II svetskog rata, čiji su početak (1939—1941.) i završetak (1945.) bili bogati u „munjevitim“ operacijama, dok je sredina (1942—1944.) predstavljala period borbe za iscrpljivanje, prošaran ne suviše čestim (naročito na zapadu) pokretnim operacijama.*

se ističe svakako najraniji i u isto vreme najveći od njih, poljsko-sovjetski rat. Komandanti i većina vojnika obe strane bili su onda pod svežim utiskom I svetskog rata, te su stoga taktički tragovi taklike rovovske vojne vladali u početku svuda s ove i one strane fronta. Nastala je nova — čudnovata forma rata, takozvana „taktika masa bez masa“. Primjenjivani su mahom linijski borbeni poreci rovovske borbe, trasirane su na zemljištu guste mreže uzastopnih „položaja“, koje nije imao ko da izgrađuje niti da poseda. Revnosno su se podražavali običaji materijalnog rata, a nije se raspolažalo skoro nikakvim materijalom. Planirani su veliki proboji, a nije bilo za to niti snaga niti sredstava. Brojni su rezervni položaji ostajali u vidu crteža na papiru itd. Divizije su posedale odbrambene odseke širine 30, 50, 80 km, napadale su na frontu od 5, 10 i više km, a sve to uz vrlo malu količinu topova i municije za potpomaganje ovih napada, kao i često uz potpuno nemanje ratnog materijala.

Iz ovih razloga opšti je oblik operativnih borbenih poredaka bio još dugo veoma bled i malokrvan. Hiljadu bajoneta prikupljenih na jednoj tački u operativnoj rezervi predstavljalo je veliku snagu. Sve se razvlačilo u širinu, jer su komandanti malih armija, čija stvarna borbena snaga često nije prelazila brojno stanje 1–2 normalne streljačke divizije, dobijali zone dejstva širine po 100, 150 i više kilometara. Pošto su bili navikli u I svetskom ratu na neprekidan front, dakle, na to da trupe posedaju svu širinu zone dejstva, rešavali su svoje zadatke na vrlo jednostavan način. Delili su zonu dejstva na onoliko delova koliko su imali potčinjenih i prenosili na njih zadatke napada ili odbrane. Ovi su, pak, radili to isto u odnosu na svoje potčinjene. Zbog toga su svi zadaci postajali većim delom neizvodljivi, ali pošto se tako radilo obostrano, to se ovo nije brzo uočilo, utoliko pre što se obostrano razređivanje snaga uzajamno uravnotežavalо i nije povlačilo za sobom ni za jednog od protivnika tako loše posledice kakve bi se mogle očekivati. Obe su se vojske razvukle u širinu u dugačke, paučinasto slabe frontove, te je stoga u tom početnom periodu rata bilo još manje uslova za operativni manevar nego u I svetskom ratu: linijski frontovi ne samo što nisu pružali mogućnost obuhvata u povoljnem pravcu već čak nije bilo od čega da se stvari ma kakav elemenat snage, jer su sve jedinice od voda do armije bile veoma razvučene u širinu i prosto su se rasplinile po terenu. Osim toga, nedostajalo je u početku rata makavog elementa operativnog pokreta. Diskreditovana u periodu svetskog pozicijskog rata, konjica se još nije uzdigla; tenkova, pak, i aviona bilo je vrlo malo, a oni koji su dejstvovali bili su jako istrošeni.

Ne treba se čuditi što se u ovakvim uslovima rat odlikovao potpunom operativnom slabošću, a razlikovao se od I svetskog rata samo po tome što je bio mnogo manje krvav zbog nedostatka guste vatre. (Vrlo slične znake ispoljava sada*) — uzgred rečeno, građanski rat u Španiji.)

^{*)} Knjiga je pisana 1936–38. godine. — Prim. prev.

Tipična je, dakle, odlika prvog perioda poljsko-sovjetskog rata bilo prihvatanje *oblika* materijalnog rata (od strane oba protivnika), bez njegove materijalne *sadržine*, usled čega su se odigrale najbezbojnije frontalne bitke koje su ikada zapažene u istoriji⁵³⁾.

Disproporcija između forme i sadržaja ispoljavala se na svim poljima rata. Čak je i organizacijska terminologija bila u pogledu forme primenjivana proizvoljno u odnosu na stvarnost: „armije“ su bile u stvari, u pogledu jačine, veoma izdrobljeni korpsi ili čak divizije, pukovi su bili bataljoni itd. Brojna stanja su bila vrlo neu jednačena. Pojedini su pukovi bili često jači od čitavih susednih divizija, usled čega su se dešavali takvi slučajevi, da je jedan puk razbijao dve ili tri neprijateljske „divizije“, što još i danas predstavlja izvor čestih istorijskih nesporazuma. Krupni termini, uzeti iz rečnika I svetskog rata, bili su često u smešnoj suprotnosti sa stvarnim vrednostima. „Jako izgrađen prihvatni položaj“ često je predstavljao tanku liniju ovde-onde iskopanih rovića, dok je „žestoku koncentraciju artiljerijske vatre“ često predstavljala vatra dve baterije, koje su zajedno u toku čitavog napada ispalile 40 zrna itd. Bilo je komandira koji su u toku cele zimske kampanje, koja je trajala niz meseci, ispalili po 200 zrna, jer nisu ni imali više municije.

Inicijativa viših komandanata mogla je da se izrazi, pošto nije bilo većih rezervi, samo izdavanjem zapovesti, često neizvodljivih, koje su zbog toga brzo gubile svoju ozbiljnu i efikasnu ulogu. Postepeno je operativna inicijativa silazila sve niže, jer u onim uslovima, a naročito usled slabe mreže veza, ukoliko je bio niži komandant, utoliko je imao relativno više snaga u rukama, odnosno na domaku svog neposrednog uticaja.

Na posledice ovakvog stanja stvari nije seugo čekalo. Operativni su se poduhvati rasplinjavali u sitne taktičke inicijative, koje su se često ukrštale, što je, pri nedostatku operativnih rezervi i usled postavljanja zadataka koji su bili u nesrazmeri sa raspoloživim snagama, brzo suzilo mogućnosti operativnog komandovanja. Operativne zapovesti, u kojima se služilo fakođe krupnim načinom izražavanja iz I svetskog rata, gubile su — usled nedostatka odgovarajućih snaga za izvršenje — svoj stvarni značaj. Niko se nije suviše brinuo zbog takvih izraza iz zapovesti kao: „položaj ima da održi po svaku cenu“, jer je ovakav zadatak bio za komandanta puka, koji je branio front od 20 kilometara samo dотле ostvarljiv dok neprijatelj nije skupio na ma kojoj tački 2 bataljona i probio ga bez učešća, pa čak i znanja 3/4 branilaca položaja.

Nesrazmerna rasplinute snage prema ogromnom prostoru bila je tako velika da je onemogućila svaku manevarsku aktivnost, usled čega je frontalna borba procvala u potpunosti, srozavajući mogućnosti ratne veštine na najniži stepen.

⁵³⁾ Ove preteranosti i nedostatke podvrgao je vrlo surovoj kritici Maršal Pilsudski u svojoj knjizi *Rok 1920*.

Maršal Pilsudski je prvi uvideo opasnost od operativnog zastoja povezanog time što nije bilo stalnog pridolaska novih pojačanja u ljudstvu a naročito u materijalu. U čitavom nizu direktiva i zapovesti počeо je on da skreće pažnju na neophodnost izbegavanja rasturenosti, da objašnjava svim stepenima komandovanja, od puka do armije, ponovni značaj načela ekonomije snaga i da ih upućuje na primenu manevra utoliko zbijenijeg ukoliko su manje snage u odnosu na prostor.

Obnavljanje operativne ideje, koje je otpočeo vrhovni komandant, išlo je ispočetka teško, dok se docnije počelo prihvatiati sve više, pa se čak prebacilo na sve niže taktičke stepene koji su, radeći u veštački stvorenim uslovima širokih zona, počeli da rešavaju svoje taktičke zadatke na čisto operativan način, što je uostalom, s obzirom na rasturenost protivnika, davalo vrlo dobre rezultate.

Kakvi su to bili veštački operativni uslovi? Oni su se zasnivali na tome da su početno razredene i linijski razvučene taktičke jedinice, odnosno pukovi i divizije, počele da se prikupljaju u duhu uputstava vrhovnog komandanta *u okviru svoga sastava*, stvarajući ili raspoređene na zemljisu odbrambene čvorove, ili pokretne i još prikupljenije samostalne odrede koji su dejstvovali ofanzivno. Prirodna posledica ovakvog koncentričnog prikupljanja svake taktičke jedinice bila je: stvaranje skoro praznih prostorija između divizija, pa često čak i pukova. Međutim, prikupljanje snaga nije pošlo dalje, na operativne stepene, što bi prouzrokovalo nestanak taktičkih meduprostora između pukova i divizija, a zato bi stvorilo manje po broju, ali šire operativne međuprostore između *armija*.

Tako je nastala pojava, koja ranije nije zapažena, da su armije i dalje zauzimale linijski raspored, vrlo isprekidani i rastresiti, dok su taktički čvorovi, odnosno divizije i samostalni pukovi, koji su činili karike tog linijskog operativnog rasporeda, bili jedan od drugog često vrlo udaljeni, mada *sami po sebi* dosta zbijeni.

Grupisane na taj način široko i plitko, operativne jedinice bile su prinuđene da i dalje vode frontalne linijske bitke, dok je pravi operativni manevr sišao za stepen niže, u ruke komandanata divizija i samostalnih pukova, a koji put čak i manjih jedinica, koje su slobodno dejstvovale, odnosno bile samostalnije.

Protiv neprijatelja koji je dejstvovalo isto tako u rastresitom rasporedu i bio osetljiv na obuhvat, ovo spuštanje operativnog manevra na niži stepen dalo je vrlo dobre rezultate: svaki je komandant divizije, puka, a često i bataljona, pronalazio pred sobom brojne često vrlo široke taktičke meduprostore, koji su mu pružali mogućnost prodiranja u neprijateljsku dubinu, odnosno da neprijatelja obuhvata i da ga napada povoljnim pravcem. Kada je to uspevalo, protivnik, osetljiv na obuhvat, odstupao je čak i onda kad je ovaj napad bio izvršen bilo čime, bez upotrebe prikupljenih snaga. Sve je to ujedno stvaralo *taktičkim* komandanima potpune uslove da prime-uju operativni manevar.

Vrhovni komandanti obeju strana nastojali su u početku da se bore protiv ovog stanja, za njih veoma nezgodnog, koje je davalо inicijativu i uslove za izvođenje manevra nižim komandantima i time lišavalo i dalje operativne komandante mogućnosti da utiču na tok bitke.

Poljski pohod na Kijev bio je jedan od prvih pokušaja vrhovnog komandanta usmerenih na stvaranje većeg *operativnog dejstva* u izabranom pravcu. Komandant suprotne strane odgovorio je na to prebacivanjem operativnog težišta severno od Poljske. Na taj je način počeo ponovo da se rađa elemenat prikupljene operativne snage, koji je u I svetskom ratu naišao na nesavladiv vatreni otpor. U početku poljsko-sovjetskog rata ovaj činilac, i pored neuporedivo slabije jačine vatre, nije mogao opet da bude uspostavljen, kako s obzirom na skrašnje linijske tradicije I svetskog rata, tako i zbog nedostatka odgovarajućih strategijskih i operativnih rezervi i nedovoljne saobraćajne mreže, koja je otežavala brzo operativno pregrupisavanje itd.

U vremenu pripreme i izvršenja sovjetske ofanzive, kao i poljske protivofanzive godine 1920., sve se više povećavala snaga operativnog manevra. Težeći da skupe veće manevarske mase, vrhovni komandanti se nisu više kolebali da oslobode široke delove razvučenog „fronta“ u korist prikupljanja kolike-tolike manevarske mase na izabranim tačkama za udar. Taktička okruživanja, malokrvna u odnosu na celinu snaga, koja su davala dobre ali samo lokalne rezultate, bila su (istina, vrlo postepeno i tek pri kraju rata) zamenjena velikim operativnim manevrima na najvišim stepenima. Operativni manevar nije, doduše, napustio do kraja rata taktičke nizine, jer je rasturenost snaga, koja se zadržavala do kraja, mada u mnogo manjem stepenu, jednako pružala teren za „taktičko operisanje“. Ovo je bilo korisno za male sukobe, a štetno za prikupljanje snaga na višim stepenima. Kako bilo da bilo, veliku inicijativu prihvatali su viši komandanti i ona im je omogućila da traže ne više lokalne uspehe, već rezultate rešavajuće po ceo rat.

Već u julskoj sovjetskoj ofanzivi 1920. godine može se uočiti dosta jaka masa prikupljene snage usmerena na poljsku prestonicu Varšavu. Kada je ova operativna masa stigla na prilaze Visli, počele su ogorčene borbe kod Radzimina i Modlina u kojima su gustina napadajućih trupa i obostrana jačina vatre već vrlo jasno označavale prikupljenu operativnu snagu i ni u čemu nisu podsećale na slabe taktičke borbe pretходne godine.

Snaga ovog prikupljenog manevra bila je tim veća što je pored nje porastao i drugi klasičan elemenat operativnog manevra — obuhvat. Sovjetski konjički korpus Gaj-Hana, oslojen na jako isturenu 4. armiju, činio je krajnje sovjetsko desno krilo i imao sve uslove da izvrši obuhvat sa severa glavnih poljskih snaga koje su branile prilaze Varšavi i da na taj način potpomogne sovjetski elemenat snage koji je vršio pritisak na poljsku prestonicu sa istoka. Ta obuhvatna grupa nije izvršila svoj zadatak, jer je učinila istu grešku kao i Hanibalova konjica u bici na Trebiji — upustila se u gonjenje za slabim protivnikom

čak na donju Vislu i Pomorje, *odvajajući se potpuno od bitke glavnih snaga*, umesto da njima sadejstvuje. Kako je, pak, i drugi moćni činilac obuhvata, konjička armija Budonija otišla ustranu na drugom krilu čak pod Lavov, to se operativni manevar, imajući sve uslove uspeha, „rasplinuo u prostoru“ i podbacio.

Vrhovni komandant suprotne strane, maršal Pilsudski, zamislio je svoj manevar na čisto Napoleonovim načelima (interesantno je da je to bila takođe protivofanziva). Poljski manevar u bici na Visli ima mnogo, vrlo sličnih, odlika sa odbrambenom bitkom kod Austerlica, naravno u svakom pogledu u jako povećanim razmerama. I ovde i tamo prvo je došlo do proboga centra čitave grupacije protivnika (udar od Vjepša), a zatim brz jednokrilni manevar protiv jednog od dva razdvojena dela. U bici kod Austerlica ovaj deo izabran za uništenje bio je manevrom pritešnjen uz močvare, a u biti kod Varšave — uz granice Istočne Pruske. Razlika je bila samo u tome što je poljski udar krenuo pravcem na sever, dok je Napoleon udario u južnom pravcu. Izuzev ove geografske pojedinosti, kao i razmere bitke po vremenu i prostoru, osnovna je ideja bila slična. Najvažnija, pak, i najinteresantnija u ovom trenutku za nas jeste činjenica da su u ovoj bici bili primjenjeni svi elementi operativnog manevra i to na najpravilniji način: kako povoljan pravac udara, koji je izlazio na protivničke komunikacije, tako i činilac prikupljenosti snage i obuhvata.

Svi su ovi odlučujući elementi operativnog manevra bili docnije primjenjeni i u manevru na Njemenu, usled čega je i uspeh oba ova dejstva bio potpun.

*

* * *

Videli smo kako se operativni manevar postepeno i u početku s mukom ponovo rađao u ovom ratu, kako je sticao, redom obostrano, neophodne uslove za razvoj i kako se najzad, pod uticajem misaonog napora poljskog vrhovnog komandanta, vratio na svoj pravi, čisti, istorijski oblik.

Da li su ova iskustva merodavna i za budući rat?

Izgleda da treba vrlo oprezno prilaziti odgovoru na ovo pitanje, jer, s jedne strane, mnoge uslove poljsko-sovjetskog rata treba smatrati prohujalim istorijskim odjecima, a sa druge stvorilo se nekoliko novih okolnosti korisnih za operativni manevar.

U prohujale odjeke moramo u prvom redu ubrojati lošu obuku i potpuno nedovoljnju materijalnu opremu oba protivnika koji su uzeli učešća u ovom poslednjem većem ratu u Evropi. Ove negativne strane tek stvorenih i nabrzo organizovanih vojski imale su vrlo važnu posledicu da su tačnost i jačina vatre bile mnogostruko niže u odnosu na I svetski rat i na sadašnje ratne mogućnosti, a uz to su loše obučene jedinice bile relativno vrlo osetljive na obuhvat.

Ne treba objašnjavati koliko su ove pojave bile pogodne za komandante koji su smelo manevrovali. Bilo je lako pronaći neprijateljsko krilo za udar u povoljnem pravcu, jer je svuda bilo puno ne

samo operativnih već i taktičkih međuprostora. Svaki je obuhvat davao dobre rezultate zbog osetljivosti slabo obučenog protivnika. Često je već i samo ugrožavanje krila, čak i bez korišćenja neke veće snage, davalо odlične rezultate, jer je protivnik prekidaо borbu i brzo se povlačio, često u neredu. Takvi laci uspesi podsticali su na nove pokушaje. Smeli komandanti bacali su svoje jedinice nekiput prosto slepo u prvi međuprostor na koji se naišlo, ne vodeći računa o tome što se nalazi u njegovoj dubini i čime sami raspolažu. Treba reći da su pravilno postupali, jer je rizik da će biti uništena sopstvena jedinica bio relativno mali, a uvek su postojali veliki izgledi da se protivnik, mek u otporu, protera, da se dođe do zarobljenika, mitraljeza, itd. U ovakvim je uslovima u potpunosti oživila *taktika ugrožavanja iz XVIII veka* odvijajući se najčešće bez elementa snage. Ako se čak i ispostavilo u izvesnom slučaju da je elemenat snage nepohodan, on je bio u svakom slučaju neuporedivo manje potreban nego u I svetskom ratu, pošto su tačnost i jačina vatre bile mnogo slabije, a protivnik bio grupisan neobično široko i plitko, usled čega je čak i neznatna snaga, prikupljena na brzinu prema izabranoj tački udara, imala tako veliku sposobnost proboga o kakvoj se nije moglo ni sanjati za vreme I svetskog rata i kakve verovatno na evropskom zemljištu nikad više neće biti. Uspesi slabih napada podsticali su na nove, često još slabije, a sve je ovo na kraju učinilo da su čak i najniže taktičke jedinice počele da dejstvuju na čisto operativni način, slobodno manevrujući u uslovima razređenih operativnih borbenih poredaka i malo se brinući da obezbede snage za udar, a još manje *snage potrebne da bi istrajale* bilo u upornom napadu, bilo u odbrani. Ovo je postepeno i neprimetno stvorilo s obe strane ne samo veliku pokretljivost, već i *rasplinutost manevra* lišenog čvrstine, koji je bio efikasan prema isto tako rasplinutom protivniku, ali i malokrvan i bled prema dobro obučenim trupama, otpornim na obuhvat i organizovanim za prikupljeno dejstvo.

Prvu, dakle, ispravku koju treba izvršiti u iskustvima poljsko-sovjetskog rata, predstavlja vraćanje ekonomiji snaga, dakle, i *prikupljenosti viših jedinica*. Ona je bila i uvek će biti potrebna kod većih operativnih jedinica, koje moraju da budu zbijene, a ne linijski rasute i ne smeju biti isprekidane unutar svog sastava brojnim taktičkim međuprostorima. Divizije koje dejstvuju u okviru armije međusobno će se prikupljati da bi stvarale *operativna težišta* neophodna za postignuće rešavajućeg rezultata jedne operacije. Prema tome, biće sve manje taktičkih međuprostora, ali zato, u zavisnosti od širine pojedinih vojišta i gustine njihovog posedanja, mogu nastati dosta *veliki operativni međuprostori*, zaštićeni zaprečavanjem i fortifikacijskim objektima, koje kontrolišu samostalne jedinice za zaprečavanje. To će učiniti da se operativni manevar vrati na odgovarajući stepen armije, a taktičke jedinice, nemajući najčešće pred sobom nikakve međuprostore u neprijateljskom grupisanju, moraće se boriti za ostvarenje manevra višeg stepena bilo u zbijenom i dobro pripremljenom napadu, ako ulaze u sastav probojne grupe, bilo

upornom odbranom, ako budu vezivale neprijatelja u napadu, bilo brzim pokretom napred, ako budu dejstvovalе u operativnoj obuhvatnoj grupi itd.

Operativni će komandant, dakle, *operisati*, a trupe će se *tući*, u skladu sa svojom taktičkom namenom.⁵⁴⁾

* * *

Druga ograda koja se nameće jeste sada živa, a za vreme poljsko-sovjetskog rata potpuno neznatna aktivnost avijacije. Nju smo već više puta spominjali, te ćemo se stoga ograničiti samo na napomeni da bi široki i duboki obuhvati, koji su izvođeni 1920. godine sporom pešadijom, bili danas brzo otkriveni od strane vazduhoplovstva, gubeći svoj pravi cilj: postizanje iznenadenja. Trebaće se, dakle, ograničiti na pliće, odnosno više frontalne, ali utoliko jače udare pešadije na operativno krilo, pri čemu će se ovaj udar produbljivati uz pomoć robova vojske sposobnih za brži pokret, dakle, konjice, oklopnih i motorizovanih jedinica i vazduhoplovstva.

Oklopne jedinice i vazduhoplovstvo predstavljaju čisto ofanzivne robove vojske i, ako se pokažu kao efikasni i postojani mogu ozbiljno da parališu vatrenu nadmoćnost obbrane, povećavajući izgled napada, što bi svakako bilo u interesu operativnog manevra. U istočnoj Evropi, na teškim i besputnim terenima, moći će umnogome da ima reč moderna konjica, jer će na operativnom pa čak i strategiskom stepenu predstavljati najsigurniji i po vatrenoj moći jak elemenat obuhvata. Kao što vidimo, promena koje se dešavaju na polju naoružanja i obuke trupa od 1920. godine ima kako pozitivnih, tako i negativnih po operativni manevr, te se stoga uzajamno uravnotežuju. One će nesumnjivo promeniti lik manevra iz 1920. godine, uzdižući ga ponovo na odgovarajući stepen operativnog komandovanja i vraćajući mu prikupljenost i snagu, koje su u odlučujućim dejstvima primenjivale sve velike vojskovođe i vojni teoretičari od Hanibala, pa preko Fridriha Velikog i Napoleona čak do Šifena, Foša i Pilsudskog.

Na taj način klasična načela operativnog manevra neće doživeti novu korenitu promenu; ona će samo povratiti svoj istorijski značaj.

* * *

Poslednjih godina videli smo još jedan primer vrlo efikasne primene ovih načela, ovog puta u egzotičnim uslovima kolonijalnog rata. I tamo su ona bila kako nužna tako i korisna. Maršal Badoljo je pažljivo pripremio i primenio u svojoj operaciji u Etiopiji činilac prikupljene snage (proboj kod Amba — Aradama), i povoljan pravac udara izlazeći u pozadinu susednih armija, koje su posle proboga od-sudne tačke bile opkoljene i potučene ili naterane u bekstvo u ne-

⁵⁴⁾ Tako je i bilo u sledećem velikom ratu u godinama 1939—45.

redu. Posle izvršenja ovog potpunog manevra, on je bio bez odlaganja iskorišćen. Brzo i vrlo moderno organizovano gonjenje bilo je usmereno na drugu po redu, ovog puta strategijsku tačku — prestoniku zemlje i to je dovelo do njenog pada i pada cele zemlje.

Nit nepromenljivih načela ratne veštine, ponovo upletena, posle I svetskog rata, u poljsko-sovjetski rat, bila je opet prihvaćena, i sa uspehom, od maršala Badolja, dajući mu brz i siguran uspeh u teškim zemljишnim i klimatskim uslovima.

U poslednje vreme videli smo dalji razvoj ove niti u zbijenim japanskim udarcima, koji su usko i duboko prodirali sa dve strane u brojno mnogo veću ali slabo obučenu i materijalno siromašnu kinesku masu, koja i pored toga daje — iznad očekivanja — jak otpor.

*
* *

U ovoj knjizi više puta smo izrazili uverenje da će prvi period budućeg rata verovatno pružiti mogućnost za razvoj elemenata i značaja operativnog manevra. Da li, pak, svuda treba predvideti ovakav tok početnog perioda rata?

Smatramo da ne, jer sada zapažamo u celoj Evropi da sa平行 sa izgradnjom ofanzivnih borbenih sredstava, odnosno teške artiljerije, vazduhoplovstva, tenkova itd., gomilaju na granicama svih zemalja i u njihovoј dubini mase odgovarajućih i sve jačih sredstava „protivofanzivne izolacije“. Na granicama skoro svih zemalja dižu se brojni, široki i duboki sistemi višespratnih fortifikacijskih objekata koji ulaze duboko u zemlju, a opremljeni su armirano-betonским oklopima debljine nekoliko metara. Vojske već sada raspolažu gustom mrežom protivavionske odbrane, a svi se osetljivi centri u dubini zemlje opremaju sve više sredstvima protivavionske i protivhemijske zaštite, skloništima, rezervnim linijama veza, rezervoarima vode itd.

Sve ovo ne predstavlja ništa drugo nego trku između priprema manevra i protivmanevra, a pošto je brojna i raznorodna oprema kojom se služe obe strane vrlo precizna, komplikovana i skupa, to stojimo pred trkom u naoružanju najjače rušilačke moći kakva nikad nije postojala u istoriji.

Kakvi će događaji pod ovim uslovima moći da nastupe na granici između dve evropske države koje objavljiju jedna drugoj rat? Svakako da njihov tok neće biti svuda isti. Izgleda da će osnovne razlike zavisiti od toga koliko će biti širok front stvarnog sudara u odnosu na brojnost trupa i sredstava.

Na uskim granicama, utvrđenim dubokim fortifikacijskim objektima, trebaće prvo da se probiju pojasevi utvrđenja prema svim pravilima pozicijskog rata, samo s tom razlikom što izgleda da su sada probojna sredstva jača nego i u I svetskom ratu. Tek kad se predu fortifikacijski objekti, u dubini protivničke zemlje, biće moguće da se razvije operativni manevr.

Na granicama, pak, onih država čija je linija dodira vrlo široka, može da nastupi obrnut red: rat može da otpočne periodom širokih operativnih manevara, a tek pošto se slabiji protivnik sabije u uži predeo svoje zemlje i pošto se iscrpu snage napadača (usled gubitaka), može da nastupi kraći ili duži period stabilizacije, koji će se završiti probojem jedne ili druge strane i ponovnim preuzimanjem manevarskih dejstava na otvorenom polju, ili dugotrajnim periodom rata za iscrpljivanje.

Svaka će država svakako planirati tok početnih operacija prema svojim najboljim vojnim, moralnim i materijalnim mogućnostima. Kako će se međutim, operacije razvijati, to se unapred ne može predvideti, jer se manevr i stabilizacija mogu živo i često preplitati u toku budućeg rata. Stoga će onaj koji se bude jednostrano pripremio za jednu od ovih mogućnosti, svakako učiniti grešku suviše krutog pripremanja rata, a ovakva greška, kako to svedoči istorija, ima obično vrlo dalekosežne i opasne posledice.

II. SUŠTINA MANEVRA I NJEGOVE SAVREMENE MOGUĆNOSTI

Smatrali smo za neophodno da izvršimo pregled, makar u najopštijim crtama, istorijskog razvoja operativnog manevra, prateći ga od samog početka smišljenih ratnih poteza, pa kroz periode najvećeg razvoja, a zatim pada, sve do momenta poslednjih događaja, koji izgleda nagoveštavaju oživljavanje operativne misli, dokazujući još jednom njenu trajnu vitalnost.

Ovaj pregled uradili smo ne samo da bismo ispitali da li su nestale mogućnosti opstanka ratne veštine već i da bismo došli do što jasnijeg saznanja na čemu se — u stvari — zasniva snaga i efikasnost manevra.

Izgleda nam da smo po završetku poslednjeg odeljka spremni da dodemo do saznanja o suštini manevra.

A) Operativni manevar

Šta je to operativni manevar?

Sve tačne definicije u ratnoj veštini imaju varljivu vrednost, makar samo s obzirom na to da ne postoji elastičnija oblast za razmatranja nego baš u ovoj veštini. Međutim, ipak moramo pokušati da formulišemo suštinu stvari u što kraćem obliku, ali odmah naglašujući da će to stvarno biti *forma*, koja obuhvata živ sadržaj na dosta providan i nepotpun način, usled čega je ne možemo tretirati kao krutu definiciju već kao pokušaj opšteg shvatanja pravog *karaktera* stvari.

Odgovor na pitanje šta je operativni manevar mogao bi, na osnovu dosadašnjih rasudivanja, da se izrazi na sledeći način: to je zbir

postupaka komandanata i dejstava trupa koji proistiće iz opšteg plana i ima za cilj razbijanje čvora operativne ili strategijske ravnoteže protivnika pomoću prikupljene snage što udara u povoljnem pravcu, a potpomognuta je bar delimičnim obuhvatom neprijatelja. Mogu se koji put stvoriti okolnosti koje omogućuju da se izostavi jedan od ovih elemenata. Međutim, treba uvek imati u vidu da su rezultati operativnog manevra utoliko potpuniji utoliko više *rešavajućeg* značaja, ukoliko imamo mogućnost da u većem stepenu primenimo sva tri njegova osnovna elementa.

* * *

Svaka će glavna operativna zamisao predstavljati *pravilnu* operativnu odluku ako proistiće iz svesnosti što se hoće, iz pravilne procene stvarne *situacije* i shvatanja súštine *operativnog manevra*.

Već samo donošenje pravilne operativne odluke zasnovane ne samo na tačnosti i temeljitosti razmišljanja kao i na odgovarajućoj znanstvenoj spremi, no isto tako i na sposobnosti da se čovek uživi u tako suptilne stvari kao što su stvarne mogućnosti neprijatelja — predstavlja težak misaoni proces, koji zahteva velike umne i psihičke vrline, između kojih veoma važnu ulogu igra sposobnost za pametan rizik pri savlađivanju nejasnosti u koje je teško prodreti. Osim toga, uz teškoću da se primene sva tri osnovna elementa operativnog manevra, dolazi još i potreba poštovanja načela ratne veštine, odnosno načela nadmoćnosti, ekonomije snaga iznenadenja i slobode dejstva. Međutim, iz istorije znamo da mogućnost medusobnog uskladivanja svih ovih načela spada u potpuno izuzetne slučajeve, jer su ona vrlo često među sobom izrazito protivurečna.

Kada nam već uspe da ih pametno uskladimo, dolazi sledeća etapa, isto tako važna kao i prethodna, kojoj su sve velike vojskovode pridavale osnovni značaj: izvršenje.

Dobro i pametno zamišljena operacija biće tek onda efikasna ako bude dobro pripremljena, sprovedena i iskoriscena. Ove tri kratke reči sadrže ogroman skup radnji koje se redaju za drugom i koje samo u izvesnoj meri zavise od neposrednog uticaja operativnog komandanta, jer na njihovo pravilno sprovođenje utiču osim tога:

- 1) inteligentan a pri tome savestan i brz rad štaba operativnog komandanta,
- 2) razum i disciplina, a istovremeno energija i inicijativa potčinjenih mu komandanata,
- 3) srčanost i fizička spremnost kao i moralna snaga trupa, a pri tome njihova savršena taktička priprema i najzad,
- 4) uticaj nesputane neprijateljske volje, čije paralisanje ne leži uvek u okviru mogućnosti operativnog komandanta.

Zbog svih tih obzira dešava se često da pravilna odluka podbací usled potpuno sporednih postupaka kod izvođenja (Budišin, Vagram, Kenigrec, Komarno, Lođ itd.) koje je ili potcenio sam komandant, ili ih izopalačili ili nepotpuno izveli njegovi potčinjeni, ili ih je najzad poremetio neprijatelj svojom voljom i poduhvatima.

Taj splet stvarnih teškoća prouzrokuje to da istinski talent za ratnu veština mora da ima ne samo velike stvaralačke sposobnosti iz oblasti operativnih *zamisli*, ne samo brz pogled na celinu pitanja već i ogromno osećanje stvarnosti. Neophodno je, dakle, da se sposoban vojskovoda odlikuje neobičnom intenzivnošću i produktivnošću izvršnog rada (Napoleonove brige o doturanju dvopeka, o organizaciji relejnih kurirskih stanica itd.), da ima veliki i tačan organizacioni smisao, kao i veliku snagu volje da usmeri ljudе i događaje u pravcu svojih ciljeva. Ovakav splet vrlina u jednom čoveku predstavlja sva-kako retkost, usled čega je i broj pravih vojnih genija u toku čitave istorije vrlo mali.

*
* *

U IV delu ove knjige prostudiraćemo način donošenja operativne odluke. Za trenutak ćemo razmotriti savremene mogućnosti raznih oblika operativnog manevra, ali pre nego što to učinimo, bacimo pogled na obim dejstva taktičkih jedinica, na čijoj se efikasnoj borbi zasniva korisna mogućnost svake operacije.

B) Taktički manevar

Nepravilno je uverenje da je operativni manevar vezan samo za formacije višeg reda, od operativne grupe, ili armije naviše. Ako, na primer, komandant samostalnog odreda, sastavljenog od puka pešadije, diviziona artiljerije i eskadrona konjice, dejstvuje samostalno u širokoj zoni, nenaslonjen na neposredne susede, on se samim tim nalazi u uslovima operativnog dejstva. Ako se komandant ovog odreda sukobi sa neprijateljem i tom ga prilikom veže frontalno jednim ili sa dva bataljona, a *izdvoji* treći bataljon sa baterijom i eskadrom konjice i naredi mu da obide u luku od nekoliko kilometara neprijateljsko krilo da bi udario u njegovu pozadinu, on će na ovaj način izvršiti tipičan *operativni manevar*, mada u vrlo malim razmerama, ali sa svim elementima karakterističnim za operaciju, odnosno sa udarom prikupljenom snagom upotrebljenom u povoljnem pravcu i potpomognutom elementom obuhvata. Ovakvo je dejstvo celishodno i efikasno za sve *samostalne* jedinice, te je zato prirodno i opravданo ako se njime služi komandant *samostalnog* odreda, bez obzira da li će to biti divizija, ili puk pešadije ojačan artiljerijom ili konjicom. Međutim, primena operativnog manevra od strane taktičke jedinice prestaje da bude opravdana i celishodna onda kad data jedinica nije samostalna, već ulazi u sastav operativne grupe višeg komandanta. Bilo

bi vrlo nepoželjno i vrlo štetno kad bi pojedine pešadijske divizije (a da i ne govorimo o pukovima), koje ulaze u sastav armijske grupe za proboj, vezivanje ili obuhvat, vršile na svoju ruku operativne manevre, umesto da se na čisto taktički način *bore* za ostvarenje manevra višeg komandanta. Kada bi primena operatike postala običaj na niskim stepenima komandovanja, onda bi pravi operativni komandanti brzo uvideli da nikad ne bi mogli računati na izvođenje ma kakvog prikupljenog udara, niti da stvore čvrstu odbranu, jer će njihovi potčinjeni taktički komandanti *manevrovati umesto da se biju*, pokušavaće stalno da obuhvataju protivnika širokim pokretima, umesto da energično a pri tom solidno lome njegov otpor, ili da čvrsto zadržavaju njegove operativne udare. Operativni bi se manevar brzo rasplinuo u stalnim taktičkim pokretima, usled čega operativni komandant ne bi imao mogućnosti da sproveđe nikakav efikasan napor. Ne treba zaboraviti ni to da je od preteranog manevrovanja do pedsvesnog izbegavanja borbe samo mali korak. Grozničava *rasplinutost manevrovanja*, koja bi se protezala od armije čak do čete, predstavljala bi istu takvu grešku kao i linijska krutost, jer su po svojim *posledicama* ove dve krajnje suprotne vrste izopačenja borbe međusobno vrlo slične — obe vode rasturanju snaga na velikoj širini, sa malom dubinom.

Operativni manevar zahteva relativno široku zonu. Kad je, dakle, komandant armije htio da svojim divizijama ostavi uslove za *vođenje operacija*, on bi morao da im da široke zone dejstva, praveći nešto nalik na *operativni streljački stroj* (*tyraliera operacyjna*) onakav kakav smo videli pred završni period, a na nekim mestima čak i pred sam kraj poljsko-sovjetskog rata 1918—20. godine. Svaka karika ovog operativnog stroja imala bi, istina, osiguranu slobodu operativnog manevra, ali bi to bilo efikasno samo pod uslovom da protivnik stvori sličan borbeni poredak, ostavljujući u svom operativnom rasporedu iste taktičke međuprostore, otkrivajući brojna krila većih i manjih jedinica. Međutim, ako bi neprijatelj stvorio nekoliko zbijenih operativnih jedinica, onda bi se većina divizija, koje stvaraju ovu operativnu „tiraljeru“, našla prema neprekidnom zidu napada ili odbrane, prema kojem bi se sitno operativno manevrovanje pretvorilo u beskorisnu i neefikasnu *taktičku jurnjavu*, ne raspolažući nikakvom snagom bilo za proboj neprijateljske grupe za vezivanje, bilo za zaustavljanje njegove manevarske mase.

Studirajući savremenu vojnu literaturu, može se stići uverenje da će se budući operativni borbeni poreci vratiti na svoje istorijske smaknute oblike. U zavisnosti od širine vojišta i gustine njihovog posedanja postojaće u okviru pojedinih grupacija veći ili manji međuprostori, ali ne taktički, već operativni, uostalom zatvoreni sistemima rušenja i fortifikacijskim objektima i čuvani od strane manjih delova, ali sa velikom vatrenom moći. Taktičke, dakle, jedinice biće grupisane u smaknutim operativnim grupama, kao što je to uvek bilo u periodu dominacije operativne misli nad sugestijama frontalne bitke. Načelo ekonomije snaga ne bi inače nikad moglo biti iskorišćeno.

Operativna je rasplinutost nesumnjivo uvek bila i uvek će biti štetna pojava, te će stoga samostalne pešadijske divizije, da i ne govorimo o manjim određima, predstavljati retku pojavu, a u svakom će slučaju ovakav zadatak dobiti samo jedna od 5 pa čak i 10 divizija. Bilo bi pogrešno misliti da ukoliko je šire vojište, utoliko taktičkim jedinicama treba davati šire zone dejstva, odnosno na toliko širem frontu napadati ili braniti se. Pre će biti ubedljiva obratna teza: ukoliko je front širi, utoliko mora biti veće prikupljanje snaga, jer će utoliko jači biti napad i čvršća odbrana. Za ostali, pak, neposrednuti deo terena treba odlučiti: ili da se napusti, ili učini nepristupačnim pomoću temeljnih zaprečavanja i razaranja, kao i jakih fortifikacijskih objekata posednutih minimalnim snagama. Razvlačenje taktičke borbe u širinu malo odstupa od prebacivanja operativne odgovornosti na niže stepene, poveravajući im neizvodljive zadatke. I operativna se odgovornost svakako zasniva na strategijskoj odgovornosti, koja već u mirno doba mora da ima uticaj na ustaljenje opštег odnosa snaga, zasnovanog na hladnom proračunu, jer u protivnom slučaju može da za vreme rata nastupi neophodnost savlađivanja fizičkih nemogućnosti.

Razmatrajući suštinu operativnog manevra, dolazimo do zaključka da operativno dejstvo predstavlja za taktičke jedinice nešto izuzetno, jer je njihova namena borba, odnosno ostvarivanje uspešnih elemenata operativnog manevra, a ne njegovo samostalno izvođenje. Što se tiče pešadije, koja još uvek predstavlja glavnu operativnu masu svih vojski, borbene radnje pešadijske divizije, a u svakom slučaju puka i bataljona, dele se na četiri proste radnje: napad, upornu odbranu, marševanje i stanovanje. Sva druga dejstva predstavljaju operativne priveske, koji će biti korisni u pojedinim slučajevima, ali se ne mogu isturati prilikom obuke na prvo mesto, jer bi to odmah počelo da stvara štetnu zbrku pojmove, slabeći osnovnu vrednost ovog roda vojske, odnosno njegovu čvrstinu, istrajnost i snagu.

Jedino brzi rodovi vojske mogu i moraju da budu odgajani u operativnom duhu, i to ne preterano pokretnom jer je i kod obuhvata potrebna snaga. Međutim, pešadija i artiljerija predstavljaju i ubuduće moraju predstavljati u rukama višeg komandanta čvrsta i snažna taktička sredstva čiji je zadatak: da u borbi snagom sprovedu ono što je on, operativni komandant, planirao.

Da li iz toga proističe da taktičke jedinice imaju da budu obučavane za izvršenje uloge nečeg nalik na bezdušne maljeve ili krute odbrambene prepreke? Ni najmanje. Već i samo pripremanje snažnog napada ili dobro organizovane odbrane predstavlja pri sadašnjoj različitosti borbenih sredstava i ogromnoj raznolikosti naoružanja veliku veštinu. *Usklađivanje* napada pešadije sa podržavajućom artiljerijom i tenkovima, sa sistemom veza i snabdevanja municijom, sa zemalj-

skim i vazdušnim izviđanjem, sa protivoklopnom i protivavionskom odbranom, a zatim priprema promene položaja artiljerije i uvođenje rezervi — čine tako različite i važne radnje da zahtevaju kako brzu procenu situacije i veliku energiju, tako i smisao za organizovanje, a uz to sposobnost predviđanja, temeljitog *poznavanja* pozitivnih i negativnih osobina svih rodova vojske, i pre svega veliku *savesnost* u organizacijskom radu.

Da bi se moglo izići na kraj sa svim ovim, treba zaista biti talentovan *stručnjak*. Bio bi u velikoj zabludi onaj ko bi pokušao da ove vrline zameni površnim zamislama, punim takozvanog „*poleta*“, umesto da izvršava realno i sa stvarnim požrtvovanjem svoje teške i neobično važne dužnosti taktičkog komandanta.

Cilj taktičkog manevra je *lomljenje* volje neprijatelja koji ima nameru da se suprotstavi izvršenju plana operativnog komandanta. Da bi se moglo nešto slomiti, treba za to prikupiti sve snage i povećati do maksimuma njihove korisne mogućnosti. Prikupljanje snaga se postiže dobrom i brižljivom *organizacijom borbe*, o čemu je bilo reči napred, dok se korisne mogućnosti snaga povećavaju primenom *manevra*.

Karakterističnu odluku taktičkog manevra predstavlja to da se on izvodi na relativno maloj zoni, u kratkom vremenu, a pre svega *u okviru jedne, centralno rukovodjene vatrenе organizacije*, po čemu se taktički manevar načelno razlikuje od operativnog. Ovaj, pak, koristi samostalne, izdvojene grupe, koje dejstvuju u širokim zonama, često u toku dužeg vremena i snabdevene su vlastitim, pridatim vatrenim sredstvima, kao i sredstvima za komandovanje i snabdevanje.

Nemamo nameru da u ovoj knjizi proučavamo taktički manevar, koji je obuhvaćen pravilima i propisima svake vojske, a proističe iz njene vojne doktrine. Međutim, da bismo jasnije istakli njegove mogućnosti u poređenju sa operativnim dejstvima, nabroјaćemo nekoliko poslednjih primera.

Prepostavimo da jedna divizija ima da vrši napad na frontu 2–4 km u međusobnom sadejstvu sa dve susedne divizije. Na čemu će se zasnivati njen manevar? Pre svega na dva elementa: na manevaru artiljerijskom vatrom i korišćenju rezervi, koje će obično pojačati onaj deo snaga u napadu što ima uspeha i prodire u dubinu neprijateljske odbrane. Dalji elemenat manevra taktičkog komandanta mogu da budu tenkovi, čija upotreba može biti najrazličitija, u zavisnosti od osnovne zamisli taktičkog manevra.

Pri odbrani utvrđenih položaja elementi manevra biće pre svega izbor i uređenje položaja, zatim organizovanje odgovarajućeg plana vatre, prilagođenog vodećoj zamisli, korišćenje artiljerije opšte podrške, priprema protivnapada divizijskih rezervi, tenkovi itd.

Ove proste i naizgled skromne mogućnosti taktičkog manevra tretiraju se često sa potcenjivanjem kao dejstva „suva“, „uska“, lišena „*poleta*“. Sigurno je da su ova dejstva manje blistava, nego dejstva konjičkog rejda ili masovnog udara savremenih formacija oklopnih jedinica ili vazduhoplovstva. Međutim, ipak njihovo pravilno izvo-

đenje zahteva tako velike vrline uma i karaktera, a često i požrtvovanje, da ponos taktičkih komandanata — koji učestvuju u snažnom organizovanom napadu, ili u upornoj odbrani — treba da bude znatno veći nego što se to obično dešava. Tvrdimo da ovaj ponos mora da uđe u krv svim komandantima pešadije, artiljerije, tenkova, veze, pionira itd., koji bezuslovno predstavljaju graditelje *operativne snage* čitave vojske, kao što komandanti brzih jedinica predstavljaju izvršioce elementa *operativnog pokreta*. Moglo bi se dugo diskutovati o tome šta je važnije. U svakom slučaju, trebalo bi se složiti s tim da je i jedno i drugo neophodno za uspeh operativnog manevra i mora da bude pre svega *savesno izvršeno*, pošto će plan operativnog manevra, zasnovan na nesolidnoj taktici, ostati isto tako komad hartije, kao što je i dokument političkih sporazuma koji proistiće iz neiskrenih i nesolidnih pregovora.

Taktička dejstva treba da se odlikuju prostotom i snagom. Unošenje pometnje u ova dejstva uvođenjem *ratne veštine* na nivou puka ili bataljona ne može da pruži pozitivne rezultate, jer to postavlja taktičkom komandantu zahteve za čije izvršenje on nema ni sredstava ni uslova. Osim toga, ovakvo shvatanje zadatka ubija u njemu svest o pravoj i danas tako velikoj vrednosti kakvu ima energično, *puno požrtvovanja i upornosti sprovodenje teške moderne borbe*.

Ako se pešadijska divizija nađe na krilu armije, ili bude sasvim usamljena, onda će njen komandant pribeci operativnim načelima, a jednovremeno će ipak *lično brižljivo organizovati taktičko izvršenje svog manevra*. Ovaj je posao vrlo težak i za taktičke jedinice nikako nije tipičan. Zadaci ovakve vrste davaće se samo nekim pešadijskim divizijama, pri čemu će za izvršenje ovih zadataka operativnog karaktera divizije morati da dobiju specijalna sredstva za *izviđanje* i vezu, dopsunske odrede za zaprečavanje itd.

C) Uticaj današnjih uslova rata na mogućnosti operativnog manevra

Pre nego što završimo pretresanje manevra, hteli bismo da bacimo pogled na savremene mogućnosti nekoliko oblika operativnog manevra, čija je podela sprovedena ne prema *formama* operacija, jer su ove forme različite i međusobno povezane, već prema njihovom *karakteru*.

U istoriji su operacije uzimale razne oblike u zavisnosti od opšte operativne situacije, zemljišta, rasporeda sopstvenih i neprijateljskih snaga, a pre svega od toga da li je moguće misliti o postignuću potpunog, rešavajućeg rezultata, tj. o *uništenju* neprijatelja, ili se pak treba ograničiti samo na to da se on *potuče* i *odbaci*. Jedanput su ove operacije imale karakter dvokrilnog ili jednokrilnog manevra, drugi put je to bio manevar po unutrašnjim pravcima, ili je opet ofanzivno dejstvo počinjalo operativnim probojem, ili je najzad, naročito protiv znatno nadmoćnijeg neprijatelja, primenjivana takozvana opera-

tivna odbrana. To su pet osnovnih oblika, koji se mogu izdvojiti iz dugog niza istorijskih operativnih manevara. Treba tu odmah dodati da se nabrojane vrste manevra nisu uvek javljale u čistom obliku. Često je operativni manevar predstavljao kombinaciju dva od pomenutih načina dejstava.

Kakve su danas mogućnosti ovih raznih oblika operativnog manevra, od kojih svaki ima svoje posebne odlike, ali koji se svi bez izuzetka zasnivaju na istim nama već dobro poznatim operativnim *načelima i elementima*?

Preći ćemo ih redom počev od onog manevra koji u slučaju uspeha pruža najpotpunije, rešavajuće rezultate, doveđeći do uništenja neprijatelja.

1. DVOKRILNI MANEVAR

To je svakako najefikasniji mada u isto vreme najteži oblik operativnog manevra.

„Ovaj način pruža potpunije rezultate nego prethodni. Neprijateljska masa biva potpuno uništena na bojištu. Sopstvene su snage, dakle, odmah raspoložive posle bitke, jer nema faze gonjenja koja bi ih odvukla u pravce i na udaljenosti koji se ne mogu proračunati“¹⁾.

Evo glavne i najvažnije prednosti dvokrilnog manevra: brz završetak bitke i rana spremnost za dejstva protiv sledećeg protivnika.

Pored ove prednosti, čiji značaj ne treba dokazivati, postoje i nedostaci zbog kojih je prema jednakom protivniku, a da i ne govorimo o jačem, dvokrilni manevr vrlo rizičan. Operativni komandant koji ga koristi mora da plati za veličinu predviđenog rezultata isto tako velikim ulaganjem rizika. Tanenberg najbolje pokazuje razmere ovih veličina, odnosno kako koristi tako i rizika. Stoga se samo jak karakter može odlučiti na ovaku igru, a samo veliki — po koncepcijama i organizatorski talenat može da je odigra na realan način, doveći je, i pored svih potresa i teškoča, do pozitivnog kraja.

Zašto je dvokrilni manevar tako rizičan i težak? Zato, pre svega, što povlači za sobom neizbežno i svesno razvlačenje snaga, pri čemu se njime uvek vrlo teško upravlja (razvoj trupa u velikoj zoni) i nije ga lako ispravljati u slučaju pogrešnog početka ili razvoja.

Danas je ovaj manevar još teži nego pre 100 ili 200 godina zato što širina današnjih bojišta sama po sebi povećava razvlačenje snaga. Nedostatak brzih sredstava obuhvata nije mogao čak do poslednjih dana da nadoknadi stalan porast razmera bojišta, usled čega se znatno smanjila mogućnost da se neprijatelj okruži i da mu se zatvore svi putevi za povlačenje. Ove su smetnje bile sve teže za savladavanje i na kraju su postale toliko znatne da, kad ne bi bilo delatnosti Slijfena, dvokrilni bi manevar bio već možda potpuno napušten.

¹⁾ Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 68.

Moglo bi se smelo tvrditi da danas, u doba pokretnih rodova vojske, dvokrilni manevar ponovo dobija u znatnoj meri svoj značaj. Ovaj će zaključak svakako dobiti pravi značaj samo pod uslovom da se dejstvo brzih rodova vojske pokaže zaista efikasnim i postojanim i ako bombarderska avijacija ne parališe *operativnu pokretljivost*, stvorenu razvojem i usavršavanjem saobraćajnih sredstava (železnica i motornih vozila).

*
* *

Pokušaćemo da ustalimo nekoliko tačaka koje bi mogle da služe kao uputstva za planiranje i izvođenje dvokrilnog manevra pod sadašnjim uslovima.

Na početku treba napomenuti da će izvođenje ovog manevra nezнатно slabijim snagama protiv jačeg protivnika, a pri jednakoj moralnoj i materijalnoj vrednosti, biti moguće samo u slučaju mnogo veće *operativne pokretljivosti* slabijeg, ili kad povoljni zemljišni uslovi ne budu dozvolili jačem da pocepa široko razvijene snage slabijeg protivnika.

Ako se samo pruže ovakvi uslovi, ili ako se u dатој situaciji raspolaže makar nezнатном brojnom i materijalnom nadmoćnošću nad protivnikom, onda ne samo što ne treba izbegavati ovaj smeli manevar već obratno, trebalo bi *tražiti* baš ovakvo odigravanje bitke, da bi se na taj način najbrže postigao rešavajući rezultat.

Naročito će biti težak u ovom manevru razvoj za bitku, jer zahteva široku podelu snaga. Često će razdvojene operativne grupe moći da se spoje tek na bojištu, posle *prodiranja* kroz zaštitne i obezbeđujuće delove neprijatelja. Onda će nastupiti „koncentracija — prikupljanje prema neprijatelju“, uvek teško i rizično, koje Moltke naziva „die Vereinigung getrennter Teile auf dem Schlachtfelde“ („prikupljanje razdvojenih delova na bitačnoj prostoriji“). Sposobnost izvođenja ovakve operacije smatra se najvećom veština koju vojskovođa može da ostvari.²⁾

Jasno je da te u početku odvojene grupe moraju da budu toliko jake da ih neprijatelj ne bi mogao potući dok su odvojene. Avijacija, pokretnе oklopne jedinice i radio omogućuju nam danas da relativno lako održavamo vezu sa odvojenim operativnim delovima, što znatno ublažava dosadašnje teškoće komandovanja u dvokrilnom manevru, dozvoljavajući širi razvoj pojedinih operativnih grupa.

*
* *

Nećemo se upuštati u pretresanje problema formalne prirode, koji se zasniva na pitanju: da li zamena jednog od krila granicom države ili neprolaznim zemljištem uvršćuje takav operativni manevr

²⁾ Schlieffen, *Cannae*, str. 257.

u grupu dvokrilnog ili jednokrilnih manevara (močvare kod Austro-Ugarske, švajcarska granica kao suprotno krilo Šlifenove mase u njegovom drugom operacijskom planu protiv Francuske, granica Istočne Pruske u poljskom manevru na Vjepšu itd.). U svakom je slučaju sigurno da se mrtvo krilo razlikuje od živog, makar i najslabijeg, time što ne vezuje nikakve snage neprijatelja i nije u mogućnosti da učestvuje u presecanju njegove odstupnice i u *iskorišćenju* uspeha u poslednjoj fazi bitke. U slučaju da postoji takvo mrtvo krilo, suprotno krilo mora da bude toliko jako da može napraviti ogroman obuhvatni luk i da uz put ne izgubi probojnu snagu, kao što se to desilo u avgustu i septembru 1914. godine.

*
* *

Koji su rodovi vojske najpodesniji za izvršenje pojedinih zadataka u okviru dvokrilnog manevra?

Za frontalno vezivanje i zadatke proboja na krilima najpodesnija je, svakako, pešadija, potpomognuta jakom artiljerijom i tenkovima. Frontalno vezivanje ofanzivnog neprijatelja može se rešiti odbranom relativno malobrojnih snaga ovih rodova vojske, veštospoređenih u zonama utvrđenja i zaprečavanja.

Ukoliko idemo dalje prema krilima, utoliko operativne jedinice moraju biti pokretljivije, odnosno sastavljene od pešadije koja se prevozi po potrebi kamionima, motorizovanim jedinicama, konjice i, najzad, oklopnim jedinicama, koje u sadejstvu sa velikim jedinicama konjice ili motorizovane pešadije mogu da prodru najdublje u protivnikovu pozadinu, dezorganizujući njegovo komandovanje, rezerve, artiljeriju itd. i presecajući mu odstupnice.

Dejstvo ovih najudaljenijih obuhvatnih delova treba da je unapred povezano sa bombardovanjem iz vazduha, koje, s jedne strane, uspešno dopunjuje njihov razorni rad, a sa druge, može da predstavlja izvesnu vrstu moralne veze između grupacija brzih rodova vojske i glavnih snaga odvojenih u neprijateljskoj pozadini. Za jedinice koje vrše obuhvat a nalaze se pod stalnom pretnjom da budu odsečene, ovo će imati vrlo veliki značaj, pojačavajući njihovo samopouzdanje i smelost, često od odsudnog značaja za uspeh manevra.

Ostaje nam da posvetimo još nekoliko reči pitanju operativnih rezervi u ovom manevru. Dejstvujući po dalekim *spoljnim pravcima*, na periferiji operativnog luka, komandant moderne široke operacije uvek će imati teškoća sa blagovremenim uvođenjem rezervi na jedno od toliko udaljenih krila. Zato smo mišljenja da zadržavanje *velikih* operativnih rezervi pri *dvokrilnom manevru* nije celishodno čak ni danas, i pored već velike spremnosti i brzine transportnih sredstava. Šlifenovim „kamionima natovarenim municijom“ moći će da se doda neznatan broj motorizovane pešadije, kao i borbena avijacija, sa kojom data operativna jedinica raspolaže. Relativno slabe operativne rezerve mora da zameni *neposredna intervencija* komandanta, koji

ne samo što može koristiti tekovine moderne veze već može i sam, blagodareći brzim avionima, često da obide komandante pojedinih operativnih jedinica, usklađujući njihov rad lično i oživljavajući razvoj operacija.

*
* *

Pokušajmo sada da razmotrimo kakav bi obrt mogli dobiti dvo-krilni manevri u I svetskom ratu da su se odvijali u današnjim uslovima naoružanja, izviđanja i veze. Za osnov razmatranja uzećemo iz ove knjige poznate bitke kod Tanenberga i Loda. Jasno je da će ta razmatranja, zasnovana na uobrazilji, biti varljiva, usled čega ih svaki čitalac mora propustiti kroz filter sopstvene sposobnosti predviđanja i sopstvenog znanja, stvarajući — možda — potpuno poseban pogled na mogućnosti savremene bitke.

Kakve bi bile osnovne razlike u obe pomenute bitke da su se danas odigrale?

Pre svega, protivnici *bi znali jedan o drugom mnogo više nego* godine 1914, pošto je izviđačka sposobnost avijacije danas neuporedivo veća. Što se tiče Tanenberga³⁾, general Hindenburg bi morao da računa s tim da bi komandanti obeju ruskih armija imali mnogo više podataka o njegovim pregrupisavanjima, nego što su ih imali. Istina je da bi i nemačka komanda imala bolje uslove izviđanja, ali prvo, njeni su podaci i 1914. godine bili bogati, a drugo, baš je nemačka komanda *i gradila svoj manevr na iznenađenju*, dok su Rusi dejstvovali pre svega snagom, jer se njihova sposobnost iznenađenja iscrpla od trenutka ulaska u Prusku. Promena uslova izviđanja odrazila bi se uglavnom na nemačkoj strani. Ukratko, general Renenkampf bi mnogo ranije doznao o slabljenju nemačkih snaga pred svojim frontom, a imajući izveštaje od avijacije o pravcu kretanja transporata 1. korpusa i pokretima dva druga (17. i 1. rezervnog), prozreo bi bar nekoliko dana ranije cilj nemačkog manevra, što bi moralo da preuzrokuje energičan pokret ruske 1. armije napred, u pomoć 2. armiji. Takav bi potez mogao, kao što je poznato, da dovede do zgnječenja Hindenburgovih snaga, ili, u najmanju ruku, naterati ga da odustane od svoje operacije i da Rusi zauzmu celu Istočnu Prusku.

Da li bi, s obzirom na ovo, manevar nemačke 8. armije uopšte obećavao uspeh pod današnjim uslovima? Teško je odgovoriti na ovo pitanje drugačije do samo ovako: *rizik* ovog manevra bio bi danas još veći nego godine 1914, te se stoga ne zna da li bi ga general Hindenburg preuzeo. Teorijski, ovaj rizik još ne bi prekorачivao granice razuma, ali pod uslovom da se primene odgovarajuća sredstva protiv savremenih pojava nepovoljnih za manevar.

Kakva bi to bila sredstva?

Da bi se ona odredila, trebalo bi pre svega imati u vidu:

³⁾ Opisan u ovoj knjizi na str. 324—327, skica 43.

- 1) iznenadenje armije Samsonova od strane nemačkog manevra ranije bi se otkrilo, dakle, bilo bi kratkotrajno, usled čega bi trebalo *ubrzati manevar* protiv ove armije;
- 2) sloboda dejstva nemačke 8. armije mogla je da bude vrlo brzo paralisana *stešnjavanjem njene manevarske zone* usled Renenkampfovog pritiska, te bi stoga trebalo, duže nego što se to u stvari desilo, *zadržati je da ne krene napred*.

Razmislićemo šta bi se moglo danas uraditi da bi se postigla ova dva cilja i da bi se omogućio manevar u sličnom obliku kao kod Tanenberga.

Uzećemo da su *brojna jačina* nemačke 8. armije i odnos njenih snaga prema Rusima bili isti kao i godine 1914.

Treba prepostaviti da bi se, dajući danas komandantu armije težak zadatak operativne odbrane tako velike prostorije protiv tako znatnih snaga, nemačka Vrhovna komanda postarala da, s jedne strane, poveća *operativnu pokretljivost* ove armije, a sa druge, da poveća *snagu njenog otpora* pomoću jačih, a pre svega znatno dubljih i čvršćih fortifikacijskih organizacija. Pored toga, 8. armija bi morala da raspolaže jakim vazduhoplovstvom za sprečavanje neprijateljevog izviđanja i za produbljivanje i ubrzanje posledica manevra u njegovoј pozadini. Pored jako razgranate železničke mreže, znatan činilac povećanja pokretljivosti bili bi auto-transporti. Neke jedinice bile bi motorizovane, a druge bi mogle biti brzo prebacivane lokalnim automobilskim transportima (1. rezervni i deo 17. korpusa). Najzad, 8. armija bi raspolagala verovatno većim brojem motorizovanih jedinica za zaprečavanje, sastavljenih od pionira, jedinica naoružanih teškim mitraljezima, bacacima plamena itd. U njen bi sastav ušla, možda, i jedna velika oklopna jedinica.

Jasno je da bi se i sa ruske strane našla ova moderna borbena sredstva, ali bi pri prodiranju kroz sistem fortifikacijskih objekata i zaprečavanja Istočne Pruske njihova efikasnost bila znatno manja. Naročito bi brze jedinice i sredstva za zaprečavanje bili korisniji za 8. armiju, koja bi dejstvovala na svom, dobro pripremljenom zemljištu.

A sad da razmotrimo kako bi se mogao *ubrzati manevar* protiv armije Samsonova i jednovremeno *zadržati* pomeranje Renenkampfa.

Počećemo od prvog cilja. Ubrzanje manevra protiv ruske 2. armije zamišljamo na sledeći način.

Pre svega dvokrilni manevar, primenjen kod Tanenberga, trebalo bi više približiti načelima bitke kod Kane, odustajući od izvršenja dalekog *okruživanja* pomoću *pešadije*, a poveravajući to pokretnim jedinicama, dok bi zadatak pešadijskih korpusa bio *lomljenje oba krila putem snage*. To bi pružilo dobitak u vremenu (brzo pregrupisavanje), što bi olakšalo da se preduhitre posledice izviđanja ruskog vazduhoplovstva.

Podela snaga i zadataka mogla bi biti sledeća:

1) *frontalno vezivanje*, oslonjeno na rušenja i fortifikacijske objekte u rejonu Olština, makar i na brzinu pripremljene, zahte-

valo bi mnogo manje snaga. Možda bi bila dovoljna za taj cilj Unge-rova grupa, 3 rezervne pešadijske divizije i divizija fon der Golca⁴⁾;

2) *krilne proborne grupe*, brzo prikupljene na polaznim položajima pomoću železničkih i automobilskih transporata, mogle bi da izvrše nešto pliće udare nego što se to desilo kod Tanenberga, ali zato vrlo brze. Zapadna grupa bila bi onda sastavljena od 1. i 20. korpusa, a istočna od 1. rezervnog i 17. korpusa. Dejstvo ovih proborasnih grupa moralо bi biti dopunjeno i ojačano pomoću:

3) *grupa za obuhvat* sastavljenih čak iz neznatnih, ali vrlo pokretljivih motorizovanih i oklopnih jedinica. Ove bi grupe brzo udarile duboko na bokove i pozadinu ruske 2. armije, vršeći uz pomoć borbene avijacije onu ulogu koja je kod Kane pripala Hazdrubalovoј konjici. Njihov bi zadatak bio presecanje odstupnice neprijatelju i izazivanje panike u njegovoj pozadini uništenjem mreže komandovanja, artiljerije i sredstava snabdevanja, kao i razbijanjem lokalnih rezervi, sprečavanjem pridolaska u bitku svežih snaga itd.

Izgleda da bi ovakva upotreba svih modernih sredstava borbe za zadatke koji im najviše odgovaraju mogla u većoj meri ubrzati tok operacije, ne dozvoljavajući komandantu ruske 2. armije efikasna protivdejstva, pa ma on i na vreme zapazio opasnost.

Kad bi uz to uspelo da se zadrži armija Renenkampfa onda bi sreća mogla da se okreće na nemačku stranu isto tako uspešno kao što je to bilo godine 1914. Kako bi mogla biti iskorisćena nova borbena sredstva za zadržavanje ruske 1. armije, čak i u slučaju njenog ranog i energičnog pokreta napred?

Možemo biti sigurni da, kad bi general Renenkampf imao dobro vazdušno izvidanje i kad bi znao koliko slabe snage ima pred sobom, nemačka 1. konjička divizija ne bi bila u stanju da zaštiti manevarsku zonu svoje armije, jer bi bila brzo odbačena.

Da bi se to spričilo trebalo bi:

1) uništavati neprijateljeve aerodrome i avione, da bi mu se što duže otežavalo izviđanje;

2) pregrupisavanje trupa vršiti uglavnom noću (danju manevrovati praznim železničkim transportima, koji se kreću u suprotnom pravcu, maskirajući brižljivo smeštaj trupa);

3) pripremiti i izvršiti široke i duboke sisteme utvrđenja, prepreka, poplava i rušenja, koji bi zadržali pokret ruske 1. armije;

4) pojačati 1. konjičku diviziju brojnim pridatim delovima i grupama za zaprečavanje, čiji bi zadatak bio da brane pripremljene prepreke upornom borbom za dobitak u vremenu;

5) upotrebiti vazduhoplovstvo za zaprečna dejstva, sprečavanjem marševanja Rusa u kolonama, uništenjem njihovih saobraćajnih čvorova, paralisanjem sistema komandovanja, snabdevanja itd.⁵⁾.

⁴⁾ Na slučaj stalnih utvrđenja, pripremljenih za vreme mira, svakako da bi bile dovoljne još manje snage.

⁵⁾ Danas je već vazduhoplovstvo sposobno ne samo da uspešno bombarduje železničke čvorove, već i da preseca otvorene pruge, što znači da zadržava pokret transporata.

U kakvom bi stepenu sva ova sredstva bila zaista efikasna, svakako se ne može predvideti. Kako bilo da bilo, ipak bi ona pružila dobitak u vremenu, olakšavajući završavanje ubrzanog dvokrilnog manevra protiv armije Samsonova.

*
* *

Pokušajmo sada da razmotrimo kakav bi mogao biti uticaj modernih borbenih uslova na razvoj bitke kod Loda⁶⁾.

Što se tiče početne faze ove bitke, odnosno manevra na stepenu komande fronta, već smo pomenuli u svoje vreme da ako bi se rusko izviđanje iz vazduha nalazilo onda na današnjem nivou, ne bi se moglo tajno izvršiti tako potpuno pregrupisavanje nemačke 9. armije na krajnje severno krilo, u prostor kod Torunja, sem ako bi nemačka strana raspolagala ogromnom nadmoćnošću u vazduhoplovstvu i uspela da potpuno spreči pristup ruskim avionima u zonu pregrupisavanja. Pošto je sumnjivo da bi to moglo uspeti, trebalo bi izvući iz toga ove konsekvene: ili bi se pregrupisavanja izvodila isključivo noću, ili bi se, ako bi to trajalo suviše dugo, trebalo odlučiti za plići pravac udara, na primer Gnjezno-Lod, starajući se da se — brzinom dejstva i krajnjom ekonomijom snaga pri izvršenju početnog udara oslabe posledice izbora manje povoljnog pravca udara.

Uz potpuniju i moderniju primenu rušenja, kao i uz upotrebu avijacije za bombardovanje, možda bi se zadržao pokret Rusa još više čime bi se dobilo u vremenu za pregrupisavanje isključivo noću. Uzećemo da se tako i desilo i da su prva i druga faza nemačkog manevra (manevar pre bitke i probor u pravcu Bžezina) imale u opštim crtama tok sličan onom iz godine 1914. Kako bi se mogla zatim odigrati prava bitka kod Loda? Trebalо bi smatrati da pod današnjim uslovima naoružanja general Makenzen ne bi više smatrao konjički korpus Fromela zajedno sa zadocnelim i organizaciono nespremnim Poznanjskim korpusom za snagu sposobnu da izvrši probor ruskog fronta i stvari drugo *aktivno krilo u dvokrilnom manevru*. U vezi sa tim odmah bi se nametnula misao o jednokrilnom manevru, u kojem bi korpsi Fromela i Poznanjski, kao i 11. sačinjavali grupu za *vezivanje*, uzimajući na sebe ulogu širokog nakovnja (koji bi se pružao na sever dalje nego što je to bilo u stvari) na koji bi priterao Ruse manevr jakog suprotnog krila. Ovo drugo krilo, dakle, prava *manevarska masa*, ono koje bi napadalo u povoljnem pravcu na krilo ruske 2. armije, bilo bi sastavljen od nekoliko zasebnih delova, i to:

17. i 20. korpus kao i gardijska divizija predstavljali bi *proborsku grupu* koja bi, potpomognuta jakom artiljerijom i tenkovima, udarila kao elemenat prikupljene snage u smaknutoj grupaciji negde iz rejona Lagevniki — Malčev (skica 46, str. 331) na Lod — Olehov, dok bi 25. re-

⁶⁾ Kratak pregled toka ove bitke izneli smo na str. 327—333 (skica 45—46).

zervni kcrpus (ili bolje umesto njega gardijska divizija) i konjički korpus Rihthofena, pojačani ciklopnim jedinicama, sačinjavali obuhvatnu grupu, koja bi iz rejona Karpina udarila u pozadinu 2. armije na Lođ i Žgov (Rzgów). Na ovom mjestu hteli bismo napomenuti da na teškom terenu, baš kao što je rejon Bžezine – Bendkov – Tušin, konjica može da predstavlja veoma važan elemenat obuhvata, očišćeno nadoknađujući nedostatak motorizovanih rodova vojske, a u svakom slučaju dopunjajući efikasno njihovu otežanu delatnost (narcito noću).

Pošto nam izgleda da bi dejstva nemačke 9. armije, zamišljena na gornji način, bila mnogo brža nego tadašnja stvarna dejstva, to bi i iznenadenje koje bi ona stvorila dalo veće rezultate. Takođe bi bilo lakše održati za izvesno vreme slobodu dejstva, što bi se moglo postići ogradijanjem manevarske zone pomoću jedinica za obezbeđenje izdvojenih iz obuhvatne grupe i upućenih na jug u susret konjici Novikova, a sastavljenih od konjice i motorizovanih jedinica za zaprečavanje.

Glavni bi zadatak borbene avijacije bio, s jedne strane, da parališe komandu 2. armije u Lodu, a sa druge, da uzme učešća u ogradijanju manevarske zone borbot protiv konjice Novikova i zadržavanjem snaga ruske 1. i 5. armije koje su hitale na bojište.

Na taj način zamišljen manevr obuhvatit bi verovatno manji broj ruskih snaga nego što je to imao nameru da učini general Maikenzen, te bi se izvršio u vremenu kraćem za dan ili dva, čime bi mogao da dovede do potpunog uništenja glavnih snaga 2. armije, stvarajući veliki otvor u operativnom ruskom grupisanju. Usled nastajanja tog otvora relativno slaba ruska 1. armija našla bi se potpuno izdvojena i mogla bi da bude posle toga potučena zajedničkim naporom nemačke 8. i delova 9. armije.

Pokušaj da se razmotre dva operativna manevra iz I svetskog rata sa gledišta savremenih uslova rata izgleda da nameće sledeće zaključke:

1) ovi uslovi, pošto olakšavaju savladivanje prostora, izgleda da stvaraju nove mogućnosti za dvokrilni manevr, najkorisniji od svih operativnih dejstava (Tanenberg)⁷⁾;

2) međutim, prema ravноправном i otpornom protivniku ne treba precenjivati ove mogućnosti i u slučaju nedostatka odgovarajućih snaga pametnije će biti da se primeni solidan i snažan jednokrilni, nego izvrši nedovoljnim snagama anemičan i slab dvokrilni manevr (Lođ).

⁷⁾ Razoj brzih rodova vojske stvarno je omogućio puno lepih i jakih, uspešnih dvokrilnih manevara. Isto tako je i jednokrilni manevr dobio u brzini, snazi i efikasnosti.

2. JEDNOKRILNI MANEVAR

Ovaj je manevar mnogo lakši i manje rizičan (ali i manje krištan) od prvog, pa je istorija ratova puna primera ovakvih manevara. Počevši od Leuktre i Mantineje ovaj su manevar primenjivale sve vojskovođe, a Napoleon ga je uzdigao, kao što znamo, na nivo najveće veštine.

Jednokrilni manevar u obliku primenjivanom od strane Napoleona, dakle, onakvom kao što ga i danas shvatamo, predstavlja za slabiju stranu najuspešniju formu iskorišćavanja *lokalne nadmoćnosti* radi uzastopnog tučenja i „savijanja“ razvijene neprijateljske snage. On pruža mogućnost da se postigne rešavajuća pobeda i pored nepovoljnog odnosa snaga, da se apsolutna fizička nadmoćnost zameni — veštinom.

Međutim, ova veština nije laka a, što je još gore, ona je na izgled laka, usled čega često podleže u mirnodopskim studijama vrlo površnjem uprošćavanju, koje dovodi do podsvesnog i vrlo sumnjivog vercavanja da je dovoljno obuhvatiti protivnika s jedne ili druge strane, pa da se pobedi. Pod takvim bi se uslovima tajna ratne veštine ukalupila u prost i nepromenljiv operativni šablon, u kome bi se cela teškoća svodila svaki put na rešavanje pitanja da li treba obuhvatiti levo ili desno neprijateljsko krilo. Ne zavaravajmo se, stvar nikada neće biti tako jednostavna.

*
* *

Pošto postoji dosta rasprostranjena navika da se jednokrilni manevar svodi na uprošćen šablon, podsetimo se da je ovaj manevar u istoriji ratova bio izvođen na raznolike načine:

samo obuhvatom, primenjivanim najčešće na taktičkom stepenu prema slabijem ili manje pokretljivom protivniku, a u operacijama obično od strane konjice (Mira, Budoni),

obuhvatom snagom (Kirholm, Lojten, Baucen, prva faza nemačke operacije protiv Francuske 1914. godine),

probojem i razbijanjem najvažnijeg neprijateljskog krila i izlaznjem u njegovu pozadinu (Leuktra, Mantinea, Možajsk; neuspelo završena druga faza nemačke operacije protiv Francuske 1914. godine),

ili, najzad, *spajanjem obuhvata sa probojem*, uz primenu najrazličitijih varijanti u pogledu rasporeda i naglašavanja oba ova elementa (Jena, Fridland, Vagram, bitka na Visli i Njemenu godine 1920. itd.).

Kao što vidimo, prost i na izgled lak jednokrilni manevar deli se u istorijskoj primeni čak na četiri velike grupe, od kojih svaka sadrži skoro isto toliko raznih oblika koliko je bilo slučajeva primene ovog lepog manevra.

Ovo potvrđuje našu tezu da se operativni manevar ne može spuniti krutim vezama nijednog sistema. Dručije i ne može da bude, jer je u svakoj operativnoj situaciji drugi odnos intelektualnih snaga

komandanata obeju strana, drugi odnos moralnih, brojnih i materijalnih snaga obe vojske, drugo zemljiste, drugi ciljevi i druge okolnosti bitke.

Jedino su nepromenljiva opšta *načela i elementi* manevra, pa prema tome ne pokušavamo da posle njihovog ispitivanja tražimo dalja uputstva za planiranje jednokrilnog manevra, pošto znamo da ta uputstva može operativni komandant svaki put pronaći samo u dubini svojih misli, u znanju stečenom obrazovanjem, a pre svega u jasnom i jednovremeno realnom osećanju *stvarne* situacije.

Dalje detaljnije proučavanje načina izvođenja jednokrilnog manevra bilo bi tim besciljnije što se njegove *taktičke mogućnosti* stalno menjaju, u vezi sa stalnom evolucijom naoružanja trupa, sredstava za vezu, prevoznih sredstava itd. Ograničićemo se, dakle, na razmatranje samo nekoliko najvažnijih izvršnih uputstava, koja imaju značaj za *sve* tako brojne vrste jednokrilnog manevra, zasnovane na onim uslovima borbe koji danas postoje ili mogu da nastupe u najbližoj budućnosti. To će biti sledeća uputstva.

Prvi uslov za uspeh jednokrilnog manevra jeste čuvanje potpune tajnosti u pogledu snaga i pravca nameravanog udara. Teškoće koje se sreću u vezi s tim i sredstva za njihovo savlađivanje, koja proističu iz današnjeg stanja naoružanja, pretresali smo često u ranijim odeljcima, te se stoga nećemo na njih vraćati.

Druga stvar, vanredno važna, jeste pitanje izbora pravca *krilnog udara*.

Šta je to operativno krilo i gde ga treba tražiti?

Treba uvek imati u vidu da se krilo operativne jedinice neprijatelja ne nalazi tamo „gde se nalazi njegov poslednji konjanik“. Operativno krilo nalazimo na *prostoru* gde se završava masa pešadije i artiljerije protivnika. Samostalna velika pešadijska jedinica, a utoliko pre konjička ili oklopna, odmaknuta od te mase, već se nalazi *van operativnog krila* i nikako ne treba gubiti vreme za njen *obuhvat*. Nju treba potući da bi se što je moguće ranije udarilo na bok *glavnih neprijateljskih snaga*.

Prava manevarska masa, sastavljena od pešadije, artiljerije i tenkova, mora, prema tome, izvršiti relativno plitak udar, inače će biti otkrivena pre vremena. Zato moderan rat raspolaže sredstvima za proširenje njenog dejstva pomoću motorizovanih jedinica, formacija moderne konjice i oklopnih jedinica; vazduhoplovstvo pak, ne samo što može produžiti krilni manevr već i započeti presecanje odstupnica neprijatelju, poremetiti njegova sredstva za komandovanje, snabdevanje itd.

Kod glavnih neprijateljskih snaga ne treba udariti (pošto se razbije njihovo osiguranje) frontalno na krilo već po mogućству koso, u njegov bok, odnosno treba težiti udarcu u *povoljnom pravcu* koji izvodi na puteve verovatnog odstupanja neprijatelja (Lojten, Baucen, udar na Vjepšu 1920. godine itd.).

Jednovremeno sa ovim rešavajućim udarom neprijatelj mora biti jako *vezan* frontalno, a u isto vreme *obuhvaćen* bilo samom udar-

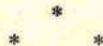
nom snagom, bilo naročitom obuhvatnom grupom, da ne bi mogao da *izbegne bitku*, kao što se to desilo pri francuskom odstupanju 1914. i pri poljskom 1920. godine. Izbor ovakvog povoljnog pravca dejstva poklapa se sa uočavanjem odgovarajuće tačke udara u operativnom grupisanju neprijatelja, koju Napoleon naziva rešavajućom tačkom, i sa izborom za sopstvenu manevarsку masu takvog rejona prikupljanja koji, s jedne strane, pruža dobre uslove prikrivenog prikupljanja i udara, a u produženju, preko tačke udara, izvodi na neprijateljske komunikacije.

Još jednom naročito podvlačimo da, sem slučaja borbe sa beznačajnim protivnikom, za glavni udar mora se bezuslovno obezbediti *lokalna nadmoćnost* snaga i sredstava, odnosno *manevar mora imati snagu*. Samo ugrožavanje neće dati rešavajući rezultat jer neprijateljevo krilo treba potući i *uništiti*, da bi se zatim potukao sledeći deo njegovih snaga.

Prisetimo se još da ova nadmoćnost mora postojati na mestu udara i na čitavoj njegovoј dubini, te stoga broju trupa i sredstava ove grupe, potrebnom za to da se neprijateljsko krilo potuče, treba dodati onoliko snaga koliko će ova manevarska masa *verovatno izgubiti uz put*, za vreme izvršenja udara. Ne zaboravljajmo nikad da se „snage brzo iscrpljuju u toku napredovanja ofanzive“, zbog čega uvek preti da operacija malakše i da se stabilizuje, a samim tim da se uništete nade za postizanje brzog rešenja.

„Glavna stvar je u jačini na odsudnoj tački, i to je u velikoj većini slučajeva upravo najvažnije od svega“.⁸⁾

Moderno rođovi vojske vrlo jake vatrenе moći, mogu često da veliku brojnu nadmoćnost zamene nadmoćnošću u pogledu brzine i iznenadne snažne vatre, koja ipak mora biti velika, da bi se uništio otpor *pre nego što opadne elemenat iznenadenja*.

Pri proračunu snaga potrebnih da bi manevar bio sposoban za postizanje rešavajućeg rezultata, ne treba ići suviše daleko i stvarati nešto nalik na odvojenu masu, koja se valja na neprijateljski bok, dok joj s neke druge strane ništa ne preti. Nikako se ne sme ostavljati neprijatelj sloboda dejstva; treba ga frontalno vezivati.

Frontalno vezivanje mora biti toliko jako da neprijatelj ne može promeniti front, odnosno izbeći bočni udar, čak ni u slučaju ako na vreme opazi šta mu preti. U tom cilju nije dovoljno da se on mami pretnjom frontalnog napada, već ga treba stvarno udariti (ako je pasivan, ili, što je još gore, ako odstupa), ili ga vezati odbranom ili zadržavanjem, ako napada.

Ako posle određivanja manevarske mase imamo još dovoljno snaga, vezaćemo neprijatelja, na celom frontu njegovog rasporeda.

⁸⁾ Clausewitz, *O wojnie*, str. 153 (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 158).

U protivnom, zadovoljćemo se frontalnim vezivanjem odgovarajućeg manjeg dela njegovog fronta, najčešće u blizini rešavajućeg krila, a na ostalom delu moraćemo se pasivno zaštititi oslanjanjem na utvrđenja i rušenja.

*
* *

Kakav odnos snaga mora da postoji između manevarske grupe, grupe za vezivanje, zaštite i obezbeđenja?

Na ovo pitanje ne može se dati nikakav odgovor odvojeno od konkretne situacije, pošto sve zavisi od toga kakav će biti najcelišodniji raspored snaga u datim zemljишnim prilikama, pri datom rasporedu sopstvenih i neprijateljskih snaga, a pre svega od toga na koji način želimo izvesti jednokrilni manevar.

Ako imamo nameru da neprijatelja obuhvatimo snagom, po obrazcu Lojtena, Baucena i početka nemačke operacije 1914. godine, jasno je da će naše glavne snage otići u obuhvatnu masu, a da će sve druge operativne grupe imati zadatak *potpomaganja*, pa će stoga imati manje snage.

Ako u drugom slučaju glavna težina borbe padne na probojnu grupu, ona će biti najjača, te će zato svi brzi rodovi vojske ući u sastav slabije ali zato pokretljivije obuhvatne grupe. Ostatak će snaga onda izvršiti zadatke vezivanja neprijatelja i obezbeđenja manevra.

Ako ne pridamo naročitu važnost ni jednoj od ovih grupa i, ako, blagodareći relativno *uskoj* manevarskoj zoni i velikom broju raspoloživih *pokretnih* operativnih rezervi, budemo mogli očekivati rešenje od udara ovih poslednjih, onda obe ostale grupe, odnosno ona za vezivanje i obuhvatna, mogu biti iste jačine, dok ćemo brigu posvetiti prikupljanju jakih rezervi, osiguravajući im prevozna sredstva, komunikacijsku mrežu na kojoj neće biti zastoja, protivoklopnu, protivavionsku odbranu itd., što sve zajedno neće uvek biti moguće, a ni u kom slučaju lako.

Ako najzad obuhvatna grupa ima samo zadatak *ugrožavanja*, odnosno privlačenja pažnje neprijateljskih rezervi na sebe (čest slučaj u Napoleonovim bitkama, zapažen i u bici na Njemenu 1920, a neiskorišćen u nemačkom manevru 1914. godine), dakle, postignuća takozvanog „effet de ventouse“ („dejstva ventuza“⁹⁾) ili ako ovoj grupi bude stalo samo da primorava neprijatelja na bitku zadržavajući ga iz pozadine, onda će *glavne snage* napadati frontalno, a *deo snaga* izvršiće zaobilazeњe krila. Kada se već oseti posledica ugrožavanja u vidu slabljenja snaga na neprijateljevom frontu, onda će probojna grupa slomiti njegov otpor s fronta, a obuhvatna grupa, sastavljena u ovom slučaju uglavnom od konjice, motorizovanih i oklopnih jedinica kao i vazduhoplovstva, dopuniće njegov poraz napadom na pozadinske centre i uništenjem pokušaja *stvaranja otpora* u samom začetku.

⁹⁾ Pplk. dypl. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 420.

*
* *

Ostaje nam da posvetimo još nešto pažnje dubini protezanja jednokrilnog manevra. Koliko ga široko treba planirati?

Ma koju formu krilnog manevra izabrali, pravac našeg udara mora nam osigurati u slučaju uspeha *potpuno razbijanje operativnog rasporeda neprijateljevih snaga*. U tom cilju pravac krilnog udara mora izvoditi pre svega na njegovu tešku artiljeriju, komandna mesta viših komandi, rejone operativnih rezervi i najbitnije pozadinske organizacije.

Da bi se tamo dospelo, treba potući neprijateljevo krilo na celoj njegovoј *dubini*.

Koliko je duboko operativno krilo?

Pod pojmom boka, tj. dubine neprijateljevog krila treba razumeti liniju koja spaja spoljne krajeve njegovih sopstvenih *glavnih* snaga sa rezervama. Prema tome, krilo jednog pešadijskog puka ima dubinu 1–2 kilometra, divizije 3–5 km, korpusa ili operativne grupe 10–20, armije 30 i više, a fronta — oko 100 km.

Do takve dubine neće uvek stići monolitna manevarska masa. Velike pešadijske jedinice udaraće obično pliće, da bi razbile krilo pešadijske mase prve linije, a ukoliko se ide dublje, utoliko treba slati pokretljivije snage. Na artiljeriju i operativne rezerve obično se bacu konjica i oklopne jedinice, koje takođe dezorganizuju komandovanje i pozadinu. Vazduhoplovstvo će bombardovati tesnace na putevima za povlačenje (na primer, mostove), skladišta municije, rasterati železničke parkove, municione kolone itd., presecajući puteve za dolaženje dubljih rezervi, a pri svemu tome, sarađivaće, ukoliko je to moguće (u početku delom, a pri kraju bitke svim snagama), pri savlađivanju velikih koncentracija artiljerije i rezervi, napadajući ih iz vazduha.¹⁰⁾

*
* *

Odgovorimo sada na pitanje na koji bi način mogao da se razvije nemački manevar protiv Francuske 1914. godine kada bi obe strane raspolagale današnjim sredstvima izviđanja, veze, naoružanja i saobraćaja. Ovo pitanje smo već nekoliko puta dodirivali, ali bismo hteli još da izvedemo i dopunimo odgovarajuće zaključke.

Već koncentracije obe strane i njihove zaštite morale bi danas da dobiju drugi oblik. Razmatranje obe ove uvodne ratne radnje zahtevalo bi zaseban opširan rad, koji se ne bi mogao uvrstiti u okvir ove knjige. Zadovoljićemo se ovde samo isticanjem nekoliko najvažnijih tačaka.

¹⁰⁾ Na taj su se način razvijali mnogi snažni jednokrilni manevri i proboji u godinama 1940–45, naročito su se sovjetski udari širili odjednom na celu dubinu fronta, tj. na 100 i više kilometara.

S obzirom na postojanje brzih i jakih grupacija modernih motorizovanih i oklopnih jedinica, zaštita granica pomoću široko razbacanih divizija pešadije ili konjice biće teško izvodljiva i nedovoljna. Njen oslonac predstavljaju danas široki i duboki sistemi rušenja, poplava i fortifikacijskih objekata koji izrastaju na svima evropskim granicama. Ovi sistemi zahtevaju stvaranje specijalnih zaštitnih jedinica koje posedaju objekte za zaštitu ili se mobilisu odmah u njihovoј blizini. Ovo će biti neophodno s obzirom na mogućnost brzog upada lakih neprijateljskih odreda, a naročito s obzirom na ustaljen običaj u poslednje vreme da rat počinje bez objave. Ove jedinice, namenjene pretežno davanju prvog otpora na unapred pripremljenim utvrđenjima, ne moraju da budu čak ni suviše naoružane i mogu biti sastavljene od obveznika starijih godišta, nesposobnih za forsirana marševanja u manevarske ratu.

Preuzimanje zaštite od posebnih jedinica, određenih unapred za tu svrhu, pružiće s jedne strane mogućnost da se one specijalizuju u tom pravcu, a sa druge, rasteretiće pravu *operativnu masu vojske*, pre svega brze rodove vojske, koji umesto da gube svoje snage u zaštitnim borbama, kao što je to bilo 1914. godine, moći da upotrebe za pravi *operativni manevar*, u kome će biti od najveće koristi.

Osim zaštite granica i koncentracijskih prostorija, odnosno operativne zaštite, nameće se *pitanje strategijske zaštite*, s obzirom na dalekosežno dejstvo brzih rodova vojske i vazduhoplovstva, koje predstavlja nov, vrlo opširan deo ratnih priprema. U pitanju je zaštita protivavionska, protivhemijska i protiv dubokih prodora, zaštita svih životnih centara, čitave zemlje, a naročito njene saobraćajne mreže i važnih rejona sa gledišta ljudske, materijalne, privredne i poljoprivredne mobilizacije. Nećemo čak ni u opštim crtama razvijati ovu stvar koja spada u osnovna pitanja moderne strategije.

Preći ćemo na operativnu *koncentraciju*. Van svake je sumnje da današnji uslovi ove ratne radnje znatno odstupaju od stanja koje je prethodilo I svetskom ratu. Od svih činilaca koji utiču na ovu promenu zadržaćemo se samo na vazduhoplovstvu. Slobodno se može sumnjati da je ovaj rod vojske sposoban za samostalno rešenje bitki, ali je ipak sigurna stvar da će ometanje neprijateljeve operativne koncentracije predstavljati za njega zahvalan zadatak. Vazduhoplovstvo će se baciti, verovatno već u prvim časovima rata, na mobilizacijske centre i saobraćajne čvorove neprijateljske zemlje i, ako nađe na teren nezaštićen i slabo branjen od vazduhoplovstva i protivavionskih sredstava, može jako otežati ako ne i onemogućiti blagovremeno prikupljanje snaga za bitku. Posledice ovakve rušilačke delatnosti biće utoliko osetljivije ukoliko bude ređa saobraćajna mreža napadnute zemlje. Odavde proizilazi zaključak da ukoliko je ova mreža slabija i ukoliko je na prostoru dotične zemlje manje životnih centara, koji su zato onda važniji, utoliko mora biti jača strategijska zaštita.¹¹⁾

¹¹⁾ Primeri: Poljska 1939, Norveška, Belgija, Francuska 1940, Jugoslavija i delimično SSSR 1941. godine.

U svakom slučaju ne možemo danas, kao nekada, tačno da pročunamo kada će se završiti koncentracija i kada će se postići ratna gotovost. Svaki će protivnik biti izložen zadocnjenu, koje će sva-kako biti utoliko veće ukoliko je slabija strategijska zaštita u odnosu na snagu i brojnost kopnenih ili vazdušnih brzih neprijateljskih sredstava za diverziju.

Odatle proizilazi dalji zaključak da će svaka vojska koja će imati protiv sebe tehnički nadmoćnijeg protivnika morati da predviđi u svom planu koncentracije vrlo veliko zadocnjene, što će produžiti rok operativne gotovosti i proširiti period *odbrambenog karaktera* koncentracije daleko van normi predviđenih pre I svetskog rata. Uspešnost *protivofanziva* uočena u poslednjim ratovima izravnaće donekle nepovoljnost zbog privremene operativne pasivnosti, kojom će savremene ratne okolnosti opteretiti slabije, odnosno docnije spremne protivnike. Ovo, naravno, pod uslovom da se zadocnjene predviđi i da se iz toga izvuku odgovarajući zaključci.¹²⁾

*
* *

Vraćajući se na konkretan primer nemačke koncentracije godine 1914. na francusko-belgijskoj granici, treba zapaziti da bi nagomilavanje nemačke 1. i 2. armije, koje je onda nastupilo, bilo vrlo rizično s obzirom na dejstvo bombarderske avijacije. Iz ove teškoće postojala bi dva izlaza: ili da se za ovu masu stvori neobično jaka protivavionska odbrana, koja dejstvuje ofanzivno (uništavajući vazduhoplovne neprijateljske baze) i defanzivno (zaštita trupa, komandnih mesta i službi pomoću protivavionske artiljerije, lovačke i borbene avijacije) ili, ukoliko se ove teškoće ne bi mogle savladati, da se manevarska masa rasporedi (ešelonira) po vrlo velikoj dubini, jer po frontu nije bilo mesta za širi razvoj.¹³⁾

Ovde bi se ispoljile odmah dve suprotnosti: s jedne strane, moderni fortifikacijski objekti, široki i skoro neprekidni, koji su nastali umesto zastarelog sistema usamljenih tvrđava, zahtevaju udar jako zbijenom snagom, a sa druge, vazdušna opasnost ne dozvoljava nagomilavanje trupa. Savremeni operativni komandant imaće velike teškoće pri usklajivanju ovih suprotnih zahteva. Moraće najpre da izvrši operativni *proboj*, o kome ćemo još govoriti, a jednovremeno da predviđi brzo produbljivanje i proširivanje uspeha. Ovi bi obziri verovatno primorali komandante desokrilnih nemačkih armija, odnosno komandanta grupe ovih armija, koji bi tamo morao da postoji, da podeli svoju grupaciju na nekoliko uzastopnih ešelona, pri čemu bi svaki imao poseban zadatak.

Prvi bi ešelon, sastavljen od oklopnih i motorizovanih jedinica i potpomognut jakom borbenom avijacijom, morao brzo da probije

¹²⁾ Primer: Sovjetske protivofanzive u godinama 1942–1945.

¹³⁾ Godine 1940. nemačka vojska je primenila oba ova sredstva dodajući još i treće: proširila je svoj razvoj za bitku gaseći neutralnost ne samo Belgije već i Holandije.

protivničku zaštitu i zauzme pomoću iznenadenja one objekte utvrđenja, koji ne bi stigli da se u potpunosti spreme za odbranu.¹⁴⁾

Zadatak drugog ešelona, sastavljenog ne toliko od brojnih, koliko od elitnih pešadijskih jedinica potpomognutih jakom teškom artiljerijom i tenkovima, bio bi izvršenje prvog probaja. Ovaj bi ešelon, koji bi se u početku kretao širokim poretkom (radi zaštite od dejstva iz vazduha), morao da se prikupi pred samim neprijateljskim odbrambenim položajem i da udari masom na uzanim odsecima radi dubokog probaja sistema utvrđenja.¹⁵⁾

Treći bi ešelon, koji bi predstavljao neku vrstu rezerve drugog, morao da produbi i proširi probaj, dajući mu mogućnost da se u dubinu protivničke zemlje upute grupacije brzih rodova vojske, koje bi, u ulozi četvrtog ešelona, imale zadatku da bez odlaganja iskoriste probaj i otpočnu manevarski period operacija prenošenjem dejstva van zone utvrđenja.¹⁶⁾

Ne treba ni naglašavati koliki bi ogroman utrošak materijala, koliko energije i koliko smisla za organizaciju bilo potrebno za što brže sprovođenje ovako ešelonirane faze probaja u bici, da bi se zatim uzeo širi dah za predstojeću operaciju i razvio pravi manevar na otvorenom zemljištu. Ne treba dokazivati da bi uspeh ovakvog dejstva zavisio, u velikoj meri, od primene krajnje ekonomije snaga i sredstava u duhu Šlifenovih zahteva. Ovo bi bilo, s jedne strane, olakšano mogućnošću zaštite sporednih pravaca mnogo slabijim snagama oslonjenim na utvrđenja, a sa druge, otežano zbog pomenute opasnosti od nagomilavanja trupa na malom prostoru. Održavanje odgovarajuće ravnoteže između ove dve suprotnosti predstavljaće jednu od glavnih teškoća moderne ratne veštine.

Prepostavimo da je probaj uspeo i da se nemački manevar razvio kao prvih dana avgusta 1914. godine. Šta bi trebalo uraditi da bi taj manevar pružio veći uspeh? Nama se čini da bi najvažnije bile dve mere:

1) Sasredjenje komandovanje i prikupljenja dejstva nemačkih armija (1, 2. i 3), koje ne bi smeće da se bave traženjem krajnjeg francusko-engleskog krila, što bi ih razvuklo u širinu, već bi morale da *slome ovo krilo prikupljenom snagom*, brzo nadirući negde iz rejona Brisla pravo na jug.

2) Ulogu obuhvata morao bi preuzeti pomenuti četvrti ešelon manevarske mase, sastavljen od brzih jedinica. Njegov zadatak bi bio: da posle uvodnog probaja izbije iz pozadine ispred čelnih ešelona i da se brzo baci napred radi šireg okruživanja Engleske i francuske 5. armije, zadržavajući ih s leđa i primoravajući na bitku sa jako nadmoćnjim desnokrilnim nemačkim armijama. Drugi zadatak obe obuhvatne grupe bio bi da izdvoji delove snaga za obezbeđenje nemačke ma-

¹⁴⁾ Upad u Luksemburg, Belgiju i Holandiju 1940. godine.

¹⁵⁾ Druga etapa iste operacije: probaj kod Namira i Sedana.

¹⁶⁾ Treća etapa: rejd oklopnih jedinica na Kale.

nevarske zone sa pravca Amijena što bi, uz živo sadejstvo borbene avijacije, moglo dati dobre rezultate, jer bi pokret armije generala Monurija bio blagovremeno zapažen i usporen.

*
* *

Jasno je da bi i francuska strana isto tako koristila moderne manevarske pogodnosti, i isto tako bila izložena modernim teškoćama.

Pre svega, raspolaganje savremenim utvrđenjima kao što je linijsa Mažino i njen belgijski produžetak osigurali bi veći dobitak u vremenu i onemogućili znatnu ekonomiju snaga. Ovo bi dalo francuskoj vrhovnoj komandi mogućnost da očuva veće strategijske rezerve.^{16a)} Ako uzmemo u obzir da bi odlična ekspedativnost francuske železničke i automobilske mreže pojačala operativnu pokretljivost ovih rezervi do nivoa neviđenog pre toga, to nam se samo po sebi nameće misao o Bonalovom planu, o povratku na Napoleonovu ideju strategijskog dočeka. Možemo biti sigurni da bi francuska komanda izvršila pod ovakvim uslovima mnogo lakše nego onda svoje veliko operativno pregrupisavanje, a da ne bi čak ni došlo do mogućeg (prema Bonalovom planu) velikog udara na nemačku manevarsku masu s juga, te bi u svakom slučaju prebacivanje krilne manevarske grupe u bici na Marni trajalo mnogo kraće i tamo bi se prikupile veće snage.¹⁷⁾

Kao što vidimo, pozitivne i negativne strane moderne evolucije borbenih sredstava stvorice svakom protivniku nove smetnje, ali će isto tako morati svakom od njih da dadu u ruke brojne adute. Spretno korišćenje ovih otkriće možda i nove ratne talente. U svakom slučaju izgleda sigurno da, ukoliko granični fortifikacijski objekti ne izdrže pritisak (što bi odmah dovelo do stabilizacije), svako ko bi uspeo da se probije kroz njih, našao bi iza njih uslove za primenu operativnog manevra. Ovaj bi manevar imao potpuno moderan spoljašnji oblik, ali bi ipak u suštini bio neizostavno podređen načelima i elementima ratne veste. Možemo pretpostaviti da će tako biti čak i na relativno uskim frontovima zapadne Evrope, svakako tek posle perioda proboga utvrđenih granica jedne ili druge strane.¹⁸⁾

*
* *

A kako će biti na vojištima koja su ređe posednuta nego ona na zapadu? Da bismo to mogli sebi predstaviti, preći ćemo u nekoliko

^{16a)} Utvrdenja i rezerve su postojali; na žalost, utvrđenja su se pokazala neefikasnim, a rezerve zastarelog tipa: malo vazduhoplovstva i oklopnih jedinica.

¹⁷⁾ Vegan (Weygand) je zaista pokušao da izvrši ovakav udar s juga u junu 1940. godine. Navodno, podbacilo je englesko dejstvo (sa severa iz Flandrije).

¹⁸⁾ Tako je i bilo.

reći mogući tok letnje poljsko-sovjetske kampanje iz 1920. godine, uzimajući da su obostrane snage bile znatno brojnije nego onda i da su obe vojske moderno obučene i naoružane.

Skrenemo, prvo još jednom pažnju na to da su slabe armije, koje su se onda borile, ispunjavale svojim snagama dosta ravnomerno celu širinu vojišta, koja je iznosila oko 1000 km. Usled ovog je došlo do velikog razređivanja snaga, što je vodilo operativnoj slabosti, a otklonjeno tek pri kraju rata. Treba pretpostaviti da se ova pojавa ne bi više danas ponovila¹⁹⁾, jer bi obe strane zaista raspolagale mnogo većim snagama, odnosno bilo bi lakše posesti široke zone. Takođe bi i komandanti svih stepena bili već oslobođeni od linijskih tradicija I svetskog rata i starali se da primene veću ekonomiju snaga. Ova bi se izražavala manjim brojem udara, izvedenih u povoljnim pravcima ali zato prikupljenim snagama. Taktički međuprostori bi se prema tome suzili i postali malobrojniji, ustupajući mesto znatno širim operativnim otvorima, zaštićenim na odgovarajući način; ali bilo kako bilo, ovi bi otvori pružali mogućnost razvoja operativnog manevra.²⁰⁾

Jaka sovjetska konjica, koja može danas (kao što je poznato iz svakodnevne štampe) da sadejstvuje sa velikim oklopnim grupacijama i jakim vazduhoplovstvom, bila bi bez sumnje u mogućnosti da pruži operacijama još veću pokretljivost nego godine 1920. S druge strane, i poljska bi vojska bila mnogo spremnija za borbu sa pokretljivim neprijateljem nego onda kada su pojave mase konjice i efikasnost njenog dejstva predstavljali za poljsku stranu tako strašno iznenadenje. Osim toga, teško zemljiste bi predstavljalo saveznika Poljske i moglo bi se odlično *pripremiti* modernim sredstvima da bi se iskoristilo kao velika pomoć pri savladavanju i uništavanju pokretnih jedinica. Dobro iskorišćeno zemljiste i široko primenjena rušenja olakšali bi takođe poljskoj vojsci da zadrži sovjetsku manevarsku masu, koja bi dejstvovala severno od Poljesja.²¹⁾

Treba pretpostaviti da pod takvim uslovima sovjetska ofanziva ne bi mogla da napreduje tako brzo kao onda, te bi maršal Pilsudski stigao da izvrši svoju prvobitnu namjeru, protivofanzivu iz rejona Bžešća. Taj bi plan bio verovatno izведен na taj način što bi u tom rejonu, pod zaštitom poljskih močvara i privremenih poljskih utvrđenja, bila prikupljena manevarska masa, spremna da redom potuče: prvo severne, a zatim južne sovjetske snage. To bi, dakle, bio ogroman manevr po unutrašnjim pravcima na strategijskom stepenu, a prva faza tog manevra — tj. operacija protiv glavnih sovjetskih snaga koje bi dejstvovalе severno od Poljesja — predstavljala bi jednokrilni manevr. U toj bi prvoj operaciji sovjetske snage bile frontalno vezane upornim borbama severnih poljskih armija u povlačenju,

¹⁹⁾ Ponovila se sa poljske strane godine 1939.

²⁰⁾ Nemci su udarili 1939. godine na Poljsku sa dve grupe: sa severozapada i jugozapada. Između ove dve grupe bio je otvor od oko 500 km širine u kome su se kretale (kroz Poznanjsko vojvodstvo) vrlo slabe snage.

²¹⁾ Na žalost, malo je primenjeno od gornjih pojačanja odbrane.

dok bi na njihovo južno krilo bio izvršen udar iz rejona Bžešća manevarskom grupacijom, u čiji bi sastav ušla probojna grupa sastavljena od pešadije, artiljerije i tenkova, kao makar i neznatna obuhvatna grupa, sastavljena od konjice, motorizovanih i oklopnih jedinica.²²⁾

Na taj bi način prikupljena snaga, koja je udarila na severoistok (dakle, u povoljnem pravcu — na izdužene sovjetske komunikacije) i brzo razvijala elemenat obuhvata, — imala sve uslove za uspešan jednokrilni manevr, koji bi omogućio poljskoj strani da postigne ranije rešenje i u manje dramatičnim prilikama.

Svakako, uslov za uspeh ovog manevra bilo bi postizanje *iznenadenja* što je moguće tajnjim prikupljanjem manevarske grupe (što ne bi bilo ni najmanje lako) i slobodom dejstva, postignutom time što bi se sprečavalo da sovjetske snage koje su dejstvovalе južno od Poljesja stupe u bitku. Taj bi poslednji uslov zahtevaо da se pre svega potuče sovjetska konjička armija i oklopne jedinice koje su s njom saradivale. To bi se moglo postići harmoničnom saradnjom tri činioca: brižljivim korišćenjem i pripremanjem zemljišta, odlično organizovanom borbom pešadijskih protivoklopnih jedinica, kao i ofanzivnim dejstvom vazduhoplovstva i sopstvenih konjičkih i oklopnih jedinica.²³⁾ Zadatak bi svih ovih rodova vojske pod zajedničkom komandom bio da odseku i uniše neprijateljske pokretne jedinice.

Ne upuštajući se u apstraktna procenjivanja obostranih izgleda ovakve operacije, što je na osnovu samo uobrazilje nemoguće i bescijljno, možemo u svakom slučaju stići uverenje da se niko ne bi mogao požaliti u tim dejstvima da mu nedostaju prostor i uslovi za najbolje korišćenje operativnih načela.

Posle ovakvog pokušaja osvetljavanja jednokrilnog manevra u današnjim mogućnostima borbe, hteli bismo još da napomenemo da ukoliko — s jedne strane — raznolike mogućnosti izvođenja ovakvog manevra predstavljaju zahvalan teren za operativno stvaralaštvo, utoliko ne smemo dopustiti da se zanosimo isključivo ovom vrstom manevra. Primer Napoleona, koji je bez sumnje bio najveći genije ratne istorije, ukazuje na opasnost od takve *operativne sklonosti*, koja dovodi do neiskorišćavanja drugih mogućnosti (Fridland), ili izvođenja krilnog manevra protivno realnim uslovima (zadocnela i polovična odluka kod Vagrama). Jasno je da će opasnost od ovakvog sužavanja sopstvenih operativnih mogućnosti biti za vojskovođe manje genijalne od Napoleona mnogo veća, te se stoga čak i pri dobrom poznavanju i visokom priznavanju široke skale oblika jednokrilnog manevra ne sme podleći podsvesnoj sklonosti da se koristi jedino ova, mada zaista lepa i raznolika, oblast operativnih zamisli.

²²⁾ Koje je trebalo stvoriti, ali kojih nije bilo.

²³⁾ Danas su to već posve uobičajeni uslovi, bez kojih se uopšte ne može voditi moderan rat.

3. MANEVAR PO UNUTRAŠNJIM PRAVCIMA

Vrste operativnog manevra koje smo proučili rasporedili smo po redu prema rezultatu koji se može od njih očekivati. Prvo smo razmatrali dvokrilni manevar koji, u slučaju uspeha, pruža za *najkraće vreme* najpotpuniji rezultat. Zatim smo prešli na jednokrilni, koji je osigurao brojnim vojskovodama na čelu sa Napoleonom toliko velikih istorijskih pobeda, ali koji čak i u slučaju potpunog uspeha, retko daje tako uništavajuće i potpune rezultate kao dvokrilni manevar. U svakom slučaju on zahteva da se izvrši gonjenje, što znatno odlaže rok postignuća rešavajućeg zadatka operacije.

A sada pristupamo razmatranju manevra po unutrašnjim pravcima. Ovaj manevar, istina, sadrži takođe mnogo, a pokoji put čak i više elemenata ratne veštine nego prethodni, ali se po vremenu proteže još duže, jer sam od sebe ne daje potpune rezultate. On predstavlja nekako *uvodni*, mada najvažniji i najteži operativni poduhvat pred pravim *rešavajućim konačnim udarom*, koji mora biti zatim izveden protiv jednog od razdvojenih delova neprijateljskih snaga, ili pomoću dvokrilnog manevra (Tanenberg), ili jednokrilnog (naizmenična dejstva protiv sardinske i austrijske vojske posle proboga na prostoru Karkara — Montenote 1796. godine.) Zbog tog svog uvodnog karaktera manevar po unutrašnjim pravcima najčešće se tesno povezuje sa pojmom takozvanog *manevra pred bitku*.

*
* *

Manevar po unutrašnjim pravcima predstavlja vrlo efikasno i jako oružje u rukama slabijeg protivnika, pod uslovom, svakako, da za to postoje povoljni (zemljini) i operativni uslovi.

Raspolažemo sa dva odlična istorijska primera ovakve operacije, i to: Napoleonov rat u Italiji, svestrano испитан у делима mnogih vojnih istoričara, i Šlifenov plan odbrane Istočne Pruske, koji je iscrpljeno obradio Grener. Proučavanje ova dva velika istorijska događaja, o kojima smo više puta govorili, lako je pristupačno svakom, što nas ne obavezuje da ih šire pretresamo. Smatramo ipak za nužno da dodirnemo nekoliko *uslova* operativnog manevra, naime onih koji danas, izgleda, podležu većim promenama.

*
* *

Suštinu tajne uspeha u manevru po unutrašnjim pravcima predstavlja naizmenično primenjivanje *lokalne nadmoćnosti* protiv razdvojenih *delova* neprijateljskih snaga. Osnovni, dakle, uslov primene ovakvog manevra predstavlja postizanje *razdvajanja* protivničkih snaga, što je danas mnogo teže nego u Napoleonovo doba. Praznina od 30 kilometara, koja je onda postojala između sardinskih i austrijskih snaga, a koju je Bonaparta iskoristio posle uvodnog proboga,

imala je *operativnu vrednost* blagodareći relativno neznatnim sanguama sva tri protivnika koji su se borili u tom prostoru, a pre svega usled *divergentnih težnji* generala Kolija i Boljeja pri odstupanju. U sadašnjim uslovima takav mali međuprostor u neprijateljskoj grupaciji ne bi se mogao smatrati operativnim razdvajanjem snaga. Da bi se danas potukla svaka od odvojenih operativnih grupa neprijatelja, potrebno je vreme od nekoliko ili više dana, dok se praznina od 30 kilometara može zatvoriti — u slučaju pritiska obe razdvojene grupe — u toku *jednog dana*, odnosno razdvojenost neprijateljskih snaga će *nestati pre nego što bude iskorišćena*.

Ako se, dakle, radi o razdvojnem delovanju samog prostora, to bi tek praznina od 100 kilometara pa naviše mogla danas da se smatra ozbiljnom operativnom razdvojenošću. Jasno je da, s obzirom na ogromne veličine modernih vojski kao i na sve veću gustinu snaga na zemljištu, što je u vezi s tim, neće tako često nastajati ovako velike operativne praznine. Moglo bi se, svakako, na to odgovoriti da se podeljenost snaga ne ogleda samo u razdvojenosti pojedinih neprijateljskih grupa širokim međuprostorom, jer se čak manja odvojenost tih grupa može *održavati* pomoću još dva druga činioца, naime *snagom i zemljишnim preprekama*, povećavajući samim tim i obezbeđujući potrebno *vreme* da se potuče prva od dve razdvojene neprijateljske grupe.

Nesumnjivo je da se to može uraditi, ali su se uslovi i u tom pogledu znatno promenili čak i u odnosu na nedavnu prošlost.

Skrećemo pažnju na to da velike moderne armije imaju tako duboko razgranatu borbenu organizaciju, odnosno tešku artiljeriju, operativne rezerve, komandovanje, mrežu veza itd., da i ne govorimo o organizaciji snabdevanja, a s druge strane, neprijateljska artiljerijska vatra ima danas tako veliki domet, da se ne može zamisliti operisanje većim jedinicama modernih vojski između dva zida neprijatelja udaljena međusobno oko 30 kilometara. U takvu prazninu može da uđe *u vreme završetka bitke* neznatna operativna grupa (nadvojvoda Peter kod Komarova), ali glavne snage armije neće uspeti da u njoj izdrže u toku vremena potrebnog za izvođenje bitke od početka do kraja, jer bi bile zasute kišom koncentracija artiljerijskih zrna i avionskih bombi.

Održavanje odvojenosti neprijateljskih delova snagom, bez oslonca na izuzetno povoljno zemljiste, vezaće tako mnogo sopstvenih trupa u odbrambenim dejstvima da će ova okolnost otežati ili sasvim onemogućiti prikupljanje za rešavajući udar, koristeći lokalnu nadmoćnost koja predstavlja, kao što je poznato, jedan od najvažnijih osnova uspeha manevra po unutrašnjim pravcima.

A kako stoji stvar sa razdvajanjem neprijatelja pomoću zemljишnih prepreka? Po ili Dunav, još za vreme Napoleona, osigurali su samo do izvesnog stepena operativnu razdvojenost, jer je car, posle neuspeha kod Asperna uspeo kod Vagrama da se kako treba obezbedi od ove nezgode. Danas, usled velikog usavršavanja i proširivanja sredstava za prelaz, nijedna reka ne predstavlja sama po sebi

operativnu podvojenost snaga, jer se u dubini vlastite grupacije preko ove može podići dovoljan broj prelaza za prebacivanje operativnih rezervi s jedne obale na drugu. Istina je da bombarderska avijacija može u budućnosti da obori značaj ovog tvrđenja ali, s druge strane, protivavionska odbrana i sredstva za brzu opravku oštećenih mostova predstavljaju ipak već danas veliki protivteg ove nove opasnosti.

U svakom slučaju možemo primiti kao načelo da od pojedinačnih prepreka ne treba očekivati operativnu razdvojenost. Ovu možemo osigurati korišćenjem više prirodnih prepreka, tako moćnih kao Vogezi, šume i jezera Istočne Pruske, Poljesje itd., ili manjih, ali vrlo teških za savlađivanje, kao što su izvesni predeli Flandrije, Svarcvalda, Sudeta, poljske i sovjetske močvarne šume itd.

Ovdje se takođe treba setiti često zaboravljene istine da prepreka nije prepreka ako nije posednuta živom silom. Izvestan broj snaga treba uvek i blagovremeno odvojiti za posedanje teškoprolaznog zemljišta koje ima da nam posluži kao klin za razdvajanje neprijateljske snage. Da bi držanje sistema zemljišnih prepreka oduzimalo što manje snaga, treba ih učiniti nepristupačnim pomoći rušenja, sistema fortifikacijskih objekata i poplava, odnosno manje više pomoći istih sredstava koja smo videli 1914. godine u Istočnoj Pruskoj. Za vreme I svetskog rata ispostavilo se da je skroz pogrešno računati unapred na neprolaznost neorganizovanih šuma i močvara.²⁴⁾

Razmatrane promene uslova manevra po unutrašnjim pravcima izgleda da ukazuju na to da će biti više prilika za primenu drugog od sledeća dva rešenja, koja smo zapazili u istoriji, a to su *razdvajanje snagom* pomoći ofanzivnog nastupnog pokreta (uvod u rat 1796) i *iskorišćenje* podvojenosti nastupajućeg neprijatelja — organizovanjem takozvanog operativnog dočeka iza *prepreke koja razdvaja* (doček kod Mantineje 1796, Šlifenov plan odbrane Istočne Pruske).

Moćna sredstva modernih utvrđenja zaista olakšavaju održavanje razdvojenosti neprijateljskih snaga, ali za njihovu izradu treba vremena, usled čega će se ta sredstva teško primenjivati u ofanzivi. Lakše će se primenjivati u sopstvenoj dubljoj pozadiini. Puštanjem neprijatelja na takvo zemljište treba ga nавesti na fortifikacijski organizovan „razdvajajući klin“, a zatim, oslanjajući se na njega, potući jednu za drugom razdvojene grupe neprijateljskih snaga. U ranijem odeljku smo pomenuli da je prvobitni plan maršala Pilsudskog 1920. godine predviđao korišćenje u tom cilju rejona Bžešća zaklonjenog iza razdvojenog klina — Poljesja. Blagodareći ovom terenskom osloncu rejon Bžešća mogao je da čini polaznu osnovicu za manevar po unutrašnjim pravcima i omogući ofanzivna dejstva prvo protiv

²⁴⁾ Isti je slučaj kao sa SSSR 1941—43. godine.

severnog, a zatim protiv južnog dela sovjetskih snaga, razdvojenih poljskim močvarama.

Da je Francuska raspologala 1914. godine u rejonu Monmedi (Montmédy) — Verden (Verdun) — Tul (Toul) moćnim i dubokim sistemom organizovanih utvrđenja i prepreka sličnih liniji Mažino, to bi, možda predstavljalo dovoljan odbrambeni štit. Iza ovog štita moglo bi da budu nagomilane jake strategijske rezerve, koje bi raspologale modernim prevoznim sredstvima i bile sposobne da izvrše naizmenično manevar po unutrašnjim pravcima protiv neprijateljskih snaga koje su dejstvovalе preko Belgije s jedne, i Alzasa s druge strane. Ovo bi svakako bilo moguće na nižim operativnim stepenima.

*
* *

Osim razdvajanja neprijateljskih snaga, veliku ulogu u manevru po unutrašnjim pravcima igraju i drugi činioци, od kojih na prvo mesto dolaze doslednost i brzina dejstva.

Doslednost se izražava, s jedne strane, u krajnjoj primeni ekonomije snaga, što smo jasno istakli upoređujući dejstva generala Pritvica i Hindenburga u Istočnoj Pruskoj, a s druge u solidnom rešenju *obezbeđenja manevarske zone* kako ne bi došlo do ugrožavanja od strane drugog još nenapadnutog dela neprijateljskih snaga. Pokazali smo na primeru 1796. godine kako je Napoleon visoko cenio vrednost ovog obezbeđenja kada je odlučio da se još jednom okrene na Dego. Jer, operativni komandant koji se po sopstvenoj želji bori između dva kraka neprijateljskih klešta što se stežu, mora da na divno harmoničan način usklađuje u sebi veliku hrabrost da prima odgovornost, sa razumom koji se oslanja na osećanje stvarnosti.

„Čak ni ovi tako vatreni ljudi (Napoleon i Masena) nisu shvatili vođenje jedinica na taj način da se na neprijatelja treba baciti jedino i uvek onako kao što se baca jelen na svog suparnika. Znali su da treba da dejstvuju svesni onoga što čine, podešavajući svoje namere i moguće posledice sredstvima kojima raspolažu“.²⁵⁾

*
* *

Brzina dejstva je, istina, danas otežana zbog razvučenosti bojišta, ali joj s druge strane, idu na ruku razvijena saobraćajna sredstva. Jedan od uslova uspeha manevra iz (centralnog) položaja predstavlja pokretljivo i vrlo spremno manevrovanje operativnim snagama po *unutrašnjem luku* operacije (dakle suprotno dvokrilnom manevru), odnosno znatno skraćenim putevima. Da bi ovakva spremnost pri današnjoj masi nagomilanih pozadinskih organizacija u unutrašnjosti polukruga bila moguća, potrebno je pre svega da manevarska zona bude dovoljno široka. Osim toga, u ovoj zoni treba organizovati zem-

²⁵⁾ Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 85.

ljište, odnosno treba ga blagovremeno poboljšati, pa čak ako se operacija priprema još za vreme mira, izgraditi drumove, a za veću operaciju i železnice (setimo se pripremanja u tom pogledu Istočne Pruske pre I svetskog rata), prikupiti prevozna sredstva, obezbediti za sve ovo dobro raspoređenu i vrlo jaku *protivavionsku odbranu* itd.

Pošto za sve to treba vremena, samim tim izgleda da i ova okolnost govori u korist primene manevra po unutrašnjim pravcima u obliku brižljivo pripremljenog *protivdejstva*, a ne ofanzivnog nastupanja, sem ako raspolažemo apsolutno nadmoćnjim snagama. Međutim, jasno je da ćemo tada od samog početka češće težiti primeni korisnijeg i bržeg manevra, dakle, jednokrilnog ili dvokrilnog.

Na kraju, hteli bismo da skrenemo pažnju na još jedan uslov koji tako jako naglašuje Šlifen: ako želimo da redom potučemo dva razdvojena protivnika, moramo odmah prvog od njih odlučno potući, odnosno uništiti ga. Zbog toga je Šlifen uvek projektovao u manevru iz centralnog položaja takvo dejstvo protiv prvog protivnika — koje bi dovodilo do njegovog okruženja i uništenja. Najefikasniji je u tom cilju dvokrilni manevar. Neki put se to može učiniti i jednokrilnim manevrom, ali nikada frontalnim odbacivanjem protivnika. Sva kolebljiva i polovična dejstva ne samo što nisu efikasna već mogu biti veoma opasna. U to se dobro uverio general fon Benedek godine 1866. kada je, tražeći priliku za rešavajući udar protiv jedne od razdvojenih Moltkeovih armija, izgubio vreme na neodlučne pokrete, posle čega je odustao od pokušaja da održava neprijateljske snage razdvojeno i odstupio prema Kengrecom, priznajući time unapred da je potučen.

Jedan dan kolebanja ili malo koristan, anemičan manevar protiv jednog od protivnika mogu potpuno da izmene čitavu sliku bitke, utiskujući onog ko manevruje po unutrašnjim pravcima između dva monolitna bloka, koji će ga satrti neumoljivom snagom kao mlinsko kamenje. „Das Glück von Tanenberg“ generala Hindenburga i stihiska energija načelnika njegovog štaba omogućile su im da izbegnu tu sudbinu. Kraci ruskih klešta što su se stezali bili su jedan za drugim razmrskani, pri čemu je operativna brzina nemackih udara još jednom istakla vojnu veličinu operativne misli, karaktera i organizacije.

4. OPERATIVNI PROBOJ

Dok manevar po unutrašnjim pravcima sam po sebi ne predstavlja *potpunu* operaciju pošto zahteva da se izvrše još dva naredna dopunska manevra, dotle je operativni proboj predstavljaо kroz čitavu ratnu istoriju samo sastavni deo operativnog manevra ili uvod u njega. Posle izvršenja probaja treba ga tek razviti u jednokrilni manevar, kao što je to nastupilo kod Dega, Austerlica, ili docnije, godine 1920. u bici na Visli, u kojoj se proboj samog centra sovjetske grupacije udarom od Visle pretvorio odmah u širok jednokrilni manevar protiv glavnih sovjetskih snaga, koje su se borile severno od mesta probaja.

Tek za vreme I svetskog rata, u doba stvaranja neprijateljskih utvrđenih frontova, probaj je dobio odlike samostalne i na izgled prave operacije, koja je, međutim, dovodila najviše do povlačenja čitavog „probijenog fronta“. Ona je često dovodila do velikog broja zarobljenika i ratnog plena, ali nikada nije pružala rešavajući rezultat, sem kada se operativni probaj poklopio sa periodom krajnje iscrpenosti protivničke vojske materijalnim ratom. Pošto operativna dejstva tek onda zaslužuju potpuno svoj naziv ako vode rešenju, to bi ubrajanje operativnog probaja u red pravih operacija bilo veštačko. Ko zna, međutim, da neće promeniti gledanje na ovu stvar tako-zvana duboka operacija, koju Sovjeti proučavaju od izvesnog vremena i koja daje operativnom probaju (zasad teorijski) mogućnosti postizanja rešavajućeg rezultata.

Uskoro ćemo o tome govoriti, a sada se prisetimo da, ukoliko su se u početnoj fazi stabilizacije frontova, naročito na istočnom frontu, još i postizali potpuni probaji, utoliko je, uporedo sa porastom odbrambene arhitekture i sve veće dominacije snaga pozicijske odbrane nad snagom napada, bilo sve teže probiti front tako efikasno da bi se u načinjen otpor mogla uvesti ozbiljnija manevarska masa i da se ovaj uspeh iskoristi bilo manevrom na otvorenem polju bilo u najmanju ruku primoravanjem protivnika na opšte povlačenje.

U početku je probaj još dopirao sve do dubine operativnog grupisanja, mada se odmah oko njega stvarao „džep“ pozicijske odbrane; kasnije, međutim, uporedo sa stvrdnjavanjem odbrambene ljudske, probaj je postajao nalik na vredan rad rudarskih pijuka, koji redom drobe jedan, drugi i deseti geološki sloj, ali se ne mogu probiti na drugu stranu suviše tvrdog i debelog zida. Polako se prestalo na to računati i najzad se došlo do toga da je — ranije operacije — morala da zameni uništavajuća borba „sa ograničenim ciljevima“.

Na taj je način manevar sve više ograničavao svoje ciljeve, gubio je jednu za drugom od svojih ranijih plodnih odlika, dok najzad od njega nije ostao samo frontalni napad, koji udara snagom mehaničkog malja u jedno mesto bez nade da postigne pobedu pomoću ratne veštine, odnosno bez pomisli o obuhvatu, za koji nije bilo mesta, pa čak i bez pomisli o povoljnem pravcu, koji je bio odasvud zatvoren dubokim fortifikacijskim objektima. Istina je da se element prikupljenosti snage stalno pojačavao, ali se pojačavao i zid odbrane, te su stoga polako nestala sva tri elementa operativnog manevra. Posle ovog gubitka uslovi za primenu veštine otpor neprijatelja i njegove zemlje mogao se savladati još samo mučnim lomljenjem, spolja uglavnom pomoću artiljerije, a iznutra posledicama prehrambene i sirovinske blokade, kao i propagandom, koja slabiti snage itd.

Da li će operativni probaj izgubiti svoju vrednost u slučaju povratka manevarskih uslova? Svakako da ne. Ovo iz razloga: prvo, što na manjem broju vojišta, koja imaju uske i jako utvrđene granice, treba operacije u budućem ratu verovatno početi probojem,

koristeći u tom cilju sva iskustva iz I svetskog rata, a drugo, i na širim prostranstvima, koja pružaju veću slobodu manevrovanja, operativni će probaj biti jedan od glavnih elemenata operativnog manevra kao činilac prikupljene snage, koji je Napoleon tako sjajno koristio.

*
* *

Neki sovjetski vojni pisci²⁶⁾, ne verujući u mogućnost primene korisnijeg šireg oblika operativnog manevra (zbog neprekidnosti frontova koja bi se, prema njihovom mišljenju, odmah stvorila), zastupaju ideju takozvane duboke operacije.

To nije ništa drugo nego operativni probaj vrlo velike dubine, u kojem masa pešadije, artiljerije i tenkova ima da probije neprijateljski front, dok jake konjičke i oklopne jedinice kao i vazduhoplovstvo imaju odmah zatim (odnosno jednovremeno, ako se radi o vazduhoplovstvu) da razviju uspeh probaja čak do dubine operativnih rezervi i štabova, izazivajući potpunu paralizu protivničke armije na čitavoj njenoj dubini koju su sovjetski autori procenili na 100 kilometara.

Donja skica predstavlja šemu ovakve operacije.

Treba se složiti s tim da, u slučaju uspeha, udar ove vrste može tako snažno da potrese po celoj dubini probijenu operativnu jedinicu, da će biti moguć njen potpun slom. Kad bi odmah za ovim probojem uspelo organizovanje gonjenja brzim jedinicama po obrazcu italijanskog gonjenja u Etiopiji, to bi, bez sumnje, moglo dovesti do rešavajućeg rezultata.

Ne upuštajući se u razmatranje izgleda na uspeh duboke operacije odvojeno od zemljišta i konkretnе operativne situacije, ograničićemo se na konstataciju da ona bazira na još neproverenoj operativnoj upotrebljivosti motorizovanih rodova vojske. Razvoj snage protivoklopne odbrane, a pre svega zemljишne i komunikacijske teškoće u samom načinjenom otvoru, svakako punom rovova i rušenja, mogu tako da otežaju kako sam probaj, tako i naročito njegovo brzo proširenje, koje predstavlja uslov postizanja rešavajućeg rezultata.²⁷⁾ U svakom slučaju, naročito u uslovima pokretnog rata, koji se ne oslanja na solidno izvedena rušenja i utvrđenja, posledice ovakvog probaja mogu da budu vrlo opasne, te stoga treba računati sa mogućnošću da se mogu preduzeti ovakvi pokušaji. Nedovoljno iskorišćena dejstva konjičke armije Budjonija 1920. godine predstavljala su možda prvi signal koji je upozoravao da dolazi nov, dotada

²⁶⁾ Г. Иссерсон, Эволюция оперативного искусства, Москва, 1932.

Е. Шиловский, Пространственная операция, „Красная Звезда“, № 172/32.

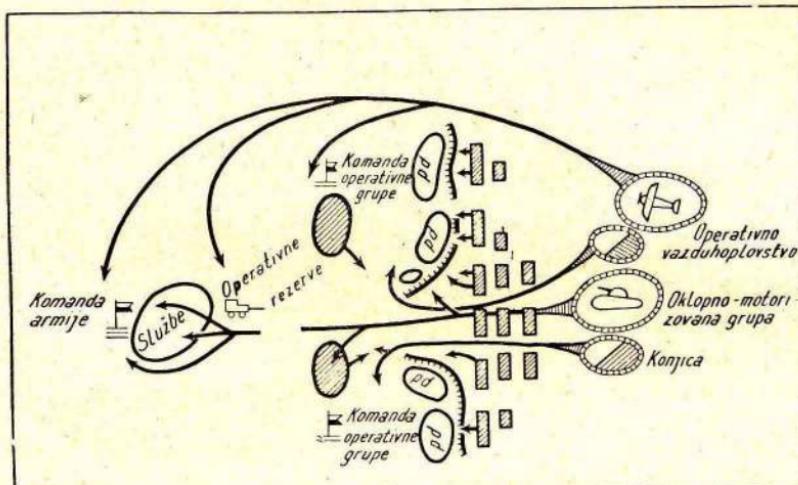
Н. Барфоломеев, Глубокая операция, „Красная Звезда“, № 257/32.

²⁷⁾ Podsećamo da su nesigurna dejstva konjičke armije Budjonija posle dvokratno izvršenog probaja godine 1920, onemogućila Sovjetima postizanje rešavajućeg rezultata, odnosno savijanje većeg dela južnog poljskog fronta, što je, izgleda, ležalo u granicama stvarnih mogućnosti.

još nepoznat oblik dubokog operativnog manevra. Istina je da se oko izvršenja ovog manevra gomila dosta sumnjivih stvari, ali se ni u kom slučaju ne smeju potcenjivati njegove posledice.²⁸⁾

*
* *

Najveća teškoća na koju će danas naići operativni proboj biće nesumnjivo postizanje iznenadenja. Brojni primjeri sa istočnog fronta (Gorlice, Riga), a naročito na francusko-nemačkom vojištu u I svet-

Skica 47. — Duboka sovjetska operacija

skom ratu, daju ogromna iskustva u pogledu načina prikrivanja priprema za proboj, te stoga nemamo namere da ih bliže pretresamo. Sve ono što je dosad primenjivano ipak neće biti dovoljno da parališe mogućnosti moderne izviđačke avijacije. Izgleda da, pripremajući proboj, treba računati unapred da se iznenadenje, naročito potpuno, neće moći da postigne, a u vezi s tim treba se oslanjati pre svega na njegovu snagu. Ako se, krajnjom operativnom štedljivošću, prikupe odgovarajuća sredstva u rejonu proboja i ako se zatim, blagodareći ogromnom organizacionom radu *za kratko vreme* ova operacija izvede *i brzo iskoristi* ona može, naročito u periodu pokretnog rata, da predstavlja vrlo važan elemenat operativnog manevra.

U periodu stabilizacije operativni će proboj biti možda jedina forma početka operativnog manevra, a u svakom slučaju jedini način da se skrati iscrpljujući pozicijski rat.

²⁸⁾ Duboki proboji bili su primenjivani u godinama 1941–45. kako sa nemačke tako i sa sovjetske strane. Naročito su tipične duboke sovjetske operacije u godini 1943–44, u srednjoj i zapadnoj Ukrajini, u Rumuniji itd. Ove su se operacije pokazale kao vrlo efikasne.

5. OPERATIVNA ODBRANA

Zašto smo, razmatrajući, sa više strana operativni manevar, govorili stalno o ofanzivnim dejstvima, dok smo odbrambena pominjali samo po koji put? Zar u taktici razne vrste odbrane (zadržavajuća odbrana, pokretna odbrana zaštitnica, pozicijska odbrana) ne zauzimaju isto toliko mesta kao i napad, a uz to se pozicijska odbrana smatra jačim oblikom borbe od napada?

„Taktička odbrana, na čijoj su strani sve materijalne koristi, je najjača forma vođenja rata, dok su napadna dejstva uspešniji oblik, koji jedini vodi cilju“ — kaže Moltke, a ovo se mišljenje poklapa sa tezama svih velikih vojnih teoretičara poslednjeg stoljeća, sa Klauzevicom i Fošom na čelu.

Napad, dakle, još uvek predstavlja, pored svih svojih teškoća, „najuspešniju formu, koja jedina vodi cilju“, jer *samo on* daje rešenje. Automatsko oružje odbrane nije uspelo da napadu oduzme rešavajuća svojstva, ali ga je znatno otežalo, te je stoga postizanje rešenja na bojištu postalo sve teže. Dinamični oblik napada podlegao je degenerisanju, postajući zavisan skoro potpuno od jačine artiljerijske vatre koja ga potpomaže.

Tenkovi i avioni imaju da uliju sveže životvorne sokove u žile oslabljene dinamike napada, dok je zadatak ratne veste da bolje nego 1914. godine iskoristi rešavajuće odlike napada postizanjem pobeđe *pre no što se iscrpe njegova snaga*.

Vratićemo se na rešavanje pitanja: zašto odbrana u taktici igra tako veliku ulogu, dok se u operacijama tretira kao nešto sporedno. Ovo se dešava zbog toga što taktička dejstva predstavljaju samo *sastavni deo* operacije i njihov cilj ne mora da bude postizanje rešavajućeg rezultata, dok operativno dejstvo tek onda u potpunosti zaslužuje svoj naziv ako ima za cilj rešavajuću pobjedu nad protivnikom.

Ukoliko, dakle, *cilj* taktičkog dejstva pešadijske divizije a tim pre nižih jedinica, može da bude *zadržavanje* protivnika odbranom utvrđenog položaja, da bi se omogućio njegov poraz *drugim operativnim snagama* — utoliko samostalna operativna jedinica ima *uvek za cilj* da potuče protivnika. U vezi s tim, operativna odbrana može samo u početku da ima odlike pasivnosti, a završće se uvek ofanzivnim dejstvima. Razmatrajući ofanzivna dejstva, iscrpli smo najvažnije elemente operativne odbrane, mada njoj samoj posvećujemo naizgled malo mesta.

Jedino za vreme materijalnog rata cilj dejstava čitavih armija, pa čak i frontova, predstavlja, često u toku dužeg vremena, pozicijska odbrana, koja teži postizanju rešavajućeg rezultata ne na taj način što bi se protivnik *potukao*, već što bi se *iscrpeo*. Pominjući ovu nesumnjivo degenerisanu formu *strategije*, koja ipak stalno preti da se pojavi, možemo utvrditi da se *operativno* rešenje može postići *samo ofanzivnim dejstvom*.

Kada se, prema tome, i u kom cilju primenjuje operativna odbrana?

Operativna odbrana se, načelno, primenjuje kada je neprijatelj suviše jak da bi mogao biti *odjednom* potučen ofanzivnim dejstvima.

Pretresajući značaj nadmoćnosti utvrdili smo, u duhu Klauzeviceve teze i na osnovu istorije poslednjih 200 godina, da postizanje *rešavajuće operativne pobeđe* u bici nad dvostruko jačim protivnikom predstavlja neizmerno tešku stvar, ako ne i potpuno nemoguću, jer čak ni Napoleonu to nije uspelo nijedanput. Šta ima, dakle, da čini operativni komandant koji dejstvuje *samostalno* i čiji zadatak nije ni da veže, niti da zadrži, već da potuče protivnika koji je više nego dvostruko jači od njega? Najlakše rešenje bilo bi, svakako, da se baci odjednom na ofanzivna dejstva, kao što se, prema Fošovim rečima, „baca jelen na svog protivnika“. Ovakvom odlukom komandant bi ispoljio tobožnju hrabrost, a u stvari bi suviše uprostio komandovanje i ogrešio se o osećanje stvarnosti. Prema protivniku moralno jednake vrednosti, a više nego dvostruko *brojno ili materijalno* jačem, rezultat tako *slepog napada* mogli bi biti samo veliki gubici i rešenje, istina brzo, ali u korist jačega.

Smela a u isto vreme pametna odluka mora u takvom slučaju da dosegne do bogatstva ratne veštine i postara se da *naporom misli, znanja i karaktera* nadoknadi *slabost trupa*. Na koji način do ovoga može doći?

Radi se pre svega o dovođenju *nepovoljnog odnosa snaga* na normu *koja omogućuje poraz jačeg protivnika*, što se može postići jedino odgovarajućim operativnim poduhvatom. Treba, dakle, prvo *oslabiti* neprijateljske snage, a jednovremeno *ojačati* sopstvene, ili ih bar očuvati u što svežijem stanju do trenutka prelaska na rešavajuća dejstva.

Za to baš i služi operativna odbrana, neizmerno važan i efikasan oblik operativnog manevra.

Više puta smo već pominjali Šlifenovu operativnu odbranu Istočne Pruske, koja je skoro najbolje rešena. Osim toga, u ratnoj istoriji ima dosta odličnih primera, koji omogućuju da se tačno progrube načela operativne odbrane. Setimo se samo Napoleonovih dejstava kod Mantove u julu 1796. godine i odbrane Istočne Pruske, koju su izvodili redom generali Hindenburg, Šubert i fon Fransoa, prvo u avgustu, a zatim u septembru i oktobru 1914. godine. Početno odstupanje, a zatim prelaz u ofanzivu Žofra 1914. godine (bitka na Marni), Hindenburga (prei u toku lođske operacije) kao i Pilsudskog (pred bitku na Visli i u toku operacije kod Vjepša) možemo takođe ubrojiti u red široko shvaćene operativne odbrane, za koju je na tom stepenu komandovanja najpodesniji naziv — protivofanziva. Mada ove tri poslednje operacije dostižu visok stepen komandovanja, ipak su bile izvedene tačno prema načelima operativne odbrane i uz puno korišćenje svih njenih elemenata.

U sva tri pomenuta slučaja u pitanju je bilo:

1) *pripremanje uslova za rešavajući ofanzivni udar odbranom u mjestu izvesnih oslonaca ili prelaza važnih za manevar (Napoleonova vodeća misao u „dočeku“ kod Mantove, plan odbrane Istočne Pruske), ili iscrpljivanje i dezorganizacija neprijateljskih snaga njegovim primoravanjem na dugotrajno gonjenje preko opustošenog i porušenog zemljишta,*

2) *nanošenje neprijatelju najvećih gubitaka zadržavajućim borbama (pre bitke na Marni, kod Lođa i na Visli).*

Sve vojskovođe koje su vodile ove tri operacije bile su znatno slabije od svojih protivnika, usled čega su iskoristile činjenicu da „se snage brzo tope u ofanzivi“ i na odgovarajući način izvedenim odbrambenim ili zaprečnim dejstvima postarali se ne samo da oslabe neprijateljske snage već i da dobiju vreme za prikupljanje i jačanje svojih sopstvenih.

Postoji još jedna zajednička odlika koja vezuje bez izuzetka sve slučajeva primene operativne odbrane: slabiji protivnik, koji se prihvatio da izvede ovakav manevr, uvek je težio da tuče pojedinačno pojedine delove neprijateljskih snaga, primenjujući u rešavajućoj fazi operacije ili manevr po unutrašnjim pravcima (Kastiljone, Istočna Pruska), ili jednokrilni manevr, koji ima za cilj da potuče krilni deo snaga protivnika (bitka na Marni, kod Lođa), ili najzad probor centra neprijateljevog grupisanja, da zatim jednokrilnim manevrom potuče njegov odvojen deo (Austerlič, bitka na Visli).

Odličan primer primene operativne odbrane u manjoj razmeri predstavlja odbrana korpusa Belova kod Vježbolova (4-12. oktobra 1914), koja se zasnivala na stvaranju nečeg nalik na odbrambeni štit, iza koga je pokretljiva rezerva udarala na debove ruskih snaga, koje su pokušavale da obuhvate odbrambeni položaj sa severa ili juga. Taj način operativne odbrane, koji je izvela taktička jedinica predstavlja relativno redak slučaj, jer je manevarska prostorija na tom stepenu obično sviše uska da se dobije odgovarajuće vreme za tri uzastopne radnje: napad, njegovo iskorišćenje i sledeće pregrupisavanje a zatim ponovni napad.

Današnji uslovi rata izgleda da u većem stepenu podižu vrednost operativne odbrane.

Znamo već da snage taktičke odbrane i efikasnost vatre omogućuju kako nanošenje velikih gubitaka protivniku pre sopstvenih rešavajućih operacija (tj. bar delimično izjednačenje odnosa snaga), tako i dobitak potrebnog vremena za prikupljanje sopstvenih snaga za rešavajući udar. Brza prevozna sredstva mogu olakšati ulogu rezervi koja je neophodna u operativnoj odbrani. Nedavno je železnica omogućila pregrupisavanje pred samu bitku čak čitave armije (nemačka 8. armija pred Tanenbergom i 9. armija pred Lođom) što će, međutim, ubuduće biti teže, s obzirom na aktivnost vazduhoplovstva. Auto-transporti mogu zato olakšati stvaranje težišta u poslednjem trenutku, a samim tim će povećati posledice iznenadenja (čuveni pariski taksi otpočeli su to već godine 1914).

Bombarderska avijacija može sa uspehom zadržati pokret jednog dela neprijateljskih snaga, da bi ovim prouzrokovala isturanje drugog dela i olakšala bar delimično njihovo razdvajanje. Kako vazduhoplovstvo tako i rušenja primenjena u velikom stepenu (Hindenburgovo povlačenje od Varšave), koja danas mogu biti vrlo dobro i masovno izvedena pomoću motorizovanih pionirskih jedinica, predstavljaće odlično sredstvo za zadržavanje neprijatelja malim snagama, a mogu, osim toga, poslužiti da mu se nanesu u toku marša gubici, koji naročito prouzrokuju poremećaje kod motornih transportnih, sredstava komandovanja i snabdevanja.

Rušenja i utvrđenja kao i veštacke poplave, ako budu blagovremeno pripremljeni, mogu uspešno da *ograde manevarsku zonu operativne odbrane*, štедеći snage branioca i jednovremeno omogućujući mu da drži operativne *oslonce* (mostobrane) za docnija ofanzivna dejstva, koja će nastupiti *pošto se poboljša odnos snaga*. Ovom prilikom ponovo podvlačimo da stvaranje velikih kompleksa utvrđenih prirodnih prepreka predstavlja danas skoro jedini način da se trajnije održavaju operativne neprijateljske snage odvojeno (rejon šuma i jezera Istočne Pruske, moderan raspored odbrambenih objekata linije Mažino itd.).

Najzad, moderni brzi rodovi vojske, sa vazduhoplovstvom na čelu, omogućiće da se brže iskoriste posledice rešavajućeg udara. Da su u poljskoj manevarskoj grupi, koja je izvodila udar godine 1920. od Vjepša, postojali ovi rodovi vojske, ili bar jaka konjica, sovjetsko povlačenje od Varšave moglo bi se pretvoriti u momentalno rasulo, a samim tim bilo bi nepotrebno *strategijsko dovršavanje* uspele operacije. Do bitke na Njemenu verovatno više ne bi ni došlo. I obratno, da se dejstvo konjičke armije Budonija odlikovalo većom probojnom snagom i većom odlučnošću, mogla bi sovjetska protivofanziva na Podolju da da takve rezultate, da poljska vojska ne bi bila više u stanju da pripremi i izvede bitku na Visli.

*

* * *

Ne gubimo iz vida prednosti operativne odbrane, koja je smelim i pametnim dejstvom u mogućnosti da uz pomoć ratne veštine u većem stepenu nadoknadi brojnu i materijalnu slabost. Ovaj manev var predstavlja oružje slabijeg, koje je vrlo efikasno ako se ispune tri uslova:

- 1) ako jak protivnik dejstvuje odmah ofanzivno, što uostalom predstavlja *običnu* pojavu;
- 2) ako celishodno izgrađen raspored operativne odbrane omogući u njenoj završnoj fazi udar *prikupljenom snagom u povoljnem pravcu* da bi veći deo neprijateljskih snaga mogao biti obuhvaćen, odsečen i potučen;
- 3) ako, najzad, ovaj rešavajući udar bude izведен uz potpunu primenu ekonomije snaga, odnosno što većim snagama i na što odlučniji način, uz neposredno i potpuno iskorišćenje uspeha.

Sve se to može ispuniti pod uslovom da operacija bude duboko promišljena, odlično organizovana i *uprkos prolaznim neuspesima* do sledno sprovedena.

Ni Marna, ni Tanenberg niti „čudo na Visli“ ne predstavljaju nikakva čuda. Ona su rezultat talenta, promišljenosti i *snage karaktera vojskovođa*, koji su se poklopili sa *moralnom snagom i istražnošću vojske*, a uz to su naišli na srećne okolnosti, bez kojih nikad i ni na jednom polju ne može da se postigne uspeh.

ZAVRŠETAK TREĆEG DELA

Vrste operativnog manevra, koje smo pretresli u poslednjim odeljcima ovog dela knjige, ne čine nikako oštro odvojene tipove. Retko vidimo u istoriji da se koja od ovih vrsta manevra pojavila u potpunoj svojoj čistoti. Često se, a pre bi se reklo obično, jedna ista operacija sastoji iz složenih formi. Dejstvo može da otpočne, na primer, operativnim probojem, a završi se jednokrilnim manevrom (Austerlic, bitka na Visli). Manevar po unutrašnjim pravcima može da se razvije u dvokrilni manevar (Tanenberg) itd.²⁹⁾

Ni podela manevra na njegove vrste, niti još manje ustaljenje nekih krutih operativnih *formi* ne predstavljaju najvažnije u ratnoj veštini. Važna su samo operativna *načela i elementi* manevra. Poznajući ih temeljno, operativni komandant mora svaki put da izgradi takav manevr koji bi u dатој situaciji mogao da pruži najbrže, odnosno najpotpunije rezultate. To baš i predstavlja onaj *stvaralački* napor operativne misli, čiji je zadatak da shvati suštinu situacije, da pronađe za nju najprostije i u pogledu rezultata najpotpunije rešenje, a zatim da smelo i pametno izvede operaciju, iskorišćujući pomoću *znanja, volje i veštine* sve povoljne prilike, i otklanjajući posledice onih okolnosti koje su u datom trenutku štetne ili opasne.

„Ukoliko hrabrost jače odvlači za sobom razum i promišljenost, tim dalje stiže njihov let, tim širi vidik obuhvata pogled, a utoliko će i rezultat biti bolji“ (Klaузевић).

Ne treba dokazivati da samo povezanost ove tri vrline u jednoj ličnosti može danas da omogući prodiranje kroz *nadmocni splet teškoća*, koji takvom snagom gura operativnu misao u zagrljaj materijalnog rata.

Nećemo gubiti veru da će se u budućnosti naći vojskovode koje će uspeti da održe u rukama krmilo ratne veštine i uštede svojim zemljama onaku nesreću kakva je za pune četiri godine I svetskog rata bila dosuđena skoro čitavoj Evropi.³⁰⁾

²⁹⁾ Nemačka je operacija protiv Francuske 1940. godine predstavljala ponavljanje Austerlica u ogromnoj razmeri (proboj između Namira i Sedana, zatim obuhvat kod Kalea).

³⁰⁾ Operacije su oživele u potpunosti, ali to nije uticalo na skraćivanje rata. Ravnoteža snaga, koja je stvorena otporom Sovjetskog Saveza u jesen 1941. godine, održala se kroz dve godine, da tek posle toga, odnosno posle četiri godine rata, počne naglo da raste saveznička nadmoćnost.